

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра економіки та публічного управління

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти магістр
на тему: **«Виробництво та експорт соняшникової олії
вітчизняних підприємств»**

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньою програмою Міжнародні
економічні відносини
спеціальності 292 Міжнародні економічні
відносини
ступеня вищої освіти магістр
групи 1
денної форми здобуття освіти
Васькевич Елеонора Владиславівна

Керівник: Дейнека Т. А.
Рецензент: Жовнір О. О.

Полтава 2025 року

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Навчально-науковий інститут економіки, управління, права та
інформаційних технологій
Кафедра економіки та міжнародних економічних відносин

Освітня програма Міжнародні економічні відносини
Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Рівень вищої освіти другий (магістерський)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

д.е.н., професор Петро МАКАРЕНКО

«24» грудня 2024 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

Васькевич Елеонори Владиславівни

1. Тема роботи: «Виробництво та експорт соняшникової олії вітчизняних підприємств», керівник роботи д.е.н., професор, професор кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Дейнека Т. А.

Затверджено засіданням кафедри протокол № 5 від «22» вересня 2025 року

2. Строк подання здобувачем вищої освіти роботи «15» грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи: статистичні та аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, офіційні звіти та аналітичні огляди FAO, OECD, Світового банку, Євростату, USDA, а також галузеві дослідження та аналітичні матеріали міжнародних і вітчизняних консалтингових організацій, профільних інформаційних ресурсів та фінансова звітність агропромислових компаній.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

Розділ 1. Теоретичні засади дослідження виробництва та регулювання експорту соняшникової олії.

Розділ 2. Оцінка світових та національних тенденцій виробництва та експорту соняшникової олії.

Розділ 3. Стратегічні напрями розвитку ринку соняшникової олії в Україні.

5. Перелік графічного матеріалу: схеми, рисунки, графіки, діаграми за темою та об'єктом дослідження

6. Дата видачі завдання «24» грудня 2024 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної магістерської роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	24.12.2024 р.	
2	Складання і затвердження розгорнутого плану та завдання на кваліфікаційну роботу	24.12.2024-08.01.2025	
3	Опрацювання літературних джерел	09.01.2025-03.03.2025	
4	Збір, вивчення і обробка інформації, необхідної для виконання роботи	04.03.2025-31.03.2025	
5	Виконання теоретико-методологічного розділу роботи	01.04.2025-02.06.2025	
6	Виконання аналітичних і проектно-рекомендаційних досліджень за темою кваліфікаційної роботи	03.06.2025-17.11.2025	
7	Оформлення тексту роботи	18.11.2025-12.12.2025	
8	Попередній захист роботи на кафедрі	15.12.2025	
9	Нормо-контроль	15.12.2025	
10	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень і пропозицій	15.12.2025-22.12.2025	
11	Захист кваліфікаційної роботи	23.12.2025	

Здобувач вищої освіти _____ Елеонора ВАСЬКЕВИЧ
(підпис)

Керівник роботи _____ Тетяна ДЕЙНЕКА
(підпис)

АНОТАЦІЯ

Васькевич Е. В. Виробництво та експорт соняшникової олії вітчизняних підприємств. Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти магістр за освітньо-професійною програмою Міжнародні економічні відносини 292 Міжнародні економічні відносини. Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2025.

Кваліфікаційна магістерська робота присвячена комплексному дослідженню виробництва та експорту соняшникової олії в Україні в умовах трансформації світових аграрних ринків і посилення економічної нестабільності. Особливу увагу зосереджено на оцінці експортного потенціалу галузі та визначенні стратегічних напрямів її розвитку в сучасних умовах.

У роботі висвітлено теоретико-методологічні засади організації виробництва та регулювання експорту соняшникової олії, розкрито економічну сутність та специфіку функціонування ринку олійно-жирової продукції. Проаналізовано сировинний потенціал України як базову передумову формування конкурентних переваг вітчизняних виробників.

Проведено аналіз світових тенденцій виробництва та міжнародної торгівлі соняшниковою олією, визначено місце України серед провідних країн-виробників і експортерів. Оцінено динаміку, структуру та географію експорту соняшникової олії України, а також чинники, що впливають на його розвиток.

Особливу увагу приділено формуванню конкурентних переваг українських виробників-експортерів та аналізу їх ринкової поведінки в умовах економічної, логістичної та зовнішньоторговельної нестабільності. Обґрунтовано прогнозні тенденції розвитку ринків насіння соняшнику та соняшникової олії й визначено перспективи розширення вітчизняного експорту.

Ключові слова: соняшникова олія, олійно-жирова галузь, експорт, аграрне виробництво, світовий ринок, конкурентні переваги, ринкова поведінка, зовнішньоекономічна діяльність, стратегічний розвиток.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ	9
1.1. Теоретичний огляд сучасних наукових підходів до організації виробництва та експорту соняшникової олії	9
1.2. Сировинний потенціал виробництва соняшникової олії в Україні	20
1.3. Особливості регулювання експортної торгівлі насінням соняшнику та олією	32
Висновки до розділу 1	38
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА СВІТОВИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ	40
2.1. Світове виробництво та міжнародна торгівля соняшниковою олією	40
2.2. Оцінка експорту соняшникової олії України	54
Висновки до розділу 2	69
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ	71
3.1. Формування конкурентних переваг вітчизняних виробників-експортерів соняшникової олії	71
3.2. Ринкова поведінка українських виробників та експортерів соняшникової олії в умовах нестабільності	78
3.3. Прогнозні тенденції на ринках насіння соняшнику та соняшникової олії в контексті перспектив розвитку вітчизняного експорту	87
Висновки до розділу 3	101
ВИСНОВКИ	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	107
ДОДАТКИ	112

ВСТУП

Актуальність теми. Соняшник є ключовою олійною культурою в Україні та займає провідні позиції за площею вирощування і обсягами виробництва. Перероблена продукція, зокрема соняшникова олія, входить до переліку основних експортних товарів країни та формує значну частку валютних надходжень. Постійне зростання світового попиту на українську соняшкову олію підсилює важливість підвищення конкурентоспроможності та розвитку експортного потенціалу національних виробників.

Важливим та перспективним сегментом є ринок високоолеїнового соняшнику, який характеризується підвищеним вмістом олеїнової кислоти. Така олія має особливу цінність для харчової промисловості завдяки своїм корисним властивостям, що створює додаткові можливості для розширення зовнішніх ринків та збільшення вартості продукції.

Крім того, значної уваги потребує розвиток органічного виробництва соняшнику, удосконалення якісних параметрів та інвестиції в селекцію. Це дозволить українським підприємствам зміцнити свої позиції на світовому ринку й підвищити рівень експортної привабливості. Усі ці чинники підкреслюють актуальність дослідження проблем і перспектив виробництва та експорту соняшкової олії в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри економіки та публічного управління «Розвиток агропродовольчої сфери в національному та геоекономічному просторі (№ ДР 0122U201799)», «Формування та розвиток територіальних соціально-економічних систем (№ ДР 0122U201708)».

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є комплексне дослідження теоретичних, методичних та прикладних аспектів виробництва й експорту соняшкової олії вітчизняними підприємствами, оцінка світових і

національних тенденцій розвитку ринку, а також обґрунтування стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності українських виробників на світовому ринку.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- узагальнити та систематизувати сучасні наукові підходи до організації виробництва і експорту соняшникової олії в умовах глобалізації аграрних ринків;
- дослідити сировинний потенціал виробництва соняшникової олії в Україні та оцінити його роль у забезпеченні експортних можливостей галузі;
- проаналізувати механізми державного регулювання експортної торгівлі насінням соняшнику та соняшnikовою олією, а також їх вплив на розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків;
- оцінити сучасні тенденції світового виробництва та міжнародної торгівлі соняшnikовою олією;
- проаналізувати динаміку, структуру та географію експорту соняшnikової олії України;
- визначити основні проблеми та конкурентні переваги вітчизняних виробників-експортерів соняшnikової олії;
- дослідити особливості ринкової поведінки українських виробників та експортерів в умовах економічної нестабільності;
- сформулювати прогностичні оцінки розвитку ринків насіння соняшнику та соняшnikової олії й обґрунтувати перспективні напрями розвитку експорту України.

Об'єктом дослідження є процеси виробництва та експорту соняшnikової олії в Україні в умовах трансформації світового агропродовольчого ринку.

Предметом дослідження є сукупність економічних відносин, механізмів і тенденцій, що формуються у сфері виробництва, регулювання та експорту соняшnikової олії вітчизняними підприємствами

Методи дослідження. У процесі дослідження були використано теоретичні методи такі, як аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, що

дозволили узагальнити наукові підходи та визначити сутність і чинники досліджуваних процесів. Методи порівняння та оцінки тенденцій включали порівняльний метод для аналізу глобальних та регіональних тенденцій і зіставлення показників різних країн, а також метод економічного аналізу для оцінки впливу на соціально-економічний розвиток, включно з аналізом ринку та прямими й непрямими ефектами. Статистичні та графічні методи забезпечували кількісну оцінку явищ: варіаційний аналіз, аналіз рядів динаміки, структурно-динамічний аналіз та індексний метод дозволяли оцінити масштаби та виявити ключові детермінанти, а графічний метод слугував для наочного представлення тенденцій, структури та динаміки процесів. Прогнозні методи включали метод прогнозування, структурно-логічний аналіз, що використовувалися для визначення стратегічних напрямів удосконалення політики та формування рекомендацій щодо розвитку галузі.

Інформаційною базою дослідження становлять офіційні статистичні, аналітичні та нормативно-правові джерела. Основу емпіричних даних складають матеріали Державної служби статистики України щодо виробництва, переробки та експорту насіння соняшнику і соняшникової олії, а також аналітичні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України й Національного банку України, які використовуються для оцінки галузевих і макроекономічних умов розвитку.

Для аналізу глобальних тенденцій та порівняльної оцінки позицій України на світовому ринку залучено офіційні звіти й бази даних FAO, OECD, Світового банку, Євростату та USDA. Теоретичну й методичну основу дослідження формують наукові публікації вітчизняних і зарубіжних учених, а регуляторне середовище охарактеризовано на підставі чинних нормативно-правових актів України та міжнародних угод.

Додатково використано галузеві аналітичні огляди, спеціалізовані інформаційні ресурси та фінансову звітність вітчизняних агропромислових підприємств, що забезпечило комплексність і достовірність результатів дослідження.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження за темою кваліфікаційної роботи було оприлюднено на 1-й Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Reimagining the Future: Collaborative Solutions for Global Problems» (м. Дніпро, 9-10 жовтня 2025 р.); 3-й Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Impact of artificial intelligence and other technologies on sustainable development» (м. Дніпро, 11-12 грудня 2025 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано наукова праця:

Дейнека Т. А., Васькевич Е. В. Динаміка та напрями розвитку експорту насіння та плодів олійних культур України в контексті інтеграції до європейського ринку. *Reimagining the Future: Collaborative Solutions for Global Problems: 1 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (October 9-10, 2025)*. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, 186 p. С. 86 – 88. URL: <http://www.wayscience.com/wp-content/uploads/2025/10/Conference-Proceedings-October-9-10-2025-1.pdf>.

Дивнич О. Д., Васькевич Е. В. Тенденції виробництва та експорту соняшникової олії в Україні в умовах трансформації світового ринку. *Impact of artificial intelligence and other technologies on sustainable development: 3 Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (December 11-12, 2025)*. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine. 360 p. С. 142 – 144. URL: <http://www.wayscience.com/konferentsiya-3-11-12-grudnya-2025/>.

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків та списку використаних літературних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 112 сторінок друкованого тексту; обсяг основного тексту – 94 сторінок. Робота містить 21 таблиць, 19 рисунків, 1 додаток. Список використаних джерел налічує 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПОРТУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ

1.1. Теоретичний огляд сучасних наукових підходів до організації виробництва та експорту соняшnikової олії

Організація виробництва соняшnikової олії розглядається як комплексний економіко-технологічний процес, який охоплює всі стадії ланцюга створення доданої вартості – від надходження сировини до формування готової продукції та її реалізації на внутрішньому й зовнішньому ринках. Теоретичні підходи до аналізу цього процесу ґрунтуються на поєднанні принципів ефективної організації виробництва, логістики, ресурсного менеджменту та маркетингового забезпечення діяльності переробних підприємств.

Передусім, у науковій літературі виділяється системний підхід, який передбачає розгляд виробництва соняшnikової олії як відкритої виробничо-економічної системи, взаємопов'язаної з ринком сировини, трудовими ресурсами, виробничими потужностями та інфраструктурою збуту. У межах цього підходу ефективність функціонування підприємства визначається узгодженістю технологічних операцій, оптимізацією потоків матеріалів і мінімізацією виробничих витрат. Важливими параметрами системності є технологічний цикл, рівень механізації та енергозабезпечення, а також доступність ресурсної бази.

Другим ключовим теоретичним напрямом є процесний підхід, що розглядає виробництво як послідовність технологічних стадій: очищення насіння, лущення, подрібнення, термообробка, пресування, екстракція, рафінація та фасування. Кожна стадія формує окремий елемент витрат і якісних параметрів продукції, впливаючи на загальну собівартість, вихід олії та конкурентоспроможність підприємства. Процесний підхід дозволяє визначати «вузькі місця» виробничого процесу, оцінювати продуктивність

обладнання та розраховувати економічно оптимальний рівень завантаження потужностей.

З позиції ресурсного підходу виробництво соняшникової олії розглядається через призму забезпеченості підприємства матеріальними, технологічними, людськими та енергетичними ресурсами. Вирішальне значення має доступ до сировинної бази – насіння соняшнику, якість якого визначає вихід продукту та економічну рентабельність виробництва. До факторів ресурсної ефективності належать урожайність культур у регіонах постачання, сезонність надходження сировини, умови зберігання, а також гнучкість підприємства до цінових коливань на ринку насіння.

Застосування інноваційного підходу акцентує увагу на впровадженні сучасних технологій у виробничий процес – високоефективних пресів та екстракторів, енергоощадного обладнання, цифрових систем контролю якості, а також технологій глибокої переробки. Інновації спрямовані на підвищення продуктивності, скорочення енергозатрат, отримання продукції з вищою доданою вартістю (високоолеїнова олія, органічна олія тощо), що зміцнює конкурентні позиції підприємства на світових ринках.

З позиції логістичного підходу ключовою умовою ефективною організації виробництва є оптимізація матеріальних потоків: забезпечення безперебійних поставок насіння, раціональна організація складування та внутрішнього транспортування, ефективне планування відвантаження готової продукції. Логістична інтеграція забезпечує скорочення витрат, підвищення ритмічності виробництва та покращення показників оборотності активів.

Таким чином, теоретичні підходи до організації виробництва соняшникової олії передбачають багатовимірний аналіз діяльності підприємства, який охоплює технологічні, ресурсні, економічні, інноваційні та логістичні аспекти. Комплексне застосування цих підходів дає змогу оцінити ефективність виробничого процесу, підвищити якість продукції та посилити експортний потенціал вітчизняних олійно-жирових підприємств.

Виробництво соняшникової олії є багатостадійним технологічним процесом, у межах якого відбувається послідовна трансформація насіння соняшнику у готовий продукт (рис. 1.1).

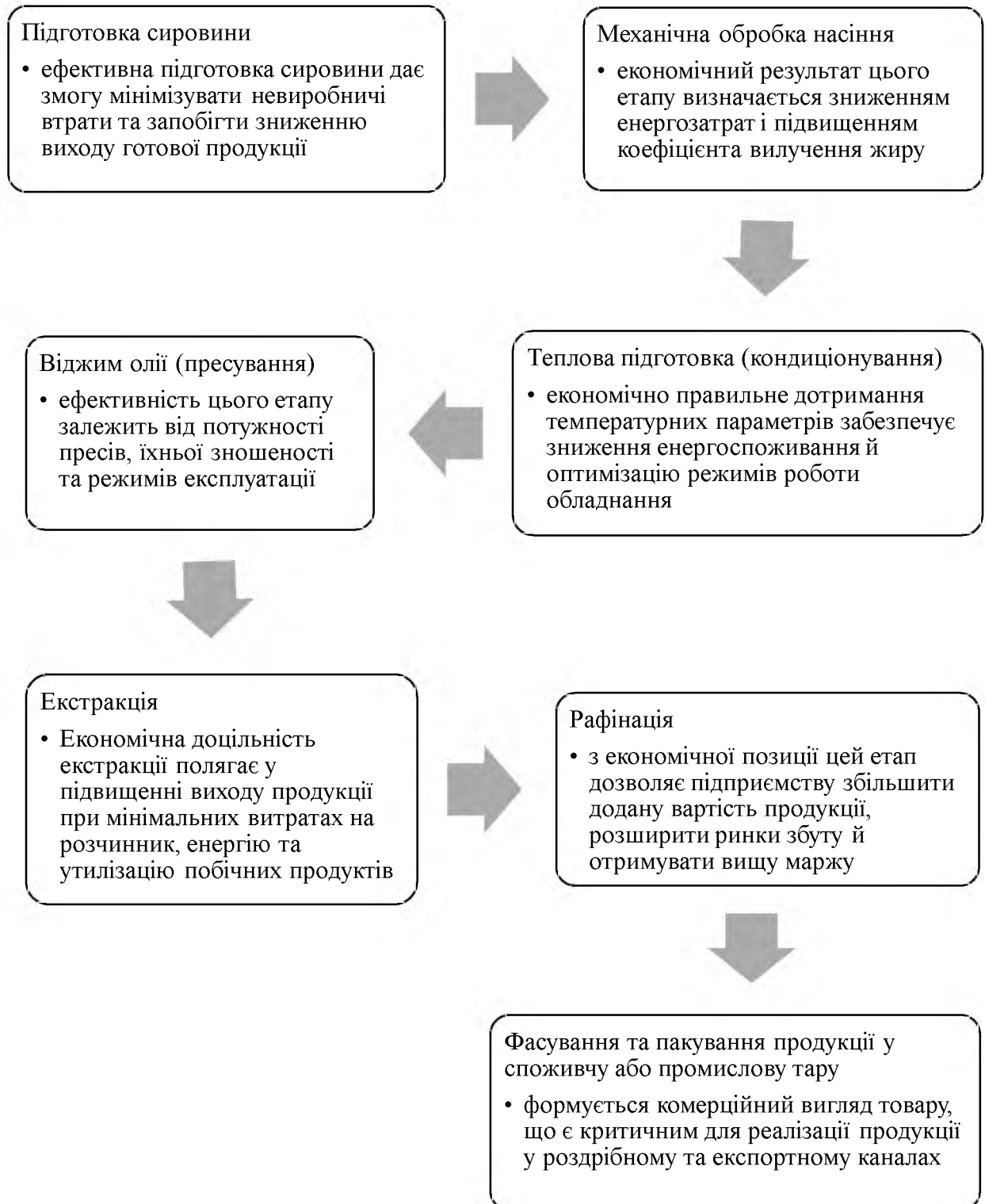

Рис. 1.1. Технологічний процес виробництва соняшникової олії з економічної точки зору

Джерело: узагальнено автором за [31; 39]

Кожен етап виробництва має власні технологічні та економічні параметри, що формують собівартість, вихід олії, рівень продуктивності та конкурентоспроможність підприємства. Узгодженість і раціональність виконання технологічних операцій визначає загальну ефективність функціонування переробного комплексу.

Першим етапом є підготовка сировини, яка включає очищення насіння від домішок, калібрування та сушіння. Цей етап суттєво впливає на якість подальшої переробки, оскільки вологість, ступінь засміченості й однорідність насіння визначають продуктивність обладнання та втрати олії під час пресування чи екстракції. Із економічної точки зору ефективна підготовка сировини дає змогу мінімізувати невиробничі втрати та запобігти зниженню виходу готової продукції.

Другим ключовим етапом є механічна обробка насіння, що включає лущення та подрібнення. Лущення забезпечує відокремлення оболонки, яка не містить значної кількості жиру, але впливає на структуру шроту та ефективність екстракції. Подрібнення сприяє збільшенню площі контакту частинок, що підвищує ефективність виділення олії. Економічний результат цього етапу визначається зниженням енергозатрат і підвищенням коефіцієнта вилучення жиру.

Третім етапом є теплова підготовка (кондиціонування), що полягає у нагріванні подрібненої маси до оптимальної температури. Термічна обробка розм'якшує структуру клітин, полегшує виділення олії та зменшує її в'язкість. Від цього етапу залежить рівень виходу олії при пресуванні, а також стабільність технологічного процесу. Економічно правильне дотримання температурних параметрів забезпечує зниження енергоспоживання й оптимізацію режимів роботи обладнання.

На четвертому етапі відбувається віджим олії (пресування). Механічне пресування дає змогу отримати перший, найцінніший фракційний продукт – пресову олію. Проте після пресування у макусі залишається значна частка залишкової олії, тому підприємства комбінують пресування з екстракційною

технологією, що забезпечує максимальний вихід продукції. Ефективність цього етапу залежить від потужності пресів, їхньої зношеності та режимів експлуатації.

П'ятий етап – екстракція, тобто вилучення залишкової олії з макухи за допомогою органічних розчинників (найчастіше гексану). Це енергоефективний метод, який забезпечує найвищий відсоток вилучення жиру – понад 98 %. Економічна доцільність екстракції полягає у підвищенні виходу продукції при мінімальних витратах на розчинник, енергію та утилізацію побічних продуктів.

Шостий етап передбачає рафінацію, тобто очищення олії від механічних, хімічних та органічних домішок. На цьому етапі здійснюється нейтралізація, відбілювання, дезодорація та фільтрація. Рафінація визначає кінцеві споживчі властивості продукції, її стійкість до зберігання й відповідність міжнародним стандартам якості. З економічної позиції цей етап дозволяє підприємству збільшити додану вартість продукції, розширити ринки збуту й отримувати вищу маржу.

Завершальним етапом є фасування та пакування продукції у споживчу або промислову тару. Вибір типу пакування впливає на транспортну стійкість, термін зберігання, логістичні витрати та конкурентоспроможність товару на внутрішніх і зовнішніх ринках. На цьому етапі формується комерційний вигляд товару, що є критичним для реалізації продукції у роздрібному та експортному каналах.

Отже, виробничий процес соняшникової олії охоплює низку взаємопов'язаних стадій, кожна з яких впливає на техніко-економічні параметри діяльності підприємства, рівень собівартості, якість кінцевого продукту та його експортний потенціал. Раціональна організація всіх етапів виробництва забезпечує підвищення конкурентоспроможності вітчизняних олійно-жирових підприємств на глобальному ринку.

Соняшникова олія є основним і найціннішим продуктом переробки насіння соняшника (рис. 1.2). Залежно від технології виробництва вона може бути нерафінованою, рафінованою або дезодорованою. Соняшникова олія

широко застосовується у харчовій промисловості, кулінарії, металургії та косметичному виробництві, що зумовлює її високий попит як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Рис. 1.2. Основні продукти переробки насіння соняшнику

Джерело: узагальнено автором за [40]

Соняшниковий шрот утворюється після процесу екстракції олії. Це високобілковий продукт, який активно використовують у тваринництві як поживну білкову добавку до кормів. Завдяки високому вмісту протеїну та клітковини шрот є важливим компонентом комбікормової промисловості й дає змогу підвищувати продуктивність тварин.

Соняшникова макуха отримується переважно методом механічного пресування насіння. На відміну від шроту, вона містить дещо більше олії, що надає їй додаткової енергетичної цінності. Макуха також використовується як кормовий продукт, особливо у раціонах великої рогатої худоби, забезпечуючи високий рівень поживних речовин.

Лушпиння соняшника, яке залишається після очищення насіння, є цінною сировиною для різних галузей. Його застосовують як біопаливо, у виробництві гранул і брикетів, а також як компонент органічних добрив. Завдяки низькій собівартості та широкому спектру використання попит на лушпиння постійно зростає.

Фосфатидний концентрат (лецитин) є побічним продуктом процесу рафінації олії. Лецитин має високу емульгуювальну здатність, завдяки чому його активно використовують у харчовій, фармацевтичній, косметичній та хімічній промисловості. Його застосування забезпечує покращення структури, стабільності та якості готової продукції.

Особливості транспортування продукції, отриманої в результаті перероблення соняшника, відіграють ключову роль у формуванні ефективних логістичних схем. Продукти переробки насіння соняшника мають високий попит на ринку, а їх виробництво та постачання здійснюють як великі, так і середні аграрні підприємства. Оскільки йдеться про оптові обсяги, важливо забезпечити дотримання відповідних умов транспортування, щоб не допустити втрати якості.

Виробництво соняшникової олії в Україні ведеться у значних масштабах, при цьому продукція як реалізується на внутрішньому ринку, так і експортується. Соняшникова олія, отримана методом пресування, є відносно невибагливою до умов перевезення, однак потребує захисту від зовнішніх факторів, зокрема сонячного світла, яке негативно впливає на хімічний склад і може спричинити втрату корисних властивостей.

Нефасовану олію зазвичай перевозять у спеціалізованих авто- або залізничних цистернах. Перед завантаженням місткості необхідно перевірити на відсутність забруднень та сторонніх часток. Перевагу надають цистернам із нижнім зливом, які забезпечують безпечне вивантаження продукту та ефективну герметизацію.

Упаковану олію транспортують у залізничних вагонах або вантажівках на піддонах, що запобігає механічним пошкодженням тари.

Згідно з державними стандартами, гарантійний термін зберігання соняшникової олії становить 4 місяці. Транспортування повинно проводитися відповідно до таких вимог [16]:

- олію перевозять у залізничних цистернах із нижнім зливом та маркуванням «Олія», згідно з правилами перевезення вантажів;
- допускається використання автоцистерн із щільно закритими люками та іншого критого транспорту;
- при використанні відкритих транспортних засобів бочки, фляги та ящики з фасованою олією мають бути захищені від опадів і сонячних променів;
- перевезення фасованої олії у відкритих ящиках можливе лише за погодженням із замовником;
- до розливу в споживчу тару олію зберігають у закритих ємностях відповідно до вимог виробника;
- олію у полімерних, скляних або ламінованих упаковках необхідно зберігати в затемнених приміщеннях при температурі від +8 °С до +20 °С.

Ефективність ринку соняшникової олії формується через взаємодію ресурсного забезпечення, виробничих технологій, рівня переробки, ціноутворення та структурних особливостей попиту й пропозиції. Саме поєднання цих чинників визначає конкурентоспроможність національної продукції на світових ринках, її інвестиційну привабливість та потенціал подальшого розвитку. У сучасних умовах, коли Україна посідає провідні позиції за експортом соняшникової олії, питання вимірювання ефективності є ключовим для обґрунтування стратегічних рішень на рівні підприємств, галузі та державної політики.

У цьому контексті важливим є оцінювання показників економічної ефективності, які дають змогу комплексно охарактеризувати результативність виробництва та переробки соняшнику. Аналіз цих показників дозволяє не лише оцінити поточний стан ринку, але й ідентифікувати тенденції, що визначатимуть його подальший розвиток. Таким чином, системне дослідження економічної ефективності стає логічним

етапом у комплексній оцінці ринку соняшникової олії та забезпечує теоретичну основу для формування рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності галузі.

Показники оцінки ефективності виробництва соняшникової олії можна розділити їх на технічні, економічні, зовнішньоторговельні, а також якісні та ресурсні для повноти структури [9; 10; 13; 18].

1. Технічні показники характеризують технологічну ефективність виробництва, використання обладнання та вихід продукції:

- вихід олії з 1 т насіння (%), що відображає, яку частку олії отримано з переробленої сировини;
- втрати при переробці насіння (%) показує технологічні недоліки процесу або якість насіння;
- потужність переробного обладнання (т/добу, т/рік) визначає обсяг можливого виробництва;
- коефіцієнт використання виробничих потужностей (%) показує, наскільки ефективно підприємство застосовує встановлене обладнання;
- рівень автоматизації та технологічності виробництва впливає на собівартість, швидкість та якість продукції;
- енергоємність виробництва (кВт·год на 1 т олії) характеризує витрати енергії на переробку.
- сировинна ефективність (частка сміття, вологи, олійності насіння);
- олійність насіння є одним із базових технологічних показників, що характеризує вміст жиру в насінні та безпосередньо впливає на вихід соняшникової олії в процесі переробки

2. Економічні показники відображають фінансову результативність підприємства:

- собівартість 1 т виробленої олії включає витрати на насіння, енергію, персонал, амортизацію тощо;
- маржинальний прибуток та рентабельність виробництва (%) показує прибутковість переробки;
- фінансовий результат (прибуток/збиток) визначає загальну економічну ефективність підприємства;

- ціна реалізації олії (внутрішня та експортна) впливає на дохідність виробництва;

- оборотність оборотних коштів показує швидкість обігу капіталу у виробничому процесі.

3. Показники зовнішньоторговельної ефективності експортоорієнтованих підприємств:

- обсяги експорту соняшникової олії (т, млн. дол.);
- експортна частка у загальному виробництві (%) визначає ступінь зовнішньоекономічної орієнтації;

- експортна рентабельність (%) характеризує прибутковість продажу на зовнішніх ринках;

- географія експорту та диверсифікація ринків;

- митні та логістичні витрати у структурі собівартості.

4. Якісні показники визначають відповідність продукції стандартам якості та ефективність використання ресурсів:

- показники якості олії (кислотність, вологість, вміст фосфатидів тощо);

- відповідність ДСТУ та ISO.

До ключових технічних показників належить вихід олії з одиниці сировини ($Вих_{олії}$), що характеризує технологічну результативність виробництва та розраховується за формулою [9; 10; 13; 18]:

$$Вих_{олії} = \frac{ОВ_{олії}}{ОП_{нас}} \cdot 100\%, \quad (1.1)$$

де $ОВ_{олії}$ – обсяг виробленої олії, т;

$ОП_{нас}$ – маса переробленого насіння, т.

Важливими також є показники втрат при переробці, енергоємність процесу та коефіцієнт використання виробничих потужностей ($К_{вик}$), що дозволяє оцінити рівень завантаження підприємства [9; 10; 13; 18]:

$$К_{вик} = \frac{ОВ_{ф}}{ОВ_{макс}} \cdot 100\%, \quad (1.2)$$

де $ОВ_{ф}$ – фактичний обсяг виробництва олії, т;

$OB_{\text{макс}}$ – максимальний обсяг виробництва олії (виробнича потужність), т.

До технічних характеристик належать і параметри якості насіння (вологість, сміттева домішка, олійність), що безпосередньо впливають на вихід готової продукції та її собівартість.

Економічні показники формують уявлення про фінансову результативність переробки. Центральним показником є собівартість виробництва 1 т соняшникової олії ($C_{1т}$), яка визначається як відношення загальних витрат на виробництво до обсягу випущеної продукції [9; 10; 13; 18]:

$$C_{1т} = \frac{V_{\text{заг}}}{OB_{\text{олії}}}, \quad (1.3)$$

де $V_{\text{заг}}$ – загальні витрати на виробництво соняшникової олії за відповідний період, грн;

$OB_{\text{олії}}$ – обсяг виробленої олії, т.

Рентабельність виробництва олії ($P_{\text{олії}}$) визначається співвідношенням прибутку до собівартості [9; 10; 13; 18]:

$$P_{\text{олії}} = \frac{Pr_p}{ПС} \cdot 100\%, \quad (1.4)$$

де Pr_p – прибуток від реалізації соняшникової олії, грн;

ПС – повна собівартість реалізованої соняшникової олії, грн.

У разі орієнтації підприємства на іноземні ринки значну роль відіграють зовнішньоторговельні показники. До них належать обсяги експорту у натуральному та вартісному вимірі, експортна частка у структурі реалізації та показник експортної рентабельності. Експортна рентабельність соняшникової олії ($P_{\text{екс}}$) характеризує ефективність реалізації продукції на зовнішніх ринках і відображає співвідношення прибутку від експорту до витрат, пов'язаних з виробництвом та експортом продукції [9; 10; 13; 18]:

$$P_{\text{екс}} = \frac{Pr_{\text{екс}}}{V_{\text{екс}}} \cdot 100\%, \quad (1.5)$$

де $Pr_{\text{екс}}$ – прибуток від експорту соняшникової олії, грн;

$V_{\text{екс}}$ – сукупні витрати, пов'язані з виробництвом та експортом соняшникової олії, грн.

Аналіз географічної диверсифікації експорту, митних витрат та логістичних витрат дозволяє оцінити конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Зовнішньоторговельну ефективність також характеризує частка підприємства або країни у світовому експорті олії, яка відображає рівень їх конкурентоспроможності та позиції на міжнародному ринку.

Сукупна оцінка технічних, економічних та зовнішньоторговельних параметрів дає можливість визначити конкурентоспроможність підприємства та обґрунтувати напрями його подальшої модернізації.

1.2. Сировинний потенціал виробництва соняшникової олії в Україні

Сировинний потенціал галузі визначається як сукупність природних, економічних та організаційно-технологічних ресурсів, що забезпечують можливість стабільного виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки. У контексті виробництва соняшникової олії цей потенціал формується, насамперед, на основі посівних площ та урожайності соняшнику, рівня розвитку рослинництва, структури сівозмін, забезпеченості матеріально-технічними ресурсами та доступності переробних потужностей.

Соняшник традиційно є провідною олійною культурою України, що зумовлено сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами, високою адаптивністю культури до різних зон землеробства та стабільно великим попитом на продукцію як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках. Завдяки цьому Україна протягом останніх років утримує позицію світового лідера з виробництва та експорту соняшникової олії. Високий рівень спеціалізації аграрного сектору на цій культурі створює значний сировинний потенціал, що забезпечує завантаження олійноекстракційних заводів і сприяє розвитку експортоорієнтованих ланцюгів доданої вартості.

Структурним компонентом сировинного потенціалу є площі під соняшником, які в Україні характеризуються тривалим зростанням та

формують основу стабільності галузі (рис. 1.3). Водночас важливою умовою збереження потенціалу є дотримання науково обґрунтованих сівозмін, адже надмірна концентрація соняшнику призводить до виснаження ґрунтів, зростання фітосанітарних ризиків та зниження продуктивності.

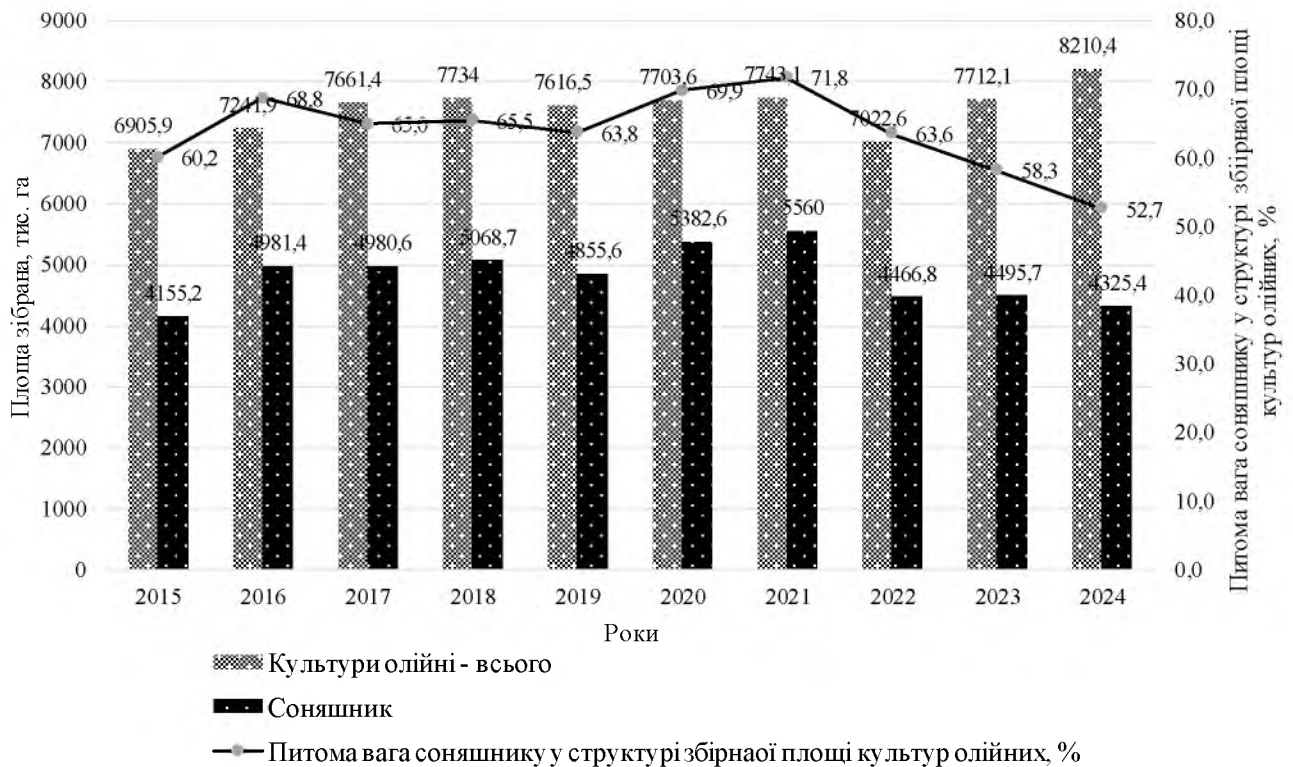

Рис. 1.3. Динаміка зібраної площі олійних культур та соняшнику у сільськогосподарських підприємствах України, 2015 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [11]

У 2015 – 2024 рр. в сільськогосподарських підприємствах України спостерігалася загальна тенденція до розширення зібраних площ під олійними культурами. Якщо у 2015 р. площа становила 6905,9 тис. га, то у 2024 р. вона досягла 8210,4 тис. га, демонструючи зростання на 18,9 %. Це свідчить про стабільно високий попит на олійні культури на внутрішньому та зовнішньому ринках та про стратегічну орієнтацію аграрного сектору України на виробництво олійної продукції.

У той же час площі під соняшником також загалом зростали, проте динаміка була значно більш волатильною. Після різкого збільшення у 2021 р.

до 5560 тис. га, у подальші роки площа зібраного соняшнику зменшилася до 4325,4 тис. га у 2024 р. Це зниження пов'язане з воєнними ризиками, логістичними обмеженнями та зміною структури посівів у регіонах, що зазнали окупації чи бойових дій.

Питома вага соняшнику у структурі зібраної площі олійних культур демонструє довгострокову тенденцію до зменшення. Якщо у 2016 – 2021 рр. вона стабільно перевищувала 65 % і досягала піку у 2021 р. (71,8 %), то у 2024 р. цей показник знизився до 52,7 %. Це означає, що, попри збереження домінуючої ролі соняшнику, відбувається певна диверсифікація структури посівних площ за рахунок розширення площ інших олійних культур, насамперед ріпаку та сої.

Таким чином, аналіз динаміки зібраних площ свідчить, що соняшник залишається ключовою олійною культурою України, однак його частка у структурі поступово скорочується.

Проведений аналіз зібраної площі соняшнику за регіонами України у 2024 р. дає змогу визначити територіальні закономірності формування сировинної бази для виробництва соняшникової олії (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Площа зібрана соняшнику за регіонами у сільськогосподарських підприємствах України, 2024 р.

Області	Зібрана площа, тис. га	Питома вага, %	Місце регіону
Україна	4325,4	100,0	х
Вінницька	285,9	6,6	7
Волинська	22,4	0,5	17
Дніпропетровська	598,6	13,8	1
Донецька	к	х	х
Житомирська	121,0	2,8	13
Закарпатська	1,2	0,0	21
Запорізька	102,5	2,4	14
Івано-Франківська	13,2	0,3	19
Київська	188,8	4,4	10
Кіровоградська	485,7	11,2	2
Луганська	к	х	х

Області	Зібрана площа, тис. га	Питома вага, %	Місце регіону
Львівська	17,5	0,4	18
Миколаївська	413,8	9,6	4
Одеська	354,4	8,2	5
Полтавська	330,6	7,6	6
Рівненська	35,9	0,8	16
Сумська	167,5	3,9	11
Тернопільська	72,3	1,7	15
Харківська	425,4	9,8	3
Херсонська	к	х	х
Хмельницька	121,7	2,8	12
Черкаська	209,1	4,8	9
Чернівецька	12,2	0,3	20
Чернігівська	215,3	5,0	8

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Лідерами за обсягами зібраної площі є Дніпропетровська (598,6 тис. га), Кіровоградська (485,7 тис. га), Харківська (425,4 тис. га), Одеська (354,4 тис. га) та Миколаївська (413,8 тис. га) області. Сукупно ці регіони формують основу національного виробництва соняшнику, забезпечуючи найбільшу частку сировини для подальшої переробки. Їхній значний внесок обумовлений сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами та високим рівнем концентрації великих аграрних підприємств.

Регіони Західної України – Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Тернопільська області характеризуються низькою часткою у структурі зібраної площі (менше 1 – 3 %). Це пояснюється меншою традиційною спеціалізацією на вирощуванні соняшнику, а також агрокліматичними обмеженнями, які роблять інші культури більш економічно доцільними.

Центральні та Південні області – Черкаська, Полтавська, Кіровоградська, Одеська, Миколаївська демонструють збалансовану комбіновану спеціалізацію, що забезпечує стабільність сировинних потоків для переробних підприємств. Їхня частка коливається в межах 8 – 12 %, що свідчить про високий рівень виробничої стійкості.

Таким чином, регіональна структура виробництва соняшнику залишається чітко вираженою та концентрованою у степовій і частково лісостеповій зонах.

Урожайність соняшнику є одним із ключових факторів, що впливають на стан ринку олійних культур в Україні та світі. Вона визначає обсяги виробництва, рівень цін, експортні можливості та конкурентоспроможність продукції (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Динаміка урожайності соняшнику в Україні та порівняльний аналіз з країнами ЄС та середньосвітовими показниками, 2020 – 2024 рр., ц/га

Країна/регіон/світ	Роки					2024 р. до 2020 р., %
	2020	2021	2022	2023	2024	
ЄС (27)	20,5	23,8	18,9	21	16,7	81,5
Світ	18,1	19,6	18,3	19,4	19,1	105,5
Україна	21,4	25,6	22,4	25,3	22,4	104,7
у % до середньосвітового показника	118,2	130,6	122,4	130,4	117,3	х
у % до ЄС	104,4	107,6	118,5	120,5	134,1	х

Джерело: розраховано автором за даними [2; 11]

Протягом досліджуваного періоду урожайність соняшнику у світі демонструвала поступове, але нестале зростання, коливаючись у межах 18,1 – 19,4 ц/га. На тлі глобальних трендів середньосвітові показники в 2024 р. знизилися до 19,1 ц/га, однак залишилися вищими порівняно з 2020 р. Це свідчить про відносну стабільність світового ринку та адаптивність виробників до кліматичних і економічних викликів.

Урожайність соняшнику в ЄС також зазнала значних коливань, з піковим значенням у 2021 р. (23,8 ц/га) та зниженням на 18,5 % до 16,7 ц/га у 2024 р., тобто в ЄС спостерігається більш різкі коливання врожайності, ніж середньосвітовий рівень.

Україна упродовж досліджуваного періоду демонструвала стабільно вищі показники урожайності соняшнику порівняно зі світовим середнім рівнем і середніми значеннями по ЄС. Максимального значення урожайність

досягла у 2021 р. – 25,6 ц/га, однак у 2024 р. знизилася до 22,4 ц/га. У звітному році урожайність у сільськогосподарських підприємствах України перевищувала світовий рівень на 17,3 %, а середній показник ЄС – на 34,1 %, що свідчить про високу продуктивність аграрного сектору та сприятливі природно-кліматичні умови для вирощування соняшнику.

Таким чином, Україна залишається одним із найефективніших виробників соняшнику у світі, попри коливання врожайності у воєнний та післявоєнний період. Загальний аналіз демонструє, що країна має значні агрономічні та технологічні переваги, а зниження показників у 2022 – 2024 рр. не зменшує її лідерського становища порівняно зі світовими рівнями.

Динаміка валового збору насіння соняшнику в Україні протягом досліджуваного періоду характеризується спадною тенденцією, що пов'язано зі скороченням зібраної площі культури (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

**Динаміка валового збору насіння соняшнику в Україні,
2020 – 2024 рр., тис. ц**

Показники	Роки					2024 р. до 2020 р., % / абсолютне відхилення питомої ваги, в.п. (+,-)
	2020	2021	2022	2023	2024	
Господарства усіх категорій	131104,3	163924	113287	127597	109559	83,6
з них: господарства населення	16174,9	21784,5	13399,7	13983,4	12576,4	77,8
питома вага, %	12,3	13,3	11,8	11,0	11,5	-0,9
підприємства	114929,4	142140	99887,7	113614	96983	84,4
питома вага, %	87,7	86,7	88,2	89,0	88,5	0,9
у т. ч. фермерські господарства	24653,9	33088,8	20787,9	27220,4	25111	101,9
питома вага, %	18,8	20,2	18,3	21,3	22,9	4,1
Світ, тис. т	49930,6	57290,1	53099	58574,9	52020	104,2
Питома вага України в світовому виробництві, %	26,3	28,6	21,3	21,8	21,1	-5,2

Джерело: розраховано автором за даними [2; 11]

У 2024 р. порівняно з 2020 р. обсяг виробництва насіння соняшнику у господарствах усіх категорій зменшилася на 16,4 %, що свідчить про зниження продуктивності галузі під впливом економічних, організаційних та кліматичних чинників.

Структурний розподіл валового збору між категоріями виробників зазнав певних трансформацій. Частка господарств населення скоротилася з 12,3 % у 2020 р. до 11,5 % у 2024 р., що вказує на зменшення їхньої ролі у виробництві олійної сировини. Натомість частка підприємств зросла до 88,5 %, підтверджуючи тенденцію до концентрації виробництва у більш технологічно оснащених структурних одиницях.

Фермерські господарства демонструють зростання значущості у виробничій структурі. Їхня частка у валовому зборі збільшилася на 4,1 в.п. за аналізований період, що свідчить про підвищення ефективності функціонування малого та середнього аграрного бізнесу та розширення їхньої виробничої присутності у секторі.

Позиції України на світовому ринку соняшнику дещо послабилися. Частка країни в глобальному виробництві скоротилася з 26,3 % у 2020 р. до 21,1 % у 2024 р., що є наслідком як зменшення внутрішнього виробництва, так і зростання обсягів виробництва в інших країнах-виробниках. Це зниження питомої ваги свідчить про поступове переформатування світового ринку та необхідність підвищення конкурентоспроможності українського сектору олійних культур.

Результати аналізу групування підприємств за розмірами зібраної площі соняшнику в 2024 р. свідчать про високу частку дрібних господарств у структурі виробництва (табл. 1.4).

Підприємства з площею до 100 га становлять 57,8 % від загальної кількості, проте їхній внесок у валовий збір є відносно низьким (лише 8,4 %). Це свідчить про низьку продуктивність дрібних виробників, що, ймовірно, пов'язано з меншою інтенсифікацією виробництва, недостатнім використанням сучасних технологій та ресурсних обмежень.

**Групування підприємств за розмірами зібраної площі
соняшнику у 2024 р.**

Групи підприємств	Кількість підприємств		Обсяг виробництва (валовий збір)		Урожайність, ц з 1 га площі зібраної
	одиниць	у % до загальної кількості	тис. т	у % до загального обсягу виробництва	
Підприємства	18434	100,0	9698,3	100,0	22,4
з них з площею, га					
до 100,00	10648	57,8	820,4	8,4	20,0
100,01-200,00	2706	14,7	873,5	9,0	22,1
200,01-500,00	2903	15,7	2063,1	21,3	22,3
500,01-1000,00	1308	7,1	2062,3	21,3	22,5
1000,01-2000,00	605	3,3	1799,2	18,5	21,9
2000,01-3000,00	155	0,8	868,1	9,0	23,2
більше 3000,00	109	0,6	1211,7	12,5	24,9

Джерело: розраховано автором за даними [6]

Найбільшу частку у загальному виробництві соняшнику мають підприємства із середньою та великою площею (від 200 до 1000 га), які забезпечують понад 42,6 % валового збору. Зокрема, група підприємств з площею 200,01-500,00 га та 500,01-1000,00 га зібрали по 21,3 %. Висока продуктивність цих категорій зумовлена переважно кращим використанням технологій та ефективнішою організацією виробничих процесів.

Найвищу врожайність демонструють підприємства з великими площами – понад 3000 га. Для групи підприємств понад 3000 га вона становить 24,9 ц/га, що на 24,5 % вище, ніж у найменших господарств. Це підтверджує економічну ефективність концентрації виробництва та можливість масштабного застосування інноваційних агротехнологій.

Таким чином, великі підприємства мають вищий рівень продуктивності завдяки економії на масштабі та технологічним перевагам, тоді як малі господарства стикаються з обмеженнями щодо ресурсів та доступу до сучасних агротехнологій. Це свідчить про необхідність стимулювання

інтеграційних процесів у секторі та впровадження ефективних механізмів підтримки малих і середніх аграрних виробників.

Скорочення виробництва насіння соняшнику спостерігається у більшості регіонів, що вказує на системний характер тенденції та її обумовленість як кліматичними, так і економічними чинниками (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Динаміка виробництва насіння соняшнику у господарствах всіх категорій за регіонами, 2020 – 2024 рр., тис. ц

Показники	Роки					Структура виробництва у 2024 р., %	2024 р. у % до 2020 р.
	2020	2021	2022	2023	2024		
Україна	131104,3	163924,1	113287,4	127596,9	109559,4	100,0	83,6
Вінницька	7733,7	9848,6	7508,8	9118,4	8080,6	7,4	104,5
Волинська	1009	1012,4	859,3	647,9	633,9	0,6	62,8
Дніпропетровська	10135,1	14161,3	10915	15508,3	12893,1	11,8	127,2
Донецька	5717,7	7781,5	2282,3	2507,7	1701,1	1,6	29,8
Житомирська	3460,5	3706	3768,2	3605,8	2981,7	2,7	86,2
Закарпатська	64	67,7	82,6	83,9	43	0,0	67,2
Запорізька	8272,6	10695,1	2285,8	2621,8	1916,4	1,7	23,2
Івано-Франківська	642,9	906,8	1139,3	553,8	395,3	0,4	61,5
Київська	4548,5	5956,9	4691,3	6146,9	5340,7	4,9	117,4
Кіровоградська	10330,6	15961,7	13116	15632,4	13713,5	12,5	132,7
Луганська	6782,9	8089,7	1228	1013	991,3	0,9	14,6
Львівська	847,9	1017,2	1088,3	1033	468,5	0,4	55,3
Миколаївська	6919,1	11603,9	6232,6	8955,3	7809	7,1	112,9
Одеська	4529,2	9657	5708,8	6731,7	7292,7	6,7	161,0
Полтавська	9741,1	9961,9	12430	10224,9	9493,3	8,7	97,5
Рівненська	1016,8	1075,9	1231,7	1606,9	925,8	0,8	91,1
Сумська	8801	7819,3	8732,2	6153,9	4690,6	4,3	53,3
Тернопільська	2854	2777,1	3352,9	3478,5	2424,2	2,2	84,9
Харківська	13558,5	14196,1	6966,5	11378,2	10641,2	9,7	78,5
Херсонська	5315,6	6726	673,5	0,6	12,7
Хмельницька	5687,9	5105,8	5766,1	5992,9	3772,2	3,4	66,3
Черкаська	5688,1	8101,8	6575,6	6967,6	6361,6	5,8	111,8
Чернівецька	526	625,7	482,3	645,1	446	0,4	84,8
Чернігівська	6921,6	7068,7	6682,8	6383,6	5870,2	5,4	84,8

Джерело: розраховано автором за даними [211]

Регіональна структура виробництва залишається нерівномірною. Найбільші виробники соняшнику у 2024 р.: Кіровоградська (13713,5 тис. ц), Дніпропетровська (12893,1 тис. ц), Харківська (10641,2 тис. ц), Полтавська (9493,3 тис. ц) та Вінницька області (8080,6 тис. ц), на які разом припадає 50 % загальноукраїнського виробництва. Ці регіони відзначаються як найбільш стабільними за обсягами виробництва протягом усього аналізованого періоду (рис. 1.4).

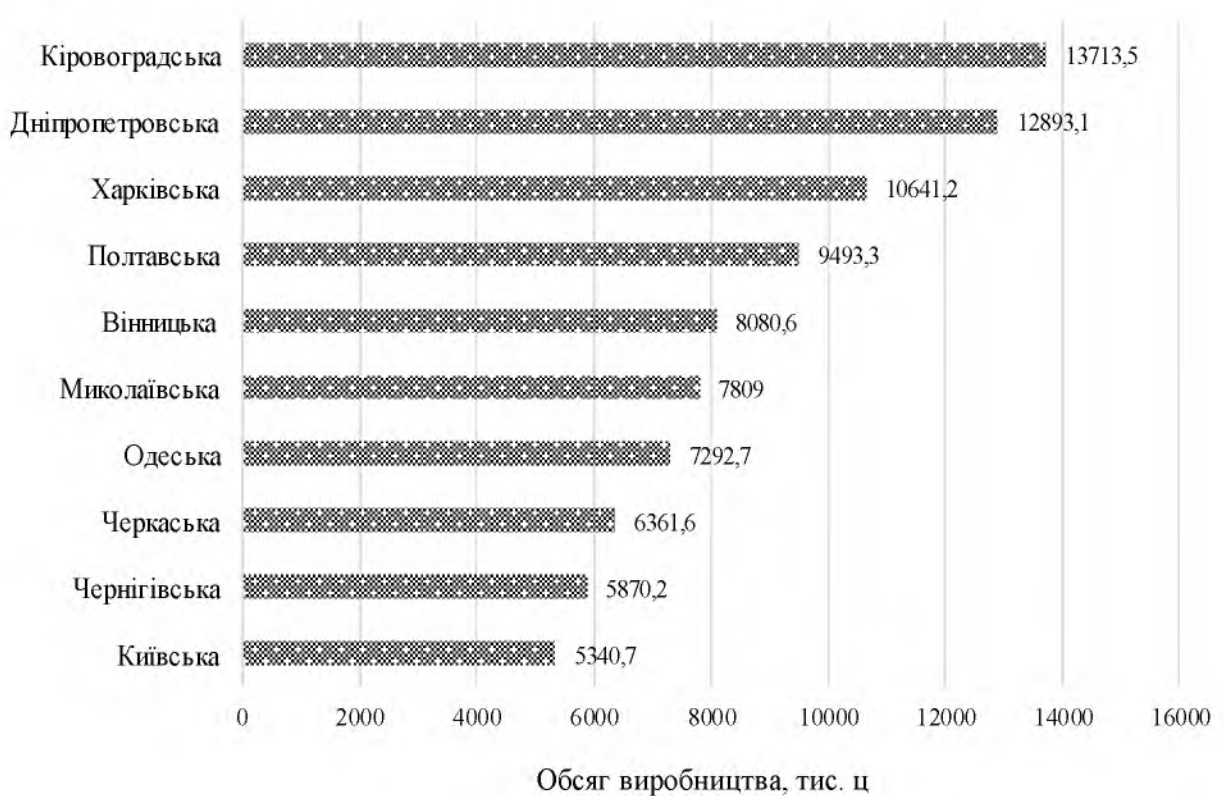

Рис. 1.4. Топ-10 регіонів за обсягами виробництва насіння соняшнику в Україні, 2024 р.

Джерело: побудовано автором за даними [11]

У низці областей зафіксовано істотне зменшення валового збору протягом аналізованого періоду. Найбільші масштаби скорочення спостерігаються у Донецькій (-70,2 %), Запорізькій (-76,8 %), Луганській (-85,4 %) та Херсонська області (-87,3 %), що зумовлено як воєнними діями, так і порушеннями логістичних та виробничих процесів. Зменшення обсягів виробництва насіння соняшнику у Львівській, Івано-Франківській,

Волинській та Закарпатській областях зумовлене сукупною дією погіршених погодних умов у період вегетації та збирання, що спричинили істотне зниження врожайності, а також підвищенням частки неякісного й вологого насіння, втратами під час післязбиральної обробки та зниженням економічної доцільності вирощування через коливання цін і логістичні обмеження. Додатково на тлі обмеженого земельного ресурсу та зміни структури посівів у західних регіонах зазначені чинники посилюють негативний ефект, формуючи суттєве падіння валових обсягів виробництва соняшнику.

Водночас окремі регіони демонструють відносну стабільність або незначне зростання: Вінницька область продемонструвала приріст 4,5 % від рівня 2020 р., Дніпропетровська – на 27,2 %, Київська – на 17,4 %, Кіровоградська – на 32,7 %, Миколаївська – на 12,9 %, Черкаська – на 11,8 % та Одеська області – на 61,0 %.

Аналіз питомої ваги регіонів у загальноукраїнському виробництві у 2024 р. свідчить про посилення ролі центральних та східних регіонів. Зокрема, найбільші частки належать Кіровоградській (12,5 %), Харківській (9,7 %), Полтавській (8,7%), Дніпропетровській (11,8%) та Одеській областям (6,7%). Це свідчить про концентрацію виробництва у традиційно сильних аграрних центрах із розвиненою виробничою інфраструктурою.

Таким чином, виробництво соняшнику в Україні у 2020 – 2024 рр. зазнало значних територіальних диференціацій і загального спадання, однак провідні регіони продовжують утримувати стабільно високі позиції, забезпечуючи основу національного виробництва олійної культури.

Переробні потужності також є частиною сировинного потенціалу – вони визначають спроможність аграрного сектору трансформувати сировину у продукт із високою доданою вартістю. Україна має один із найбільших у світі парків олійноекстракційних заводів, що дозволяє переробляти значну частину зібраного насіння всередині країни та мінімізувати експорт сировини (табл. 1.6). Це посилює конкурентоспроможність галузі та стимулює стабільний попит на насіння соняшнику.

**Суб'єкти-переробники насіння соняшнику в Україні (станом на
23.11.2025)**

Регіони	Кількість переробників соняшнику	Потужність виробництва олії, т/га
Вінницька	29	200 105
Волинська	4	430
Дніпропетровська	35	267 580
Донецька	15	6 270
Житомирська	5	2 035
Закарпатська	-	-
Запорізька	29	175 000
Івано-Франківська	3	285
Київська	20	307 795
Кіровоградська	38	484 310
Луганська	11	72 300
Львівська	2	9 000
Миколаївська	18	555 959
Одеська	31	493 305
Полтавська	42	132 205
Рівненська	1	3 000
Сумська	11	3 040
Тернопільська	3	1025
Харківська	28	276 240
Херсонська	21	42 800
Хмельницька	7	6 080
Черкаська	28	113 580
Чернівецька	2	20 010
Чернігівська	10	4 235

Джерело: побудовано автором за [17]

Переробна галузь соняшнику в Україні характеризується значною регіональною диференціацією як за кількістю підприємств, так і за обсягами їх виробничих потужностей. Найбільша концентрація переробників спостерігається у центральних та південних регіонах, що зумовлено традиційною спеціалізацією цих областей на вирощуванні олійних культур та наявністю розвиненої інфраструктури з їх переробки.

Миколаївська, Одеська, кіровоградська, Київська, Харківська, Дніпропетровська, Вінницька, Запорізька, Полтавська та Черкаська області

формують ядро українського олієпереробного комплексу, забезпечуючи найвищі показники потужності виробництва олії. Зокрема, Миколаївська область демонструє одну з найвищих сумарних потужностей у країні – 556 тис. т/рік, що відображає стратегічне значення регіону для формування національного експортного потенціалу. Водночас значна кількість підприємств у Полтавській, Харківській, Дніпропетровській, Одеській та Запорізькій областях свідчить про стабільну диверсифікацію виробничої бази.

Разом із тим, у низці регіонів (Закарпатська, Волинська, Львівська) частка переробників залишається низькою або відсутня, що відображає об'єктивні агрокліматичні та економічні умови, які не сприяють активному розвитку олієпереробної промисловості. Це формує нерівномірність територіального розміщення потужностей та створює залежність окремих регіонів від міжобласної логістики.

Загалом отримані дані засвідчують високу концентрацію потужностей у кількох ключових областях, що підвищує ефективність виробництва та сприяє зміцненню позицій України на світовому ринку рослинних олій. Водночас така концентрація потребує подальшого розвитку транспортної, складської та енергетичної інфраструктури, а також диверсифікації переробних потужностей у менш представлених регіонах для зниження логістичних ризиків та підвищення загальної стійкості галузі.

1.3. Особливості регулювання експортної торгівлі насінням соняшнику та олією

Регулювання експорту насіння і олій поєднує традиційні митно-тарифні інструменти (вивізне/експортне мито), адміністративні обмеження (режим «експортного забезпечення», ліцензування, квоти), фіскальні вимоги (ПДВ при експорті в період дії спеціального режиму) та політику

мінімальних експортних цін. Всі перелічені інструменти застосовуються на підставі синтезу законодавчих актів та постанов Кабінету Міністрів, а також спеціальних наказів центральних органів виконавчої влади.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють експортну діяльність насіння соняшнику та соняшникової олії в Україні є:

1) Закон України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» [30].

2) Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [27].

3) Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану» [23].

4) Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» [22].

5) Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження режиму експортного забезпечення» [24].

6) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2025 рік» [26].

7) Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження мінімально допустимих експортних цін на окремі види товарів» [25].

8) Повідомлення Державної митної служби України «Про оголошення дії режиму експортного забезпечення з 1 грудня 2024 року» [29].

9) Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом [35].

Відповідно до Закону України «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» [30] ставка вивізного мита для насіння соняшнику була встановлена на рівні 16 % митної вартості, з подальшим щорічним поетапним зниженням на 1 відсотковий пункт до граничного значення 10 %, внаслідок цього на сучасному етапі загальна ставка становить 10% (табл. 1.7).

Ставки мита на експорт окремих олійних культур

Код УКТЗЕД	Назва товару	Ставка мита, %
1204 00	Насіння льону, подрібнене або неподрібнене	10
1206 00	Насіння соняшнику, подрібнене або неподрібнене	10
1207 99 96 00	Насіння рижю	10

Джерело: побудовано автором за [30]

Щодо експорту насіння соняшнику до держав-членів Європейського Союзу необхідно враховувати, що відповідно до Графіка поетапного скасування вивізного мита, наведеного у Додатку I-C до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, у 2022 р. ставка експортного мита на насіння соняшнику, як подрібненого, так і неподрібненого, встановлена на рівні 0,9 % митної вартості. Водночас Угода містить положення про можливість застосування Україною спеціальних заходів у вигляді додаткового збору, які передбачені Додатком I-D, упродовж 15-річного перехідного періоду після набрання нею чинності [35].

Такі заходи можуть бути введені у разі перевищення граничного обсягу експорту товарів визначеного коду УКТЗЕД протягом будь-якого однорічного періоду. Для насіння соняшнику на 2022 р. цей граничний показник становив 100 тис. т. У випадку наміру застосувати додатковий збір Україна зобов'язана завчасно та письмово повідомити Європейський Союз, надавши об'єктивні дані про внутрішнє виробництво і динаміку зовнішньої торгівлі. Також передбачається проведення консультацій між сторонами для узгодження відповідних аргументів [5].

Кабінет Міністрів запровадив тимчасовий режим «експортного забезпечення» (Постановою №1261 від 29.10.2024), до якого включено насіння соняшнику; цей режим встановлює додаткові умови оформлення експорту (п. ст.192 Закону про ЗЕД) [12]:

- експорт можуть здійснювати лише платники ПДВ;
- Міністерством аграрної політики встановлюються мінімально допустимі експортні ціни;

- ставка ПДВ встановлюється на рівні 14 %;
- податкова накладна реєструється до подання митної декларації на експорт;
- олійні культури як продукція рослинного походження обов'язково під час експорту проходять фітосанітарний контроль і отримують відповідний сертифікат в Держпродспоживслужбі.

У режимі передбачено також можливість тимчасового запровадження додаткових адміністративних бар'єрів (ліцензування, квотування) залежно від рішення уряду. Відповідно до ПКМУ від 24 грудня 2024 р. № 1481 «Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2025 рік» експорт насіння соняшнику та ріпаку підлягає ліцензуванню у разі, коли країною призначення товарів є Болгарія, Румунія, Словаччина, Угорщина та Польща [26]. Тобто для вивезення насіння соняшнику та ріпаку у вищевказані країни експортеру потрібно отримати ліцензію в Міністерстві економіки України.

В межах регуляторного поля зовнішньоекономічної діяльності України, ставка експортного мита на соняшникову олію, що класифікується згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД) під кодом 1512 (Олія соняшникова або сафлорова та їх фракції, сири), встановлена на рівні 0 % [28].

Ця нульова ставка відображає стратегічну орієнтацію національної економічної політики на стимулювання експорту продукції з високою доданою вартістю. Використання мита як інструменту фіскального або нетарифного регулювання було застосовано переважно до сировинної бази – насіння соняшнику (код УКТЗЕД 1206 00), де ставка мита складає 10 %. Метою такого диференційованого підходу є:

1. Стимулювання внутрішньої переробки шляхом забезпечення вітчизняних олійно-екстракційних підприємств сировиною.
2. Підвищення конкурентоспроможності готової продукції за рахунок усунення додаткового фіскального навантаження на кінцевий продукт (олію), що сприяє її успішному позиціонуванню на глобальних ринках.

Таким чином, у системі фіскального регулювання зовнішньоторговельних операцій України соняшникова олія не підлягає обкладенню експортним митом, що є ключовим фактором підтримки статусу України як провідного світового експортера даного продукту.

Експорт соняшникової олії з України до країн СНД, Грузії, Північної Македонії та ГУАМ відбувається на пільгових умовах вільної торгівлі, що передбачає звільнення від сплати експортного мита (якщо воно взагалі було б застосоване), за умови обов'язкового документального підтвердження українського походження товару [7]:

Звільнення від експортного мита є не автоматичним і залежить від суворого дотримання низки умов, встановлених конкретною міжнародною угодою:

1) наявність сертифіката про походження товару. Експортер повинен надати офіційний документ (наприклад, Сертифікат EUR.1 або інший, визначений угодою), який підтверджує, що олія була вироблена саме в Україні. Це доводить право на застосування пільгового тарифу;

2) дотримання правил прямого відвантаження: товар має бути відправлений безпосередньо з України до країни призначення;

3) дотримання правил безпосередньої закупівлі: Угода також може вимагати, щоб операція купівлі-продажу відбулася без посередників у третіх країнах.

В умовах воєнного стану в Україні застосовується спеціальний режим експортного забезпечення, що являє собою інструмент державного нетарифного регулювання зовнішньої торгівлі, запроваджений відповідно до статті 19² Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [27]. Цей режим охоплює критично важливі товари аграрного сектору, зокрема соняшкову олію, класифіковану за кодом 1512 згідно з УКТЗЕД, а також насіння соняшнику (код 1206 00). Метою запровадження даного механізму є запобігання недобросовісній торговельній практиці та мінімізація втрат державного бюджету через зниження контрактної вартості експортованої продукції.

Ключовим елементом режиму є встановлення мінімально допустимих експортних цін (МДЕЦ). Ці ціни затверджуються наказом Центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну аграрну політику (Міністерство аграрної політики та продовольства України) [15]. МДЕЦ обчислюються у доларах США за кілограм на основі комплексного моніторингу кон'юнктури зовнішніх та внутрішніх ринків, а також прогнозування цінових коливань (табл. 1.8). Міністерство зобов'язане забезпечувати оновлення цих цін кожного десятого календарного дня місяця, а їх застосування починається з дня, наступного за днем офіційного розміщення на вебсайті відомства.

Таблиця 1.8

Мінімально допустимі експортні ціни на насіння соняшнику та соняшникову олію, 2024, 2025 рр., дол. США/кг

Умови поставок відповідно до «Інкотермс»	2024 р.				2025 р.			
	вересень		жовтень		вересень		жовтень	
	1206 00	1512	1206 00	1512	1206 00	1512	1206 00	1512
CFR	0,225	0,540	0,225	0,549	0,274	1,311	0,274	1,265
CIF	0,225	0,540	0,225	0,549	0,274	1,175	0,274	1,242
CIP	0,216	0,818	0,216	0,495	0,931	1,016	0,931	1,086
CPT	0,216	0,818	0,216	0,495	0,931	1,016	0,931	1,086
DAF	0,528	0,766	0,534	0,824	0,751	1,032	0,723	1,091
DAP	0,528	0,766	0,534	0,824	0,751	1,032	0,723	1,091
DAT	0,216	0,818	0,216	0,495	0,931	1,016	0,931	1,086
DDP	0,225	0,540	0,225	0,549	0,274	1,377	0,274	1,394
DDU	0,216	0,818	0,216	0,495	0,931	1,016	0,931	1,086
DPU	0,216	0,818	0,216	0,495	0,931	1,016	0,931	1,086
EXW	0,528	0,766	0,534	0,824	0,751	1,032	0,723	1,091
FAS	0,216	0,818	0,216	0,495	0,931	1,125	0,931	1,156
FCA	0,309	0,818	0,259	0,495	0,547	1,016	0,540	1,086
FOB	0,225	0,540	0,225	0,549	0,274	1,026	0,274	0,923

Джерело: побудовано автором за даними [15]

Запроваджені МДЕЦ мають імперативний характер, що призводить до прямої заборони експорту соняшnikової олії. Так, забороняється вивезення товару за межі митної території України, якщо договірні

(зовнішньоторговельні) ціни, передбачені зовнішньоекономічною угодою, виявляються нижчими, ніж мінімально допустимі ціни, затверджені відповідно до встановленого Кабінетом Міністрів України порядку. Додатково, експортні операції з олією заборонені для суб'єктів ЗЕД, які не мають статусу платника податку на додану вартість. Таким чином, режим експортного забезпечення є суттєвим адміністративним важелем, що обмежує диспозитивність суб'єктів господарювання під час укладання зовнішньоекономічних контрактів, забезпечуючи при цьому фіскальний та економічний контроль держави.

Висновки до 1 розділу

Систематизація наукових підходів (системного, процесного, ресурсного, інноваційного та логістичного) засвідчила доцільність їх комплексного застосування для аналізу діяльності підприємств галузі. Такий підхід дозволяє оцінювати не лише окремі стадії переробки насіння соняшнику, а й результативність виробництва загалом, включно з формуванням експортного потенціалу та конкурентоспроможності продукції на світових ринках.

Дослідження сировинного потенціалу показало, що Україна володіє значними природно-економічними передумовами для стабільного виробництва соняшникової олії. Соняшник залишається ключовою олійною культурою, а аграрний сектор характеризується відносно високою врожайністю порівняно з середньосвітовими та європейськими показниками. Водночас виявлено тенденцію до скорочення зібраних площ і валового збору соняшнику в останні роки, що зумовлено воєнними ризиками, логістичними обмеженнями та структурними змінами у сільському господарстві. Це актуалізує необхідність раціоналізації структури посівів, дотримання науково обґрунтованих сівозмін і підвищення ролі технологічно оснащених виробників.

Регіональний аналіз засвідчив високу концентрацію виробництва соняшнику у степових і лісостепових областях, які формують основу сировинного забезпечення переробних підприємств. Водночас зростає значення середніх і великих аграрних підприємств та фермерських господарств, що характеризуються вищою врожайністю та ефективністю виробництва порівняно з дрібними виробниками.

Окрему увагу приділено методичним підходам до оцінки ефективності виробництва й експорту соняшникової олії. Обґрунтовано доцільність використання системи технічних, економічних, зовнішньоторговельних і якісних показників, які дозволяють комплексно оцінити результативність діяльності підприємств і їх позиції на міжнародному ринку.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА СВІТОВИХ ТА НАЦІОНАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ВИРОБНИЦТВА ТА ЕКСПОРТУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ

2.1. Глобальний ринок виробництва та експорту соняшникової олії

Глобальний ринок соняшникової олії є багаторівневою системою економічної взаємодії, що охоплює вирощування сировини (соняшникового насіння), її промислову обробку, створення доданої вартості та міжнародну торгівлю кінцевою продукцією. Його функціональна роль полягає у задоволенні споживчого попиту, а також у формуванні доходів для країн-виробників, насамперед тих, що володіють потужним аграрним сектором. Розвиток цього ринку тісно пов'язаний із глобальними демографічними й економічними процесами, а також залежить від цінових тенденцій на ринках альтернативних рослинних олій, зокрема пальмової, соєвої та ріпакової.

Глобальний ринок соняшнику та продукції його переробки вирізняється високою рухливістю та стабільним нарощуванням виробництва сировини. Як свідчать наведені дані, глобальні обсяги вирощування насіння соняшнику, незважаючи на періодичні коливання, спричинені агрокліматичними умовами, загалом демонструють висхідну динаміку: від 48,346 млн т у 2016/2017 маркетинговому році до очікуваних 54,263 млн т у 2025/2026 р. [49]. Такий тренд виступає ключовою передумовою для формування достатньої пропозиції соняшникової олії на світовому ринку та підкреслює її стратегічне значення у глобальній структурі олійно-жирової галузі. Збільшення виробництва має вирішальне значення для гарантування продовольчої безпеки у довгостроковій перспективі та підтримки конкурентного середовища серед країн-експортерів.

Світовий ринок соняшнику характеризується надзвичайно високим рівнем географічної концентрації виробництва сировини. Згідно з даними за 2024/2025 МР, дві країни – росія та Україна – сукупно забезпечують понад

57 % світового обсягу виробництва насіння соняшнику (16,9 млн. т та 13,0 млн. т відповідно) (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Найкращі країни-виробники соняшнику у 2024/2025 МР

Країни-виробники	Обсяг виробництва, млн. т	Структура, %
росія	16,900	32,4
Україна	13,000	24,9
Європейський Союз	8,244	15,8
Аргентина	5,100	9,8
Казахстан	1,834	3,5
Китай	1,750	3,4
Туреччина	1,350	2,6
Молдова	0,740	1,4
Південна Африка	0,708	1,4
Сербія	0,625	1,2
США	0,520	1,0
Бірма	0,390	0,7
Болівія	0,340	0,7
Індія	0,113	0,2
Інші країни	0,526	1,0
Світ	52,14	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [49]

Включно з Європейським Союзом, який посідає третє місце (15,8 % або 8,244 млн. т), концентрація виробництва в Чорноморському та європейському регіонах перевищує 73 %. Така біполярна залежність світової олійної промисловості від двох ключових експортерів створює значні геополітичні ризики та обумовлює високу чутливість глобальних цін на соняшникову олію до військово-політичних конфліктів та порушень логістичних ланцюгів у цьому регіоні.

Наведені дані щодо обсягів переробки насіння соняшнику у світі свідчать про загальну тенденцію до нарощування виробничих потужностей у глобальному олійно-жировому секторі, попри наявні коливання, зумовлені зовнішніми факторами. Упродовж 2016/17 – 2025/26 МР загальний обсяг переробки зріс з 43,382 млн. т до прогнозних 49,81 млн. т, що вказує на

поступове розширення світової переробної інфраструктури та зростання попиту на продукцію переробки соняшнику, передусім олію та шрот (рис. 2.1).

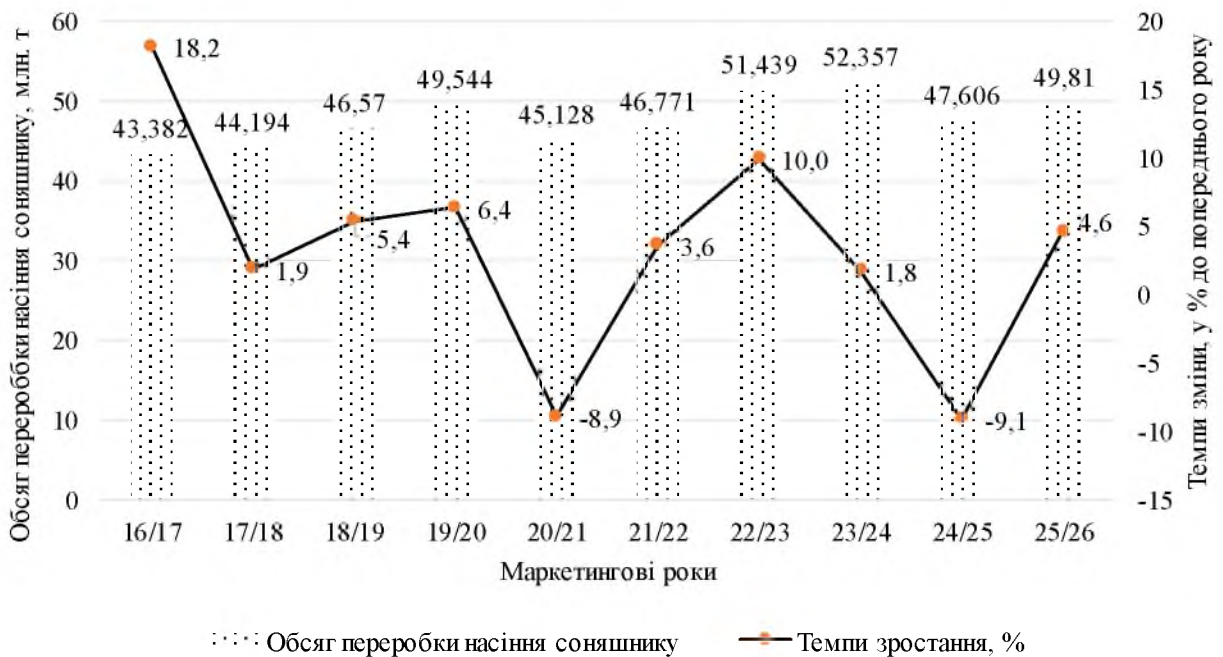

Рис. 2.1. Світові обсяги переробки насіння соняшнику, 2016 – 2025 МР
Джерело: побудовано автором за даними [48]

Динаміка темпів зростання демонструє нерівномірність, характерну для сировинних ринків. Після значного приросту у 2016/17 МР (+18,2 %) темпи збільшення обсягів переробки стабілізуються на рівні 1,9 – 6,4 % у наступні роки. Це свідчить про етапи адаптації ринку та технологічної модернізації національних переробних систем у країнах-лідерах. Водночас у 2020/21 МР відбулося різке падіння (-8,9 %), що може бути пов'язане зі скороченням урожайності у ключових країнах-виробниках, логістичними обмеженнями та впливом пандемічних факторів на глобальні виробничі ланцюги.

Відновлення динаміки у 2021/22 – 2022/23 МР з приростом 3,6 % та 10,0 % відповідно свідчить про активізацію переробних потужностей та відновлення попиту на світових ринках. Особливо значний приріст у 2022/23 МР вказує на реорганізацію торговельних потоків і зростання ролі альтернативних експортерів на тлі геополітичної нестабільності у чорноморському регіоні.

Подальші періоди характеризуються зниженням темпів зростання до 1,8 % у 2023/24 МР та падінням на 9,1 % у 2024/25 МР, що може бути наслідком нестабільної сировинної бази, погодних ризиків та коливань світових цін. Прогнозоване покращення у 2025/26 МР на 4,6 % свідчить про потенційне відновлення ринку та збалансування попиту й пропозиції у глобальній олійно-жировій галузі.

Отже, світовий ринок переробки насіння соняшнику демонструє циклічний характер розвитку, чутливий до глобальних економічних, кліматичних та політичних шоків. Попри окремі спади, довгострокова тенденція вказує на зростання значення соняшникової переробки у формуванні продовольчої та енергетичної безпеки, а також на збереження високої ролі ключових виробників у забезпеченні стабільності світового ринку.

Світовий ринок соняшникової олії демонструє нестійкі тенденції розвитку у 2020 – 2025 МР (рис. 2.2).

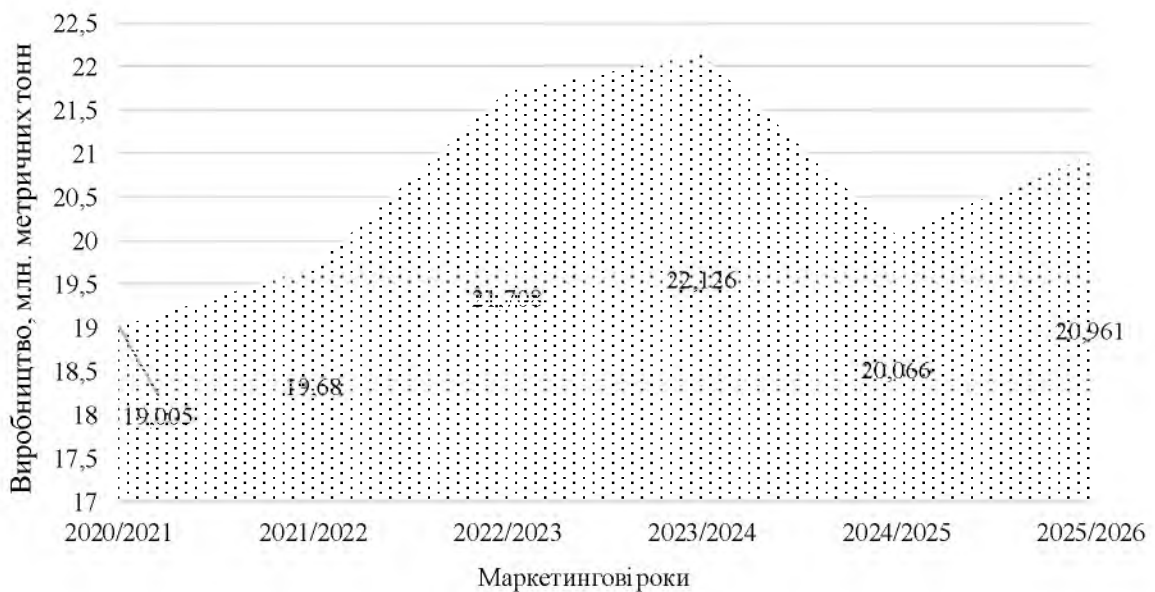

Рис. 2.2. Динаміка світового виробництва соняшникової олії, 2020 – 2025 МР, млн. т

Джерело: побудовано автором за даними [50]

Початковий період характеризується поступовим зростанням виробництва – з 19,005 млн. т у 2020/2021 МР до 21,708 млн. т у 2022/2023 МР. Така динаміка свідчить про розширення посівних площ та

використання більш ефективних агротехнологій у провідних країнах-виробниках, зокрема в Україні та Росії, які формують значну частку світового виробництва.

Пік виробництва припадає на 2023/2024 МР, коли обсяг пропозиції сягнув 22,126 млн. т. Це може бути пов'язано з відновленням виробничих потужностей, сприятливими погодними умовами в окремих регіонах та нарощуванням експортоорієнтованого виробництва для задоволення підвищеного попиту на рослинні жири.

У 2024/2025 МР простежується помітне скорочення виробництва до 20,066 млн. т. Зниження пояснюється геополітичними ризиками, волатильністю аграрних ринків, обмеженнями в логістиці та впливом кліматичних змін на врожайність. Разом із тим у 2025/2026 МР прогнозується часткове відновлення обсягів виробництва до 20,961 млн. т.

Отже, загальна динаміка за аналізований період свідчить про циклічний характер змін із вираженим піком у середині періоду та поступовою стабілізацією на вищому рівні порівняно з початковими значеннями.

Домінування двох найбільших виробників – Росії та України, які формують структуру глобального ринку, оскільки у світовому виробництві їх сукупна частка складає 60 % загального обсягу. Така концентрація підвищує вразливість світового ринку до геополітичних та логістичних ризиків, що особливо актуально в умовах нестабільності на Чорноморському регіоні.

Європейський Союз посідає третє місце, забезпечуючи 15 % світового виробництва, що свідчить про наявність розвиненої переробної інфраструктури та стабільного внутрішнього попиту на рослинні олії. Водночас Аргентина та Туреччина, які займають четверте (10 % світового виробництва) та п'яте (4 % світового виробництва) місця відповідно, демонструють нарощування власного виробничого потенціалу, що може сприяти диверсифікації міжнародної пропозиції у середньостроковій перспективі.

Для таких країн як Казахстан, Південна Африка, Сербія, Китай та Болівія властиві порівняно невеликі обсяги виробництва, що свідчать про

їхню обмежену роль у глобальній пропозиції. Водночас окремі з цих держав поступово нарощують обсяги виробництва, що зумовлено розширенням площ під посівами та розвитком аграрних галузей, орієнтованих на експорт. З урахуванням цього можна прогнозувати певне зміцнення їхніх позицій у перспективі, хоча наразі їхній вплив на глобальну ринкову ситуацію залишається обмеженим. Загалом структура світового ринку соняшникової олії характеризується високим рівнем концентрації та залежності від ключових виробників. Це зумовлює необхідність постійного моніторингу політичних, економічних і логістичних факторів у країнах-лідерах, оскільки будь-які зміни у їхньому виробничому потенціалі можуть суттєво вплинути на глобальну пропозицію та цінову динаміку.

У динаміці світового виробництва соняшникової олії простежуються суттєві коливання, що зумовлені як кліматичними факторами, так і структурними змінами в аграрному секторі провідних країн-виробників.

Україна, будучи глобальним лідером, демонструє значну волатильність: незважаючи на відносно стабільний середньорічний приріст за десятиріччя (0,55 %), у 2024/25 МР обсяги виробництва знизилися на 21,6 % порівняно з попереднім сезоном. Аналогічну тенденцію спостерігаємо в ЄС, де зменшення становить 21,9 %, що свідчить про вплив несприятливих погодних умов та внутрішніх ринкових дисбалансів.

Росія зберігає високу стабільність виробництва, демонструючи незначне скорочення на 1,3 %, що є мінімальним серед провідних виробників. Високий десятирічний складений приріст (7 %) підтверджує стійке нарощування потужностей та ефективності галузі. Подібні позитивні тренди характерні для Аргентини та Туреччини, де виробництво у 2024/25 МР зросло на 15,6 % і 14,2 % відповідно, що зумовлено розширенням посівних площ та технологічною модернізацією переробних підприємств.

Особливо швидко збільшується цей сектор у Казахстані та Болівії (зростання в середньому за рік – 32,4 % та 15,6 %). Ці країни демонструють найвищі темпи розширення виробництва серед усіх представлених держав,

що свідчить про активний розвиток олійно-жирового сегмента та зростання їхньої ролі у глобальному ланцюгу поставок. Натомість Китай та Сербія відзначаються спадом виробництва – на 12,6 % і 8,0 %, що корелює з тривалими структурними проблемами та обмеженим ресурсним потенціалом.

Загалом світове виробництво соняшникової олії у 2024/25 МР знизилося на 9,3 %, що вказує на циклічний характер ринку та зростаючу роль факторів ризику. Наявні тенденції підтверджують необхідність адаптації виробників до кліматичних викликів, оптимізації ресурсного використання та диверсифікації ринків збуту для збереження стабільності галузі та забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Світовий експорт соняшникової олії упродовж досліджуваного періоду демонструє поступальне зростання із помірною волатильністю.

У 2020/2021 МР експорт становив 11,338 млн. т, а вже у 2023/2024 МР він досяг максимального значення – 15,337 млн. т. Такі тенденції зумовлені збільшенням виробництва у провідних країнах-експортерах, а також підвищенням попиту на рослинні олії у світі через зміну харчових пріоритетів та підвищення індустріального споживання. Незначне зниження у 2024/2025 МР до 13,351 млн. т може свідчити про тимчасові логістичні або політичні обмеження, проте прогноз на 2025/2026 МР (13,52 млн. т) підтверджує стабільно високий рівень пропозиції на зовнішніх ринках.

Динаміка світового імпорту також демонструє виражене зростання. З 9,707 млн. т у 2020/2021 МР імпорт збільшився до 13,863 млн. т у 2023/2024 МР, що відображає зміцнення споживчого попиту у високоімпортозалежних регіонах, таких як Азія, ЄС та Близький Схід. Зниження у 2024/2025 МР до 11,919 млн. т може бути результатом часткового перенасичення ринку та впливу інфляційних процесів на купівельну спроможність країн-імпортерів. Прогнозоване збільшення до 12,068 млн. т у 2025/2026 МР свідчить про збереження стійкого споживчого інтересу.

Зіставлення показників імпорту та експорту свідчить про стійке перевищення пропозиції соняшникової олії на світовому ринку, що сприяє формуванню конкурентного середовища. Перевага експортних обсягів над імпортними підтверджує ключову роль провідних країн-виробників у забезпеченні глобальної продовольчої стабільності. Водночас коливання у сфері зовнішньої торгівлі вказують на вразливість ринку до геополітичних і кліматичних чинників, що зумовлює необхідність ефективного управління логістичними ланцюгами та розширення географії збуту.

Світовий ринок соняшникової олії у 2024/2025 МР характеризується високою концентрацією пропозиції серед обмеженого кола країн-експортерів. Загальний обсяг експорту становить 13,351 млн. т, з яких понад дві третини припадає на двох ключових постачальників – Україну та Росію. Україна з часткою 35,5 % (4,744 млн. т) є провідним світовим експортером соняшникової олії.

Така позиція обумовлена не лише високим рівнем виробництва, але й значною орієнтацією сектору на експорт, розвиненою переробною промисловістю та глибокою інтегрованістю у глобальні торговельні ланцюги.

Другою за обсягами експорту є Росія, на частку якої припадає 31,5 % (4,2 млн. т). Незважаючи на обмеження в міжнародній торгівлі, країна продовжує залишатися значним постачальником завдяки масштабній переробці насіння соняшнику та диверсифікації торговельних напрямів у країни Азії та Близького Сходу.

Серед інших вагомих експортерів виділяються Аргентина (10,1 %) та Туреччина (7,5 %). Аргентина, як один із найбільших виробників олійних культур у світі, стабільно формує експортні потоки на ринок соняшникової олії. Туреччина, хоча частково імпортує сировину, активно нарощує обсяги переробки та реекспорту, що підсилює її роль у міжнародній торгівлі.

Казахстан, ЄС, Болівія, Сербія та інші країни сукупно забезпечують близько 12 % світового експорту, виконуючи роль додаткових

постачальників і сприяючи певному розширенню географії ринку. Проте їх вплив на стабільність глобальної пропозиції залишається обмеженим.

Динаміка світового експорту соняшникової олії у 2020 – 2024 маркетингових роках демонструє значні структурні зрушення, зумовлені геополітичними факторами, змінами у виробничих циклах та перерозподілом часток на глобальному ринку (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка експорту соняшникової олії в розрізі найбільших країн-експортерів у світі, тис. метричних тонн, 2020 – 2024 МР

Країни	Маркетингові роки					2024/2025 МР у % до	
	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024	2024/ 2025	2020/2021	2023/2024
Аргентина	829	873	1115	1198	1350	162,8	112,7
Білорусь	1	15	50	80	90	9000,0	112,5
Болівія	80	75	131	109	130	162,5	119,3
Європейський Союз	683	850	1258	990	700	102,5	70,7
Казахстан	95	178	314	385	575	605,3	149,4
Молдова	77	216	229	208	60	77,9	28,8
росія	3246	3250	4000	4400	4200	129,4	95,5
Сербія	155	120	140	165	135	87,1	81,8
Туреччина	639	889	1102	1189	1001	156,7	84,2
Україна	5273	4465	5624	6264	4744	90,0	75,7

Джерело: розраховано автором за даними [50]

Загальна тенденція свідчить про зниження обсягів експорту у більшості традиційних постачальників у 2023/2024 МР після пікових показників 2021/2022–2022/2023 МР, окрім Аргентини, що відображає нестабільність ринку та зростання внутрішніх потреб у країнах-виробниках.

Україна, будучи ключовим світовим експортером, демонструє спад експорту з 5624 тис. т у 2022/2023 МР до 4744 тис. т у 2023/2024 МР, що відповідає зниженню на 15,7 %. Це пов'язано з логістичними обмеженнями, руйнуванням інфраструктури та коливаннями виробничих потужностей в умовах воєнних дій. Водночас частка України на ринку залишається істотною, що свідчить про її провідну роль на ринку.

Російська федерація зазнала скорочення експорту у 2023/2024 та 2025/2025 МР – з 4400 тис. т до 4200 тис. т або 4,5 %, що свідчить про обмеження з боку міжнародних ринків, зміну торговельних потоків та зниження конкурентоспроможності у порівнянні з попередніми роками. Подібна більш негативна динаміка характерна і для Туреччини – на 15,8 %, що може бути пов'язано зі зменшенням доступності імпоротної сировини та стабілізацією внутрішнього споживання.

Європейський Союз продемонстрував ще більш суттєве зниження – на 29,3 %, що вказує на істотне скорочення реекспортних операцій та зменшення обсягів переробки імпортованої олії. Це може бути пов'язано зі зміною поведінки споживачів та диверсифікацією джерел постачання.

Аргентина у структурі світового експорту соняшникової олії демонструє помірну, але стабільну позитивну динаміку у середньостроковій перспективі. Обсяги її експорту за досліджуваний період зросли на 62,8 % до 1350 тис. т. Це збільшення є індикатором розширення виробничого потенціалу та підвищення ефективності переробної галузі країни.

Натомість окремі другорядні експортери, зокрема Білорусь, Болівія, Сербія та Казахстан, зберігають відносну стабільність або демонструють помірне зростання.

Загалом, аналіз свідчить, що світовий ринок соняшникової олії перебуває у фазі трансформації, де ключовими чинниками є геополітична нестабільність, логістичні виклики та перебудова глобальних ланцюгів доданої вартості. Україна продовжує виконувати роль системоутворюючого експортера, однак подальша динаміка залежатиме від відновлення виробництва та стабілізації торговельних коридорів.

У складі світового імпорту соняшникової олії (2024/2025 маркетинговий рік) відзначається значна концентрацією попиту в межах обмеженої групи країн, що формує специфічну модель функціонування глобального ринку. Провідні імпортери — передусім такі як Індія, Європейський Союз і Туреччина — виступають основними центрами

споживання, разом забезпечуючи понад половину загального обсягу імпорту. Це підкреслює їхню стратегічну вагу для міжнародних експортерів, зокрема для України, яка традиційно займає провідні позиції серед світових імпортерів соняшникової олії.

Індія, частка якої становить 25,2 %, є абсолютним лідером імпорту. Її домінуюча роль пояснюється високим внутрішнім споживанням рослинних олій, обмеженими власними виробничими потужностями та стійкою перевагою населення до соняшникової олії як більш якісного та доступного продукту. Європейський Союз із часткою 20,6 % також є критично важливим ринком, де попит підтримується структурою харчової промисловості, високими стандартами якості та активним використанням олії у виробництві готових харчових продуктів. Водночас залежність ЄС від імпорту робить ринок чутливим до зовнішніх шоків і геополітичних чинників.

Туреччина, яка імпортує 10,4 % світових обсягів, зберігає статус одного з найбільших регіональних напрямів поставок завдяки поєднанню високих внутрішніх потреб та значних переробних потужностей, орієнтованих на реекспорт. На тлі цього такі країни, як Іран (8,4 %), Китай (4,5 %) та Ірак (4,5 %), формують другу групу ключових імпортерів. Їхня роль зростає за рахунок демографічних чинників, урбанізації й розширення харчових виробництв.

Менші ринки – Саудівська Аравія, Південна Африка, Узбекистан, Ліван, Сирія та інші – хоча й мають помірну індивідуальну вагу, проте сукупно забезпечують важливу диверсифікацію глобального попиту. Частка інших країн на рівні 8,7 % вказує на розширення географії споживання соняшникової олії та збільшення її ролі в країнах, що розвиваються.

Таким чином, структура імпорту соняшникової олії у 2024/2025 МР відображає як усталені ринки-лідери, так і поступове зміщення попиту в бік Азії та Близького Сходу. Така конфігурація створює стійкі можливості для експортерів, але водночас потребує орієнтації на специфічні вимоги окремих ринків та врахування регіональної політичної та економічної динаміки.

Світовий імпорт соняшникової олії у 2020 – 2024 МР демонструє загальну тенденцію до коливань, що зумовлена як зміною внутрішнього виробництва в основних країнах-виробниках, так і впливом логістичних та геополітичних факторів. Загальний обсяг імпорту у 2024/2025 МР знижується на 14,0 % порівняно з попереднім роком, що свідчить про скорочення глобальної пропозиції або часткове заміщення альтернативними оліями (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Динаміка імпорту соняшникової олії в розрізі найбільших країн-імпортерів у світі, тис. метричних тонн, 2020 – 2024 МР

Країни	Маркетингові роки					Структура імпорту у 2024/2025 МР, %	2024/2025 МР у % до	
	2020/2021	2021/2022	2022/2023	2023/2024	2024/2025		2020/2021	2023/2024
Білорусь	82	100	125	140	125	1,0	152,4	89,3
Чилі	93	93	93	135	97	0,8	104,3	71,9
Китай	1640	513	1555	1207	532	4,5	32,4	44,1
Єгипет	191	344	400	600	450	3,8	235,6	75,0
Європейський Союз	1599	2178	2103	2965	2450	20,6	153,2	82,6
Індія	1958	1956	2988	3516	3000	25,2	153,2	85,3
Іран	900	670	800	754	1000	8,4	111,1	132,6
Ірак	435	462	571	530	538	4,5	123,7	101,5
Казахстан	89	104	95	91	152	1,3	170,8	167,0
Ліван	115	119	150	175	150	1,3	130,4	85,7
Саудівська Аравія	97	134	133	162	165	1,4	170,1	101,9
Південна Африка	125	120	210	141	190	1,6	152,0	134,8
Сирія	72	105	125	125	125	1,0	173,6	100,0
Туреччина	778	1308	1711	1491	1236	10,4	158,9	82,9
Велика Британія	295	286	199	243	210	1,8	71,2	86,4
Сполучені Штати Америки	134	204	152	167	168	1,4	125,4	100,6
Узбекистан	228	126	293	299	300	2,5	131,6	100,3
Інші країни	876	896	913	1122	1031	8,7	117,7	91,9
Світ	9707	9718	12616	13863	11919	100,0	122,8	86,0

Джерело: розраховано автором за даними [50]

Структура провідних імпортерів зазнала помітних зрушень. Індія зберігає лідерство, формуючи понад чверть світового імпорту (25,2 %). Європейський Союз також залишається одним із ключових споживачів, хоча скорочує закупівлі на 17,4 %, що може бути пов'язано зі стабілізацією внутрішнього виробництва та політикою щодо диверсифікації рослинних олій.

Китай, незважаючи на традиційно високу потребу, суттєво скорочує імпорт – майже вдвічі (-55,9 %), що вказує на зміну структури попиту або перехід до альтернативних олій.

Низка регіонів демонструє зростання залежності від зовнішніх поставок. Казахстан збільшує імпорт на 67 %, що може бути пов'язано зі зміною балансу власного виробництва або розширенням внутрішнього споживання. Ірак та Іран також нарощують закупівлі, що свідчить про високу чутливість їх внутрішніх ринків до коливань глобальної пропозиції.

Країни Близького Сходу (Єгипет, Саудівська Аравія, Ліван) демонструють помірні коливання імпорту та зберігають стабільну частку у світовій структурі. Єгипет, попри спад на 25,0 %, залишається одним із ключових покупців у регіоні, що підтверджує його високу залежність від імпортової продукції.

Незначне зростання імпорту з боку окремих країн (наприклад, Південна Африка та США) свідчить про поступове розширення географії споживання соняшникової олії, хоча їх частка у світовому балансі залишається відносно невеликою.

Загалом ринок імпорту соняшникової олії характеризується асиметричними змінами: різким спадом у традиційних центрах споживання (Китай, ЄС) та одночасним зростанням у менш ліквідних, але динамічних регіонах (Центральна Азія, Близький Схід). Така структура свідчить про адаптацію глобального ринку до змін пропозиції, логістичних обмежень та перерозподілу торговельних потоків, спричинених геоекономічними факторами.

Середнє значення Індексу цін на рослинні олії ФАО у жовтні склало 169,4 пункту, що на 1,5 пункту (0,9 %) вище, ніж у вересні, і досягло найвищого рівня з липня 2022 р. (рис. 2.6). Таке зростання пояснюється підвищенням котирувань пальмової, рапсової, соєвої та соняшникової олії. Міжнародні ціни на пальмову олію трохи відновилися після зниження попереднього місяця, що пояснюється очікуваним скороченням експортної пропозиції у зв'язку з планами уряду Індонезії підвищити мінімальний процентний вміст біодизелю в паливних сумішах у 2026 р. на тлі даних про більш високі, ніж очікувалося, обсяги виробництва в Малайзії.

За підсумками жовтня світові ціни на олію продовжили зростати четвертий місяць поспіль, в основному через зниження поставок з Чорноморського регіону внаслідок затримок зі збиранням врожаю та обмеженої пропозиції з боку фермерів (рис. 2.3).

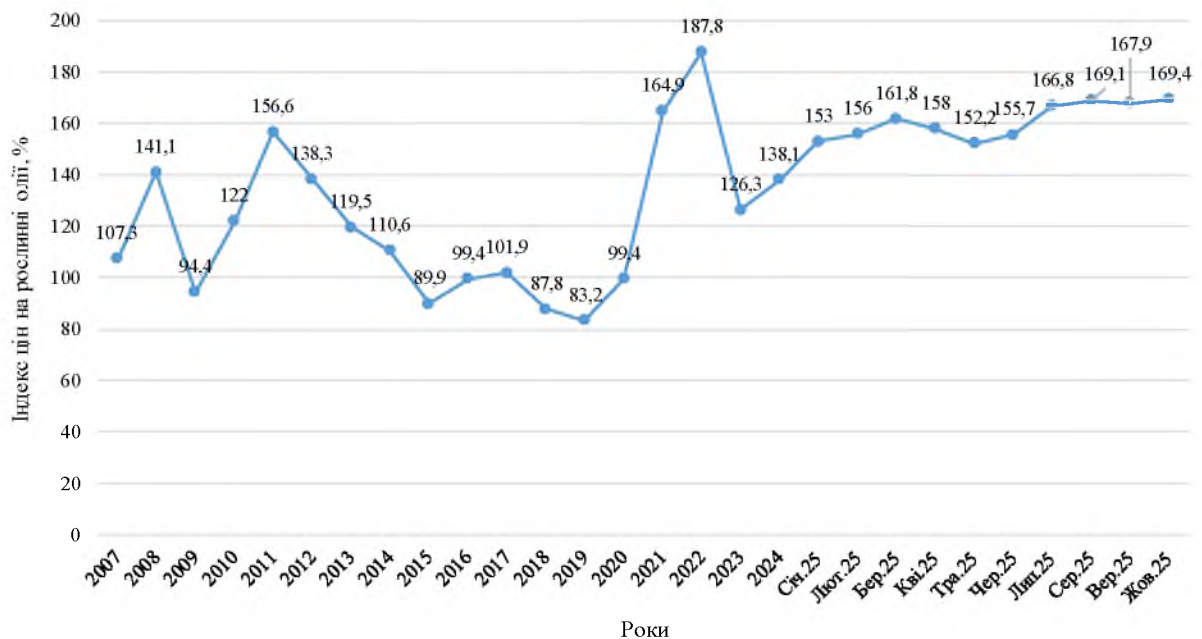

Рис. 2.3. Динаміка індексу цін на рослинні олії в світі, 2007 – 2025 рр., %
Джерело: побудовано автором за даними [44]

У той же час зростання світових цін на ріпакову та соєву олії пояснюється, відповідно, обмеженою пропозицією в Європейському союзі, що зберігається, і більш високим внутрішнім попитом у Бразилії та Сполучених Штатах Америки [44]

2.2. Оцінка експорту соняшникової олії України

Ринок соняшникової олії є важливою складовою агропромислового сектору, оскільки виробництво та переробка соняшнику є значущими не лише з економічної, а й з продовольчої точки зору для України. Виробництво соняшникової олії є динамічним та прибутковим сектором. Ринок соняшникової олії є профіцитним, внутрішній попит складає лише 10 – 15 %, решта 85 – 90 % експортується [8].

У липні 2025 р. Україна експортувала товарів на понад 3,3 млрд. дол. США, що на 5,4 % більше, ніж у червні. Основну частку поставок традиційно сформувала агропродукція та харчова промисловість. Найвагомішими позиціями українського експорту в липні стали соняшникова олія (537,9 млн. дол.), залізна руда (190,1 млн. дол.), пшениця (159 млн. дол.), соя (151 млн. дол.), кукурудза (145 млн. дол.), ізольовані проводи (108,2 млн. дол.) та м'ясо птиці (96,5 млн. дол.). Ключовим торговельним партнером України залишається Європейський Союз, куди експорт зріс до 1,9 млрд. дол. Найбільшими імпортерами серед країн ЄС були Польща, Нідерланди, Німеччина, Іспанія та Італія. На інших ринках найбільші закупівлі українських товарів забезпечили Китай, Туреччина, Індія, Єгипет та Молдова [33].

Упродовж 2020 – 2024 рр. експорт соняшникової олії з України зазнав суттєвих коливань під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх економічних та геополітичних чинників (табл. 2.4).

Загальний обсяг експорту зменшився на 13,9 % і становить 5850,33 тис. т у 2024 р. Найнижчі показники спостерігалися у 2022 р., що корелює з об'єктивними обмеженнями, спричиненими повномасштабною війною та порушенням логістичних ланцюгів. Водночас у наступні 2023 – 2024 рр. відбулося пожвавлення зовнішньоторговельної діяльності, що свідчить про поступову адаптацію галузі до кризових умов.

**Динаміка експорту соняшникової олії в Україні,
2020 – 2024 рр., тис. т**

Показники	Роки					2024 р. до 2020 р., % / абсолютне відхилення питомої ваги, в.п. (+,-)
	2020	2021	2022	2023	2024	
Експорт соняшникової олії	6795,48	5090,03	4200,58	5610,31	5850,33	86,1
у т. ч. сирої (нерафінована, пресована або екстракційна)	6144,51	4593,93	3707,27	5054,76	5214,22	84,9
частка, %	90,4	90,3	88,3	90,1	89,1	-1,3
рафінованої	650,97	496,10	493,31	555,55	636,11	97,7
частка, %	9,6	9,7	11,7	9,9	10,9	1,3

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Експорт сирої (нерафінованої) олії продемонстрував аналогічну траєкторію розвитку, однак темпи його скорочення виявилися дещо вищими, ніж загальні показники експорту. У 2024 р. обсяги експорту цієї продукції зменшилися на 15,1 % до 5214,22 тис. т, що складає 89,1 % всього експорту соняшникової олії. Слід відмітити, що в експорті соняшникової олії спостерігається деяке зменшення питомої ваги сирої олії, тоді як частка рафінованої олії в експорті збільшилася на 1,3 в.п. Це може бути наслідком як часткового переорієнтування виробників у бік продукції з вищим ступенем переробки, так і технологічного удосконалення виробництва.

Протягом аналізованого періоду експорт рафінованої соняшникової олії загалом продемонстрував тенденцію до зростання, незважаючи на окремі річні коливання. Зокрема, обсяг експорту у 2024 р. порівняно з 2021 р. зменшився лише на 2,3 %, тобто зниження є незначним і не має ознак структурної кризи. Питома вага рафінованої продукції у загальному експорті протягом досліджуваного періоду збільшилася до 10,9 %, що свідчить про

поступове підвищення ролі високотехнологічної продукції у структурі експорту олійно-жирової галузі.

Загалом характер змін у сегменті рафінованої соняшникової олії демонструє тенденцію до зміцнення позицій продукції глибокої переробки на зовнішніх ринках. Збільшення частки рафінованої олії в експорті свідчить про модернізацію виробництва, підвищення ефективності переробки та орієнтацію підприємств на більш прибуткові сегменти міжнародної торгівлі.

Структура експорту соняшникової олії сирої з України у 2024 р. характеризується високою концентрацією на кількох ключових ринках, що визначають загальну динаміку зовнішньої торгівлі галузі (табл. 2.5). Лідером серед імпортерів залишається Індія, частка якої становить 15,8 % від загального обсягу поставок. Це свідчить про ключове значення азійського ринку у формуванні попиту на українську продукцію та підтверджує стабільність довготривалих торговельних зв'язків між двома країнами.

Таблиця 2.5

Топ-15 країн за натуральним показником експорту соняшникової олії сирої в Україні, 2024 р.

Рейтинг	Країна-контрагент за експортом	Кількість експорту олії сирої, тис. т	Частка, %
1	Індія	821,41	15,8
2	Іспанія	678,64	13,0
3	Румунія	545,05	10,5
4	Туреччина	510,31	9,8
5	Італія	462,57	8,9
6	Нідерланди	421,36	8,1
7	Польща	309,06	5,9
8	Болгарія	222,07	4,3
9	Єгипет	184,81	3,5
10	Ірак	142,40	2,7
11	Франція	133,32	2,6
12	Китай	130,40	2,5
13	Ліван	110,40	2,1
14	Саудівська Аравія	77,80	1,5
15	Велика Британія	53,43	1,0
	Інші країни	411,20	7,9
	Всього	5214,22	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Високі позиції також займає Іспанія (13,0 %) та Румунія (10,5 %), які разом формують майже чверть обсягу експорту. Домінування цих держав пояснюється як технологічною розвиненістю їхніх переробних підприємств, так і стратегічною орієнтацією на забезпечення агропродовольчої безпеки.

Країни середземноморського та близькосхідного регіонів утворюють значну частину ринку збуту української олії сирової, хоча їхні частки є більш розподіленими. Туреччина, Італія та Нідерланди утримують відповідно 9,8 %, 8,9 % та 8,1 %, що відображає їхню роль як крупних логістичних і переробних хабів у межах Європи та Азії. Польща, Болгарія та Єгипет формують групу країн із середнім рівнем імпорту (від 3,5 % до 5,9 %), які використовують українську олію як для внутрішнього споживання, так і для подальшої переробки та реекспорту.

Нижчу питому вагу в структурі експорту займають країни, що мають від 1 % до 2,7 % ринку, зокрема Ірак, Франція, Китай, Ліван, Саудівська Аравія та Велика Британія. Їхня присутність засвідчує розширення географії збуту, однак водночас вказує на нерівномірність прояву попиту та можливі логістичні або тарифні бар'єри, що стримують зростання поставок. З огляду на це саме ці ринки можуть становити перспективний напрям диверсифікації експорту за умов підвищення конкурентних характеристик української продукції та оптимізації торговельно-логістичних каналів.

Загалом зазначені країни сформували 92,1 % загального експорту олії сирової, тоді як частка інших держав становила лише 7,9 %, що відображає високу територіальну концентрацію зовнішньої торгівлі. Така структура свідчить про залежність України від обмеженого кола стратегічних партнерів, що потребує подальшої політики розширення ринків збуту та зміцнення позицій на менш освоєних напрямках. Одночасно домінування Індії, Іспанії та Румунії підтверджує їхній статус ключових контрагентів, які визначають стабільність і динаміку українського експорту соняшникової олії сирової.

Аналіз динаміки експорту соняшникової олії-сирцю у 2020 – 2024 рр. засвідчує суттєве переорієнтування обсягів поставок за країнами-контрагентами (рис. 2.4).

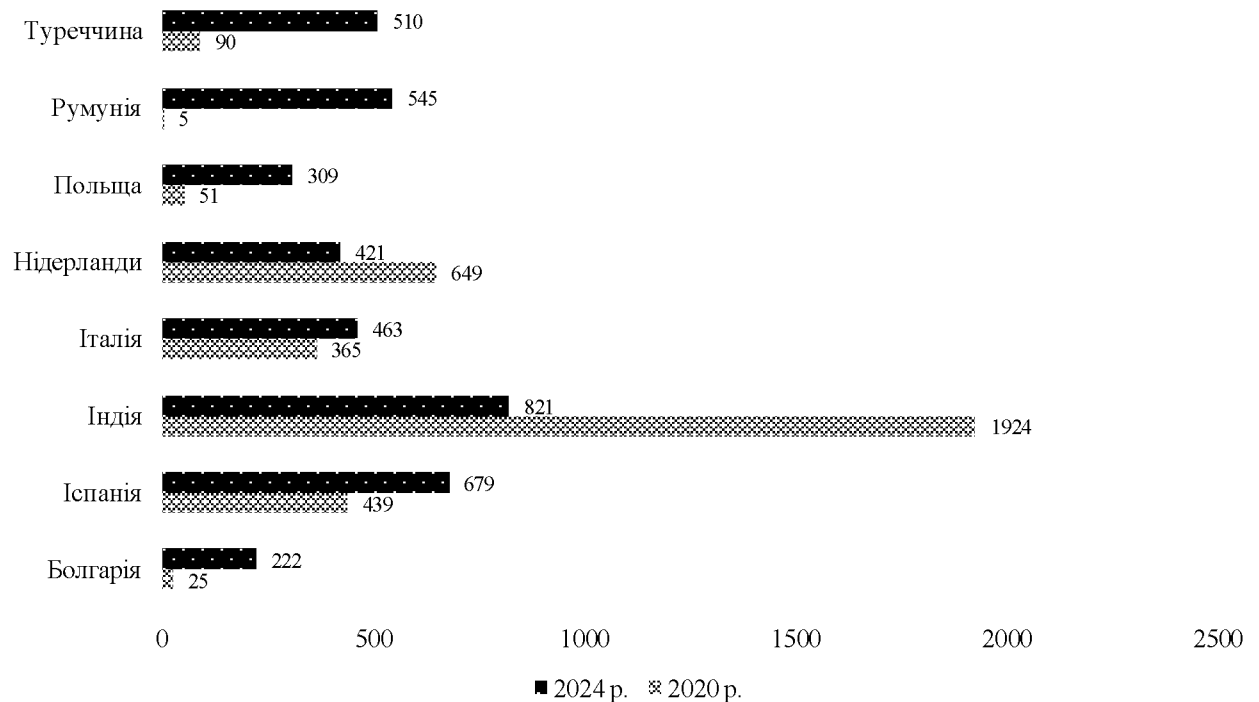

Рис. 2.4. Зміна експорту в основних країнах-контрагентах експорту соняшникової олії сирої, 2020, 2024 рр., тис. т

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Найбільш помітне скорочення відбулося в напрямку Індії: обсяги експорту знизилися більш ніж удвічі (-57,3 %), що свідчить про втрату позицій на одному з традиційно ключових ринків. Подібна негативна тенденція простежується і в Нідерландах, де імпорту української продукції зменшився на 35,0 %.

Натомість частина європейських країн демонструє зростання споживання української соняшникової олії. Зокрема, Румунія збільшила імпорту із 5 тис. т у 2020 р. до 545 тис. т у 2024 р., в Туреччині – з 90 до 510 тис. т, в Польщі – з 51 до 309,1 тис. т, в Болгарії – з 25 до 222 тис. т, що вказує на розширення співпраці з цими країнами в умовах зміни торговельних маршрутів.

Помірне збільшення експорту зафіксовано до Італії та Іспанії, що свідчить про стабільне зміцнення українських позицій на європейському ринку рослинних олій.

Загалом динаміка експорту характеризується певною диверсифікацією ринків збуту: скорочення поставок до окремих великих імпортерів компенсується активним зростанням у низці європейських країн. Це вказує на адаптивність українського експорту до нових економічних та логістичних умов.

Структура українського експорту рафінованої соняшникової олії у 2024 р. характеризується високою концентрацією поставок у країни ЄС, що підтверджує стабільний інтерес цього ринку до продукції українського переробного сектору (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Топ-20 країн за натуральним показником експорту соняшникової олії рафінованої в Україні, 2024 р.

Рейтинг	Країна-контрагент за експортом	Кількість експорту олії рафінованої, тис. т	Питома вага, %
1	Польща	78,56	12,4
2	Франція	43,06	6,8
3	Нідерланди	39,29	6,2
4	Лівія	28,99	4,6
5	Велика Британія	23,29	3,7
6	Йорданія	23,11	3,6
7	США	22,02	3,5
8	Ізраїль	20,25	3,2
9	Греція	18,64	2,9
10	Об'єднані Арабські Емірати	17,10	2,7
11	Румунія	15,43	2,4
12	Канада	15,34	2,4
13	Ліван	14,06	2,2
14	Литва	13,37	2,1
15	Сінгапур	12,89	2,0
16	Малайзія	12,14	1,9
17	Німеччина	11,25	1,8
18	Чехія	11,21	1,8
19	Австрія	10,63	1,7
20	Албанія	10,30	1,6
	Інші країни	195,18	30,7
	Всього	636,11	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Найбільшим імпортером стала Польща, на яку припадає 12,4 % загального експорту, що демонструє її ключову роль як торговельного та логістичного хаба для переробки й подальшого реекспорту української олії. Суттєвими ринками збуту також виступають Франція (6,8 %) та Нідерланди (6,2 %), які мають розвинену харчову та косметичну промисловість, що зумовлює високий попит на якісні рослинні олії.

Показовим є те, що значна частка експорту припадає на країни Близького Сходу та Північної Африки: Лівія (4,6 %), Йорданія (3,6 %), Об'єднані Арабські Емірати (2,7 %) та Ліван (2,2 %). Це свідчить про зміцнення позицій України на ринках, де рослинні олії є соціально значущим продуктом.

Важливими імпортерами залишаються США, Велика Британія, Ізраїль та Канада, кожна з яких забезпечує понад 2 % структури експорту. Це підтверджує стійкий попит на українську олію у висококонкурентних економіках із розвиненою системою контролю якості. Водночас відносно низькі, але стабільні обсяги постачання до країн Центральної та Південно-Східної Європи (Литва, Чехія, Австрія, Албанія) свідчать про розширення географії збуту і диверсифікацію товарних потоків.

Загальна величина експорту рафінованої соняшникової олії у 2024 р. становила 63610 тис. т, при цьому майже третина припадає на категорію «інші країни» (30,7 %), що підкреслює широку розгалуженість зовнішніх ринків. Така структура свідчить про високу адаптивність українських експортерів до умов глобального ринку та про зростаючу роль України як ключового постачальника продукції олійно-жирового комплексу.

Динаміка експорту рафінованої соняшникової олії протягом досліджуваного періоду демонструє суттєве переорієнтування зовнішніх поставок на окремі ринки, що відображає структурні зміни у світовій торгівлі продуктами переробки олійних культур.

Рис. 2.5. Зміна експорту в основних країнах-контрагентах експорту соняшникової олії рафінованої, 2020, 2024 рр., тис. т

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Найпомітніше зростання експорту зафіксовано у напрямку Польщі: обсяги поставок зросли з 33,56 тис. т до 78,57 тис. т, тобто у 2,3 рази; Франції – у 2,2 рази (43,06 тис. т); Великої Британії – на 93,5 % (23,29 тис. т), Нідерландів – на 63,3 % (39,29 тис. т), що свідчить про посилення ролі цих країн як ключової ланки у європейському ланцюгу переробки та дистрибуції.

Водночас частина ключових ринків демонструє зниження обсягів імпорту української рафінованої олії. Зокрема, у 2024 р. скоротився експорт до Об'єднаних Арабських Еміратів (-57,7 %), Китаю (-75,2 %), Бельгії (-72,6 %), Малайзії та низки інших країн. Подібні тенденції можуть бути пов'язані з переорієнтацією цих держав на альтернативних постачальників, зміною логістичних маршрутів, зростанням власного виробництва або коливанням внутрішнього попиту.

Країни Близького Сходу й Північної Африки демонструють змішані тенденції. Наприклад, експорт до Йорданії зменшився на 37,8 %, тоді як до Лівії динаміка є позитивною (+54,3 %), хоча загальний рівень імпорту

залишається високим. Це свідчить про значну варіативність попиту у регіоні та залежність від внутрішньополітичних та економічних чинників.

У цілому структура експорту зазнала перерозподілу: нарощування поставок до країн ЄС частково компенсувало скорочення на ринках Азії та Близького Сходу.

Протягом досліджуваного періоду обсяги експорту соняшникової олії України демонстрували помірну варіативність (рис. 2.6).

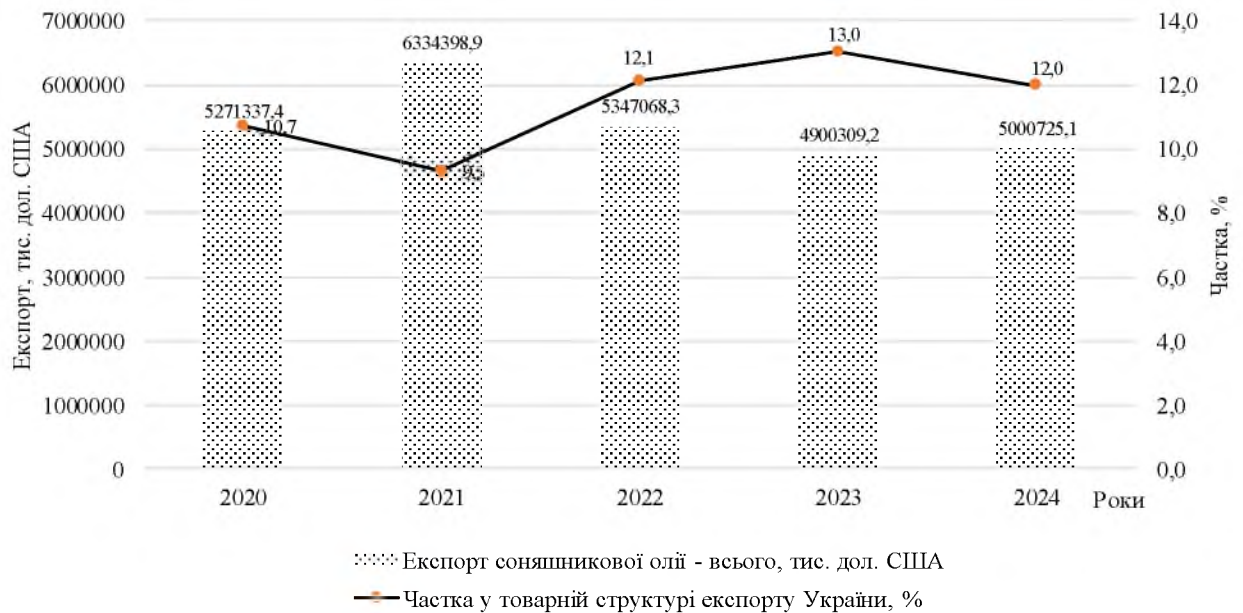

Рис. 2.6. Динаміка експорту соняшникової олії у вартісному виразі в Україні, 2020 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [11]

Пікове значення спостерігалось у 2021 р., коли експорт досяг понад 6,33 млрд. дол. США, що свідчить про високий попит та сприятливі умови реалізації продукції на зовнішніх ринках. Надалі обсяги експорту знизилися у 2022 р. до 5,35 млрд. дол. США у зв'язку з повномасштабним вторгненням росії до України, а починаючи з 2024 р. відбулося часткове відновлення. Незважаючи на це, відносне скорочення експорту соняшникової олії у 2024 р. порівняно з 2020 р. склало 5,1 %.

Динаміка частки соняшникової олії в товарній структурі експорту України демонструє стійку тенденцію до зростання у середньостроковій перспективі. Після просідання у 2021 р. до 9,3 %, галузь відновила свої

позиції: у 2022 – 2024 рр. частка зросла до 12,1 – 13 %, що підкреслює стратегічне значення продукції олійно-жирового комплексу для формування валютних надходжень країни.

Співставлення фізичної варіативності експортних надходжень із темпами зміни частки у структурі експорту дозволяє припустити, що соняшникова олія зміцнює свою роль як один із ключових експортних сегментів аграрного сектору. Зростання частки навіть за умов певного скорочення абсолютних обсягів у окремі роки свідчить про відносно вищу конкурентоспроможність цієї продукції порівняно з іншими статтями експорту.

Загалом аналізована динаміка підтверджує, що соняшникова олія залишається системоутворювальним елементом зовнішньоекономічної діяльності України, а галузь олієпереробки – одним із найбільш стабільних драйверів експортних надходжень. Подальший розвиток сектора значною мірою залежатиме від інфраструктурної стійкості, доступу до логістичних маршрутів та глобальних цінових трендів на ринку рослинних олій.

Слід відмітити, що доходи від експорту різних видів соняшникової олії змінювалися нерівномірно (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

**Динаміка експорту соняшникової олії в Україні,
2020 – 2024 рр., млн. дол. США**

Показники	Роки					2024 р. до 2020 р., % / абсолютне відхилення частки, в.п. (+,-)
	2020	2021	2022	2023	2024	
Експорт соняшникової олії	5271,34	6334,40	5347,07	4900,31	5000,73	94,9
у т. ч. сирій (нерафінована, пресована або екстракційна)	4657,04	5602,24	4535,35	4258,94	4286,62	92,0
частка, %	88,3	88,4	84,8	86,9	85,7	-2,6
рафінованої	614,29	732,16	811,72	641,36	714,11	116,2
частка, %	11,7	11,6	15,2	13,1	14,3	2,6

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Зокрема, за досліджуваний період доходи від експорту сирової соняшникової олії зменшилися на 8,0 % до 4286,62 млн. дол. США, що становить 85,7 % експортної виручки від продукції. У той же час виручка від експорту рафінованої соняшникової олії збільшилася на 16,2 %, незважаючи на кількісне зменшення експорту на 2,3 %.

У структурі експорту провідне місце стабільно посідала нерафінована (сиря) соняшникова олія, частка якої у 2020 – 2024 рр. коливалася в межах 85 – 88 %. Проте у 2024 р. порівняно з 2020 р. частка сирової соняшникової олії зменшилася на 2,6 в.п. до 85,7 %, що може вказувати на посилення орієнтації виробників на продукти з доданою вартістю.

Таким чином, попри складні зовнішні умови, Україна зберігає позиції одного зі світових лідерів експорту соняшникової олії. Зміна структури експорту у бік збільшення частки рафінованої продукції свідчить про потенційне зростання рівня переробки в галузі та перспективи підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності у перспективі.

Протягом 2020 – 2022 рр. спостерігалось суттєве зростання середніх експортних цін на соняшкову олію всіх видів (рис. 2.7).

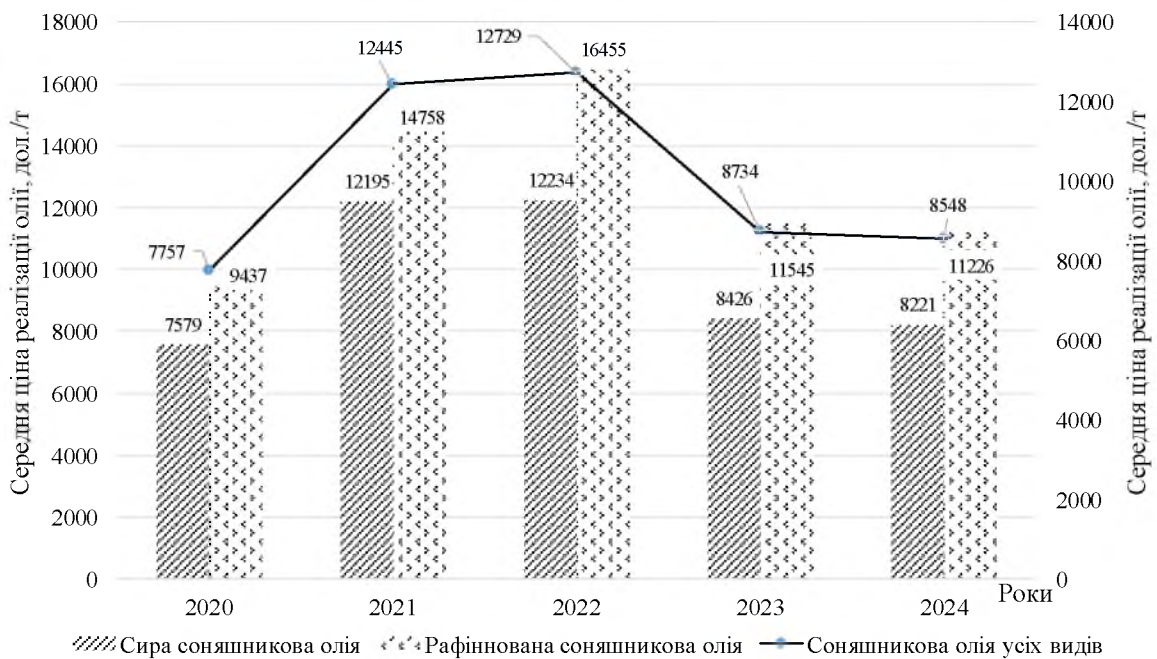

Рис. 2.7. Динаміка середніх експортних цін реалізації соняшникової олії в Україні, 2020 – 2024 рр., дол. США/т

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Зокрема, ціна підвищилася з 7757 дол./т у 2020 р. до 12729 дол./т у 2022 р., що відображає сприятливу ринкову кон'юнктуру на світовому ринку рослинних олій та підвищений попит унаслідок глобальних логістичних дисбалансів. Аналогічна тенденція характерна як для сирої, так і для рафінованої олії, причому остання демонструвала традиційно вищий рівень цін через глибшу переробку та додану вартість.

У 2023 р. відбулося істотне зниження експортних цін, що було зумовлено нормалізацією пропозиції на світовому ринку, корекцією цін на зернові та олійні культури, а також впливом геополітичних чинників на функціонування логістичних маршрутів України. Усі категорії олії – загальна, сира та рафінована – знизилася в ціні приблизно на третину порівняно з піковими значеннями 2022 р., що свідчить про системний характер цінового коригування.

У 2024 р. експортні ціни демонстрували слабку позитивну динаміку щодо попереднього року, однак не досягли рівня докризових піків. Загалом ціна на соняшникову олію всіх видів зросла на 791 дол./т або 10,2 % приросту порівняно з 2020 р. Для сирої олії абсолютне зростання склало 642 дол./т (8,5 %), а для рафінованої – 1790 дол./т (19,0 %). Таким чином, найбільш суттєвий приріст характерний саме для високотехнологічної рафінованої продукції, що підкреслює перспективність розвитку глибокої переробки в експортно орієнтованому сегменті.

Таким чином, стійке зростання вартості рафінованої продукції відображає структурний тренд на переорієнтацію експортерів у бік продукції з вищою доданою вартістю.

Розглянемо основні країни-контрагенти за експортом соняшnikової олії з України за допомогою даних табл. 2.8.

У структурі експорту сирої соняшnikової олії у 2024 р. спостерігається висока концентрація на окремих ринках. Найбільшим імпортером є Індія, на яку припадає 16,5 % загального обсягу поставок, що підтверджує її ключову роль як стратегічного торговельного партнера України у сегменті нерафінованих рослинних олій. Високі позиції посідають Іспанія (13,5 %),

Румунія (10,3 %) та Італія (9,5 %), що відображає сталий попит країн ЄС на українську сировину для подальшої переробки.

Таблиця 2.8

Топ-15 країн за вартісним показником експорту сирової та рафінованої соняшникової олії в Україні, 2024 р.

Місце в рейтингу	Олія соняшникова сира			Олія соняшникова рафінована		
	Країна-контрагент за експортом	Обсяг експорту олії, тис. дол. США	Питома вага, %	Країна-контрагент за експортом	Обсяг експорту олії, тис. дол. США	Питома вага, %
1	Індія	709326,7	16,5	Польща	79129	11,1
2	Іспанія	578591,6	13,5	Франція	51110,2	7,2
3	Румунія	443247,6	10,3	Нідерланди	46509,2	6,5
4	Італія	407370,9	9,5	Лівія	36143,3	5,1
5	Нідерланди	363213,6	8,5	США	30018	4,2
6	Туреччина	356325,9	8,3	Велика Британія	25710,8	3,6
7	Польща	251975,4	5,9	Ізраїль	25023,3	3,5
8	Болгарія	163931,2	3,8	Йорданія	24052,8	3,4
9	Єгипет	140329,7	3,3	Канада	20360,7	2,9
10	Ірак	130994	3,1	Об'єднані Арабські Емірати	18636	2,6
11	Франція	124280,2	2,9	Румунія	18123,2	2,5
12	Китай	96433,2	2,2	Греція	17576,5	2,5
13	Ліван	91791,5	2,1	Ліван	15641,8	2,2
14	Саудівська Аравія	67065,1	1,6	Литва	13293,4	1,9
15	Велика Британія	45244,3	1,1	Німеччина	12764,8	1,8
	Інші країни	316498,2	7,4	Інші країни	280013	39,2
	Всього	4286619	100,0	Всього	714106	100,0

Джерело: розраховано автором за даними [11]

Регіональна структура експорту також підкреслює значний попит з боку Близького Сходу та Північної Африки (Туреччина, Єгипет, Ірак, Саудівська Аравія), хоча їх частки є меншими порівняно з європейським напрямом. Загалом топ-15 країн формують основну частину зовнішніх поставок, тоді як частка інших країн становить лише 7,4 %, що свідчить про стабільність і відносну географічну концентрацію ринку збуту.

На відміну від експорту сирової олії, у сегменті рафінованої продукції лідером є не Індія, а Польща, частка якої становить 11,1 %. Високими

залишаються позиції Франції (7,2 %) та Нідерландів (6,5 %), що вказує на зростання попиту на готову продукцію української переробки саме в Європейському Союзі. Значною є присутність на ринках Близького Сходу (Лівія, Йорданія, Об'єднані Арабські Емірати), що демонструє диверсифікованість зовнішньоекономічних зв'язків.

Характерною рисою експорту рафінованої олії є істотна частка категорії інші країни – 39,2 %, що є набагато вищим показником порівняно із сирою олією. Це свідчить про більшу фрагментованість та ширшу географію ринків збуту для продукту з вищою стадією переробки, а також про те, що рафінована олія має більш універсальний попит на різних континентах.

Порівняння двох сегментів демонструє відмінності у структурі попиту. Експорт сирової олії більш концентрований та зорієнтований на кілька крупних імпортерів. Натомість експорт рафінованої олії характеризується ширшою диверсифікацією та суттєвою часткою дрібніших ринків. Це свідчить про технологічно вищу конкурентоспроможність української продукції та її привабливість у сегменті готових харчових товарів.

Загалом, у 2024 році Україна зберігає позиції одного зі світових лідерів експорту соняшникової олії, як сирової, так і рафінованої, забезпечуючи стабільні поставки на різні регіональні ринки та демонструючи зростання ролі продукції глибшої переробки.

Баланс олій в Україні за досліджуваний період демонструє коливання виробництва, експорту та внутрішнього споживання, що відображає як вплив воєнних факторів, так і зміну кон'юнктури світового ринку (табл. 2.9).

У 2025/2026 МР очікується зниження переробки до 11,7 млн. т, що є мінімальним значенням за останні три роки. Це свідчить про обмежену пропозицію сировини, зумовлену нижчим врожаєм олійних культур та впливом погодних і логістичних факторів. Паралельно прогнозується скорочення виробництва до 5,031 млн. т, що продовжує тенденцію спадання після пікових показників 2022/2023 та 2023/2024 МР. Таке зменшення формує нижчу загальну пропозицію продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Баланс олії в Україні, 2020 – 2025 МР

Показники	20/2021	21/2022	22/2023	23/2024	24/2025	25/2026
Переробка (олійне насіння на олію та шрот), млн. т	13,75	10,8	14	15,7	12,3	11,7
Початкові запаси, тис. т	189	279	94	76	134	241
Виробництво, млн. т	5,913	4,644	6,02	6,751	5,29	5,031
Імпорт, тис. т	0	1	1	1	1	0
Загальна пропозиція, млн. т	6,102	4,924	6,115	6,828	5,425	5,272
Експорт, млн. т	5,273	4,465	5,624	6,264	4,744	4,575
Промислове внутрішнє споживання, тис. т	30	15	20	30	30	30
Внутрішнє споживання для харчових цілей, тис. т	520	350	395	400	410	425
Внутрішнє споживання на корми та відходи, тис. т	0	0	0	0	0	0
Сукупне внутрішнє споживання, тис. т	550	365	415	430	440	455
Кінцеві запаси, тис. т	279	94	76	134	241	242
Загальний розподіл, млн. т	6,102	4,924	6,115	6,828	5,425	5,272

Джерело: розраховано автором за даними [50]

При цьому загальна пропозиція у 2025/2026 МР знизиться до 5,272 млн. т, що на рівні 2021/2022 МР і є одним із найнижчих значень за період. Незважаючи на зменшення виробництва, зростають початкові запаси (241 тис. т), що частково компенсує дефіцит пропозиції. Однак цього недостатньо для забезпечення попередніх обсягів експорту.

Експорт має тенденцію до подальшого скорочення – до 4,575 млн. т, що відображає не лише зменшення виробництва, а й зміну структури попиту на перероблену продукцію та конкуренцію з боку інших виробників на світовому ринку. Така динаміка може свідчити про переорієнтацію галузі на задоволення стабільного внутрішнього попиту.

Внутрішнє споживання зростає помірними темпами й у 2025/2026 МР становитиме 455 тис. т, що є логічним наслідком розширення харчової промисловості та стабілізації споживчого попиту. Водночас рівень кінцевих запасів зростає до 242 тис. т, що може слугувати страховим буфером на випадок подальших коливань врожайності.

Узагальнюючи, прогноз на 2025/2026 МР вказує на консервативну динаміку сектору олійних культур в Україні, що характеризується:

- зниженням виробництва та переробки;
- скороченням експортного потенціалу;
- помірним зростанням внутрішнього споживання;
- підвищенням запасів як елемента ринкової стабільності.

Ці тенденції формують більш стриманий, але стабільний розвиток галузі, у якій ключовим фактором буде ефективність управління ресурсами, адаптація до глобальних змін попиту й оптимізація логістичних потоків.

Висновки до 2 розділу

Проведений аналіз засвідчив, що світовому ринку соняшникової олії властивий високий рівень концентрації виробництва й експорту, де провідні позиції стабільно утримують декілька країн, серед яких Україна відіграє системоутворюючу роль.

Дослідження світових тенденцій показало, що попит на соняшникову олію зберігає зростаючий характер, що зумовлено розширенням споживання рослинних олій у харчовій промисловості, зростанням чисельності населення та підвищенням уваги до більш здорових видів жирів. Водночас світовий ринок зазнає впливу цінової волатильності, кліматичних ризиків і геополітичних факторів, які обумовлюють коливання обсягів виробництва та експорту.

Аналіз національних тенденцій експорту соняшникової олії засвідчив, що Україна зберігає статус одного з найбільших світових експортерів, забезпечуючи значну частку глобальних поставок. Експортна орієнтація галузі зумовлена розвиненою переробною базою, відносно високою врожайністю соняшнику та наявністю виробничих потужностей, здатних забезпечувати глибоку переробку сировини. Водночас у досліджуваному періоді спостерігалися коливання обсягів експорту, що пов'язані зі

зменшенням сировинної бази, порушенням логістичних ланцюгів і змінами кон'юнктури зовнішніх ринків.

Структурний аналіз експорту показав, що основними напрямками збуту української соняшникової олії залишаються країни Європейського Союзу, а також держави Азії та Близького Сходу. Посилення ролі європейського ринку зумовлене географічною близькістю, торговельними преференціями та зростанням попиту на продукцію, що відповідає міжнародним стандартам якості. Водночас недостатній рівень диверсифікації ринків збуту підвищує залежність експорту від регіональних економічних і політичних змін.

РОЗДІЛ 3

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ РИНКУ СОНЯШНИКОВОЇ ОЛІЇ В УКРАЇНІ

3.1. Формування конкурентних переваг вітчизняних виробників-експортерів соняшnikової олії

Лідерські позиції України на світовому ринку соняшnikової олії зумовлені сукупністю природно-ресурсних, виробничо-технологічних та економічних чинників. Визначальним фактором є наявність значного сировинного потенціалу, сформованого за рахунок родючих чорноземних ґрунтів і сприятливих агрокліматичних умов, що забезпечують високі показники врожайності та олійності насіння соняшника. Це створює передумови для стабільного завантаження переробних потужностей і зниження собівартості виробництва олії.

Важливу роль у формуванні конкурентних переваг відіграють масштаби виробництва та глибина переробки сировини. Україна характеризується високою концентрацією сучасних олійно-жирових підприємств, оснащених технологічним обладнанням повного циклу – від первинної переробки до рафінації та фасування продукції. Це забезпечує підвищення виходу олії, ефективне використання побічних продуктів та відповідність продукції міжнародним стандартам якості [19].

Суттєвим чинником конкурентоспроможності є експортна орієнтація галузі та вигідне позиціонування України у структурі світового експорту соняшnikової олії. Значна частка країни у глобальних експортних поставках свідчить про високу адаптивність національних виробників до вимог зовнішніх ринків, розвинену логістичну інфраструктуру та ефективну систему зовнішньоекономічних зв'язків. Орієнтація на ринки Європейського Союзу та країн Азії сприяє диверсифікації експорту й зниженню ризиків, пов'язаних із кон'юнктурними коливаннями [19].

Таким чином, поєднання потужної сировинної бази, масштабного промислового виробництва, технологічної модернізації та активної експортної стратегії формує стійкі конкурентні переваги України на світовому ринку соняшникової олії та забезпечує її провідні позиції серед основних країн-виробників.

Найбільші учасники ринку соняшникової олії в Україні представлені переважно інтегрованими агропромисловими холдингами, діяльність яких охоплює повний виробничо-збутовий цикл. Їхня конкурентна позиція зумовлена низкою характеристик.

По-перше, такі компанії функціонують у масштабах вертикально інтегрованих структур, що забезпечує контроль над основними етапами виробництва: вирощуванням соняшнику, первинною переробкою насіння, екстракцією та фасуванням готової продукції. Це сприяє оптимізації витрат, підвищенню якості та стабільності поставок.

По-друге, вони використовують сучасні технологічні комплекси, оснащені високопродуктивним пресовим та екстракційним обладнанням, що дає змогу досягати максимального рівня виходу олії та забезпечувати відповідність міжнародним стандартам якості.

По-третє, значна частка продукції цих підприємств орієнтована на зовнішні ринки, що робить їх ключовими експортерами української соняшникової олії. Їхня діяльність має вагомий вплив на формування національного експортного потенціалу в олійно-жировому секторі.

Крім того, багато з провідних компаній володіють добре впізнаваними торговельними марками, представленими як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку, що посилює їхню ринкову присутність та бренд-орієнтовану конкурентоспроможність.

Таким чином, великі агрохолдинги відіграють системоутворюючу роль у розвитку вітчизняної олійної індустрії, забезпечуючи її технологічну модернізацію, стабільність виробництва та активну участь у міжнародній торгівлі.

Структура виробництва соняшникової олії в Україні характеризується високим рівнем концентрації, що підтверджується домінуванням окремих компаній у галузі (рис. 3.1).

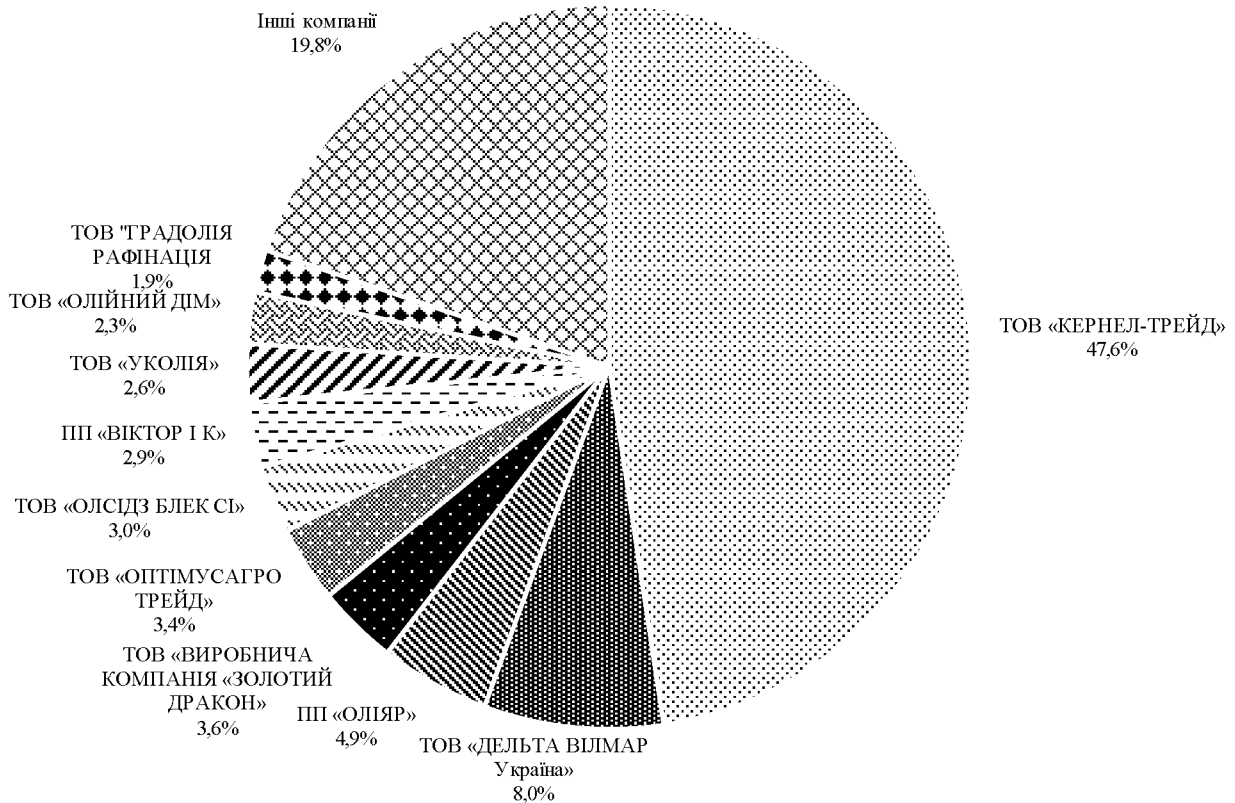

Рис. 3.1. Найбільші виробники соняшникової олії в Україні (за виручкою), 2024 р., %

Джерело: побудовано автором за даними [1]

Лідером ринку є ТОВ «Кернел-Трейд», частка якого становить 47,6 % від загального обсягу виробничої виручки. Такий масштаб свідчить про значну вертикальну інтеграцію, потужні виробничі та логістичні можливості компанії, а також про її ключову роль у формуванні експортного потенціалу України на світовому ринку рослинних олій.

Другою за значущістю групою є середні підприємства, серед яких виділяються ТОВ «Дельта Вілмар Україна» (8,0 %), ПП «Оліяр» (4,9 %) та ТОВ «Виробнича компанія «Золотий Дракон» (3,8 %). Їхні частки засвідчують наявність конкурентного середовища, однак масштаби їхньої діяльності суттєво поступаються лідеру ринку. Ці підприємства, ймовірно,

зосереджені на спеціалізованих сегментах або обслуговують регіональні ринки, доповнюючи загальну структуру галузі.

Подальші позиції розподілені між низкою компаній, частка яких коливається в межах 1,9 – 3,4 %. Серед них ТОВ «ОптимусАгро-Трейд» (3,4 %), ТОВ «Олсідз Блек Сі» (3,0 %), ПП «Віктор і К» (2,9 %), ТОВ «Укролія» (2,6 %), ТОВ «Олійний дім» (2,3 %), ТОВ «Градолія Рафнація» (1,9 %) та інші. Хоча їхні індивідуальні позиції не є домінантними, сукупно вони формують вагомий сегмент ринку (19,8 %) та забезпечують його диверсифікацію і свідчить про багатокладність ринку та його відкритість для нових або нішевих виробників.

Конкурентоспроможність українського агропродовольчого сектора значною мірою забезпечується діяльністю лідерів ринку олійних культур. Порівняльна характеристика їхніх ключових особливостей та факторів успіху представлена у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Конкурентні переваги лідерів ринку виробництва соняшникової олії в Україні

Компанія	Розташування	Особливості	Конкурентні переваги
Kernel	По всій Україні	Лідер експорту, бренди «Щедрий Дар», «Стожар».	Масштаб: Понад 40% української олії. Експорт: Головний постачальник для Індії, Китаю, ЄС. Технології: Сучасні заводи з екстракцією й рафінацією. Бренди: Відомі марки, які люблять українці.
Bunge Україна	Миколаїв	Глобальний гігант, потужний завод у Миколаєві	Потужність: Завод у Миколаєві – один із найбільших в Україні. Логістика: Близькість до портів прискорює експорт. Досвід: Глобальна мережа й технології світового рівня. Якість: Олія відповідає міжнародним стандартам.
ViOil	Вінниця	Сильний гравець із власними полями	Універсальність: Переробка різних культур – соняшник, ріпак, соя. Контроль: Власні поля й логістика – усе під одним дахом. Експорт: Широкий ринок збуту в десятках країн. Технології: Сучасне обладнання для якісної олії.

Продовж. табл. 3.1

Компанія	Розташування	Особливості	Конкурентні переваги
МХП	Вінницька обл.	Агрохолдинг із брендом «Олейна»	Бренд: «Олейна» – одна з найпопулярніших марок в Україні. Інтеграція: Використовують олію у власному виробництві. Масштаб: Великі обсяги переробки й продажів. Доступність: Продукт для кожного українця.
Оптімусагро-трейд	Запоріжжя	Потужний завод із великим виробництвом.	Потужність: Один із найбільших заводів в Україні. Спеціалізація: Нерафінована олія – їхня фішка. Регіон: Близькість до степів із соняшником. Експорт: Великі поставки за кордон.
ТОВ «Дельта Вілмар Україна»	Південні регіони України (Одеська обл.)	Частина міжнародного агропромислового холдингу Wilmar International; спеціалізація на переробці олійних культур	Інтеграція: Доступ до глобальних ланцюгів постачання сировини та збуту. Технології: Сучасні потужності з переробки та рафінації рослинних олій. Експортна орієнтація: Значна частка продукції реалізується на зовнішніх ринках. Масштаб: Великі обсяги переробки та стабільне завантаження виробничих потужностей.
ТОВ «Укролія»	Полтавська обл.	Виробництво соняшникової олії, у тому числі органічної, з дотриманням вимог міжнародних стандартів органічного виробництва	Спеціалізація: Виробництво органічної соняшникової олії як сегменту з високою доданою вартістю. Сировинна база: Розташування в зоні інтенсивного вирощування соняшнику. Експортна орієнтація: Орієнтація на ринки ЄС та інші країни з підвищеним попитом на органічну продукцію. Якість: Дотримання міжнародних стандартів сертифікації органічної продукції та контролю якості
ПП «Оліяр»	Львівська обл.	Орієнтація на виробництво фасованої соняшникової олії під власними торговими марками	Брендинг: Впізнавані торгові марки на внутрішньому ринку. Якість: Контроль якості та відповідність міжнародним стандартам. Ринкова ніша: Фокус на споживчому сегменті з високими вимогами до якості. Диверсифікація: Поєднання внутрішніх продажів і експортних поставок

Джерело: узагальнено автором за даними [21]

На основі аналізу діяльності провідних компаній доцільно виділити такі структурні фактори конкурентоспроможності:

1. Масштаби виробничих потужностей – великі обсяги переробки дозволяють досягати економії на масштабі та знижувати питомі витрати.
2. Вертикальна інтеграція сировинного ланцюга – забезпечує доступ до якісної сировини, стабільне постачання та зниження логістичних витрат.

3. Експортна орієнтація – розвинена зовнішньоекономічна діяльність забезпечує валютні надходження, диверсифікацію ринків збуту і зменшує ризики, пов'язані з внутрішньою кон'юктурою.

4. Якість продукції та адаптація до стандартів ринку – відповідність міжнародним вимогам сприяє розширенню присутності на глобальних ринках.

5. Розвиток брендів та маркетингу – здатність диференціювати продукцію за сегментами ринку сприяє підвищенню споживчої привабливості та гнучкості ціноутворення.

Таким чином, конкурентоспроможність провідних українських виробників соняшникової олії формується внаслідок поєднання масштабності виробництва, вертикальної інтеграції, експортної орієнтації та інституційної здатності адаптуватися до умов глобальної торгівлі. Ці фактори забезпечують не лише ефективність внутрішнього виробничого процесу, але й сприяють утвердженню України як провідного гравця на міжнародному ринку олійно-жирової продукції.

Загалом ринок соняшникової олії в Україні демонструє класичну олігополістичну структуру, у якій один лідер має майже половину ринку, тоді як решта учасників значно менш масштабні. Такий розподіл зумовлює як переваги (стабільність експорту, прогнозованість виробничих потужностей), так і потенційні ризики (залежність сектору від діяльності одного доміантного підприємства, вразливість до зовнішніх шоків, конкурентні обмеження). Водночас значна частка малих і середніх виробників сприяє підтриманню конкуренції та забезпечує гнучкість галузі в умовах змін зовнішнього середовища.

З огляду на визначені фактори конкурентоспроможності підприємств олійно-жирової галузі, доцільним є аналіз фактичних результатів їх зовнішньоекономічної діяльності. Одним із ключових індикаторів ефективності функціонування підприємств на міжнародному ринку є обсяги експорту соняшникової олії, які відображають рівень реалізації експортного потенціалу, здатність адаптуватися до вимог світової кон'юктури та

конкурентні позиції окремих виробників. У цьому контексті доцільно розглянути структуру експорту соняшникової олії провідними підприємствами України, що дозволяє ідентифікувати лідерів галузі (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Топ-10 підприємств за експортом соняшникової олії

Рейтинг	Компанія	Частка в структурі експорту, %	Сума експорту у 2022 р., млн. грн
1	ТОВ «Кернел-Трейд»	54,0	47 500 – 48 000
2	ТОВ «ОптимусАгро-Трейд»	6,9	10 500 – 11 000
3	ТОВ «Дельта Вілмар Україна»	6,0	5 500 – 6 000
4	ТОВ «Сателліт»	4,9	4 500 – 5 000
5	ПП «Оліяр»	3,8	3 000 – 3 500
6	ТОВ «Олсидз Блек Сі»	3,8	3 000 – 3 500
7	ТОВ «Ді-Енд-Ай Еволюшн»	1,9	2 500 – 3000
8	ПП «Віктор і К»	1,6	2 500 – 3 000
9	ТОВ «Укролія»	1,6	2 000 – 2 500
10	ТОВ «Агропромінвест-08»	1,4	1 500 – 2 000
11	Інші компанії	14,0	х

Джерело: розраховано автором за даними [1]

Аналіз структури експорту соняшникової олії за підприємствами свідчить про високий рівень концентрації експортних поставок в Україні. Домінуючу позицію посідає ТОВ «Кернел-Трейд», частка якого у загальній структурі експорту становить 54,0 %, що підтверджує визначальну роль цього підприємства у формуванні експортного потенціалу галузі. Така концентрація експорту в одного лідера є наслідком масштабів виробництва, розвиненої логістичної інфраструктури та стійких зовнішньоекономічних зв'язків.

Другу групу експортерів формують підприємства з помірними, але стабільними частками експорту, зокрема ТОВ «ОптимусАгро-Трейд», ТОВ «Дельта Вілмар Україна» та ТОВ «Сателліт», сукупна частка яких перевищує 17 %. Ці підприємства відіграють важливу роль у диверсифікації експортних потоків та зниженні залежності галузі від одного домінуючого суб'єкта, що сприяє підвищенню стійкості зовнішньоторговельної діяльності в цілому.

Підприємства, що займають 5-10 позиції у рейтингу, характеризуються відносно невеликими, але економічно значущими обсягами експорту. Їх присутність на зовнішніх ринках свідчить про наявність конкурентних ніш, зокрема у сегментах органічної, фасованої або спеціалізованої продукції, а також про поступове розширення кола експортерів соняшникової олії.

Таким чином, формування конкурентних переваг вітчизняних виробників-експортерів соняшникової олії ґрунтується на поєднанні значного сировинного потенціалу, розвинених переробних потужностей та вигідного позиціонування України на світовому ринку. Водночас посилення конкуренції, логістичні обмеження та нестабільність зовнішнього середовища зумовлюють необхідність переходу від цінових до нецінових чинників конкурентоспроможності, зокрема підвищення якості продукції, впровадження інноваційних технологій, дотримання міжнародних стандартів та диверсифікації експортних ринків.

3.2. Ринкова поведінка українських виробників та експортерів соняшникової олії в умовах нестабільності

У сучасних умовах економічної та геополітичної нестабільності ринкова поведінка українських виробників та експортерів соняшникової олії зазнає суттєвих трансформацій. Воєнні дії, порушення логістичних ланцюгів, коливання світових цін, зміни торговельної політики окремих країн і зростання регуляторних обмежень формують нове середовище функціонування експортно орієнтованого сегмента олійно-жирової галузі. За таких умов підприємства змушені адаптувати свої стратегії виробництва, збуту та ціноутворення з метою мінімізації ризиків і збереження конкурентних позицій на зовнішніх ринках.

Ринкова поведінка вітчизняних виробників і експортерів дедалі більше визначається прагненням до гнучкості, диверсифікації каналів збуту та оптимізації витрат. Зростає роль короткострокового планування,

оперативного реагування на зміни кон'юнктури світового ринку, а також пошуку альтернативних логістичних маршрутів і партнерів. У цьому контексті аналіз особливостей ринкової поведінки українських суб'єктів господарювання дозволяє виявити ключові механізми їх адаптації до нестабільних умов та оцінити перспективи подальшого розвитку експорту соняшникової олії. ТОВ «Кернел-Трейд» є провідним світовим виробником та експортером соняшникової олії. У 2025 фінансовому році (далі – 2025 ФР) на компанію припадало близько 7 % світового виробництва соняшникової олії та приблизно 10 % світового експорту соняшникової олії. У 2025 ФР компанія переробила 3,0 млн. т насіння соняшнику, забезпечивши 26 % частки національного ринку переробки, що стало найвищим показником за всю історію діяльності компанії. Зростання обсягів переробки було досягнуто завдяки введенню в експлуатацію нового сучасного переробного заводу та високій операційній гнучкості, що дозволила підтримувати рівень завантаження потужностей на рівні 87 % [45].

ТОВ «Кернел-Трейд» володіє семи підприємствами з переробки олійних культур, розташованими в різних регіонах України, із сукупною потужністю переробки насіння соняшнику 4 млн. т у 2025 ФР, що становить близько 19 % загальноукраїнських потужностей. Чотири переробні заводи Групи є багатокультурними, що дозволяє за потреби переробляти сою або ріпак. Ці виробничі об'єкти працюють протягом усього року, а планове технічне обслуговування зазвичай проводиться протягом одного місяця влітку [45].

Переробний завод у Полтаві оснащений лініями рафінації, розливу та пакування з максимальною річною потужністю рафінації 131,4 тис. т олії. Основна частина рафінованої олії фасується та реалізується через роздрібні канали збуту, тоді як решта продається наливом на внутрішньому ринку та експортується залізничним транспортом [45].

Переробні потужності Групи є високотехнологічними та регулярно модернізуються, що забезпечує конкурентну перевагу за витратами

переробки порівняно з багатьма учасниками галузі. Енергетична самодостатність додатково підвищує операційну стійкість, особливо в умовах сучасного українського ринкового середовища.

Усі активи стратегічно розміщені в межах поясу виробництва насіння соняшнику в Україні, поблизу агровиробників. Це сприяє високому рівню завантаження переробних потужностей і підвищенню прибутковості, оскільки низька щільність насіння соняшнику негативно впливає на економіку його транспортування на великі відстані. Група значною мірою залежить від закупівлі насіння соняшнику у сторонніх сільськогосподарських виробників, оскільки власний аграрний сегмент забезпечив лише 11 % обсягу олійних культур, перероблених у 2025 ФР.

Основними продуктами переробки насіння соняшнику є соняшникова олія та шрот. Переробка олійних культур має переважно експортну орієнтацію: понад 90 % виробленої соняшникової олії експортується наливом на ключові ринки, зокрема до Індії, країн Європи, ОАЕ, Туреччини та Іраку (рис. 3.2).

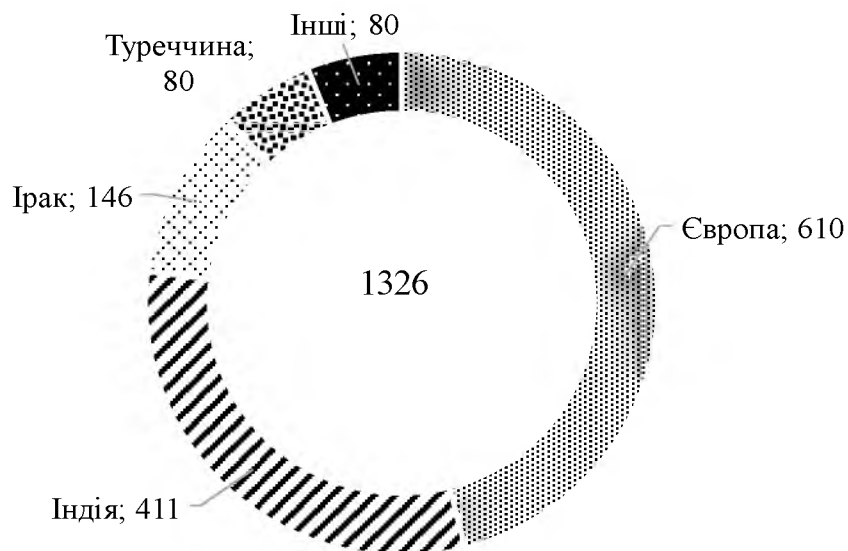

Рис. 3.2. Харчова олія, продана гуртом за призначеннями у ТОВ «Кернел-Трейд», 2025 ФР, тис. т

Джерело: побудовано автором за даними [45]

У 2025 ФР структура гуртового продажу харчової олії ТОВ «Кернел-Трейд» характеризується високою концентрацією поставок на європейський та азійський напрями. Найбільшу частку в загальному обсязі реалізації займає Європа – 46 %, що свідчить про збереження її ключової ролі як основного ринку збуту продукції компанії. Другим за значущістю напрямом є Індія, на яку припадає 31 % гуртових продажів. Меншу, але стабільну частку в структурі продажів займають Ірак (11 %) та Туреччина (6 %), що вказує на диверсифікацію експортних напрямів у регіоні Близького Сходу.

У 2025 ФР 72 % продажів олії наливом здійснювалися на умовах CIF/CFR, тоді як частка поставок на умовах FOB становила 11 % загального обсягу експорту Групи. Майже 75 % обсягів експорту рослинної олії здійснювалися через глибоководний перевантажувальний термінал у Чорноморську, придбаний у липні 2023 р. Решта обсягів транспортувалася переважно залізничним транспортом.

Основними клієнтами ТОВ «Кернел-Трейд» є переробники сільськогосподарської сировини, що здійснюють рафінацію та розлив соняшникової олії, міжнародні трейдингові компанії, а також покупці, які використовують олію як сировину для виробництва біопалива. Найбільшим клієнтом у 2025 ФР була компанія Viterro B.V., на яку припадало 11 % загального обсягу продажів олії наливом [45].

Група також здійснювала закупівлю харчових олій в Україні на умовах СРТ з подальшим експортом на умовах CIF/CFR з метою отримання додаткової торговельної маржі. У звітному році обсяги закупівлі соняшникової олії були подвоєні та становили 57 тис. т, тоді як закупівлі ріпакової олії досягли 10 тис. т.

У 2025 ФР 120 тис. т сирої соняшникової олії було додатково рафіновано, з яких 70 % (84 тис. т) розлито на Полтавському заводі, що забезпечило додаткову маржу завдяки виробництву продукції з вищою доданою вартістю. Решта рафінованої олії реалізовувалася наливом.

У 2025 ФР 66 % фасованої соняшникової олії було експортовано до країн Європи, Близького Сходу, Азії та Африки під брендами Kernel та приватними торговими марками (рис. 3.3).

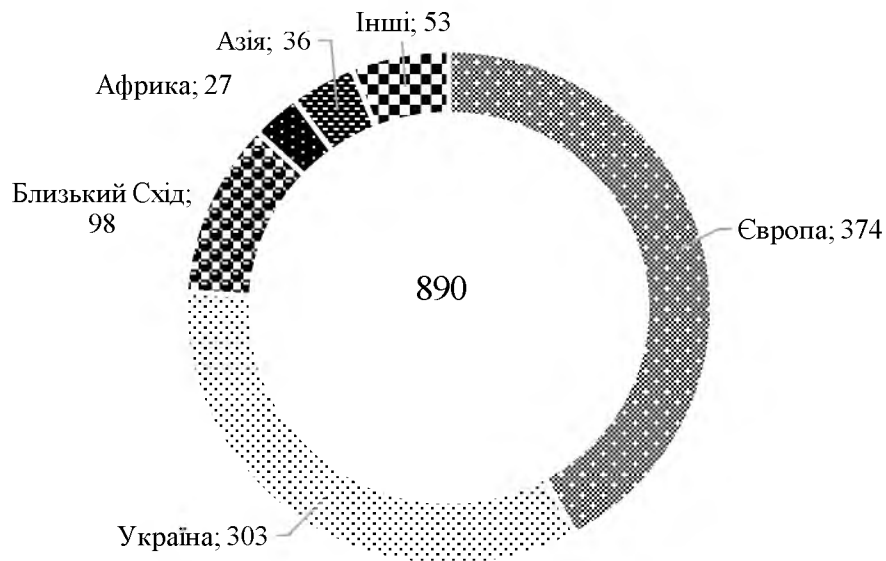

Рис. 3.3. Призначення бутильованої соняшникової олії у ТОВ «Кернел-Трейд», 2025 ФР, млн. л

Джерело: побудовано автором за даними [45]

Частка ТОВ «Кернел-Трейд» у загальному експорті рафінованої фасованої соняшникової олії з України становила 20 %, серед клієнтів – міжнародні ритейлери Walmart та Maxima.

Решта 34 % фасованої продукції реалізовувалася на внутрішньому ринку через 19 національних торговельних мереж, 25 регіональних дистриб'юторів та 34 інших клієнтів, включно з благодійними фондами, державними установами та локальними споживачами. Внутрішні продажі розподілялися у співвідношенні 75 % – через роздрібні мережі та 25 % – через дистриб'юторів під торговими марками «Щедрий Дар», «Стожар» та «Чумак».

Фінансові результати діяльності з виробництва та експорту соняшникової олії у ТОВ «Кернел-Трейд» характеризувалися зростанням показників (табл. 3.3).

**Фінансово-економічні показники ТОВ «Кернел-Трейд»,
2020 – 2024 рр., тис. грн**

Показники	Роки					2024 р. до 2020 р., %
	2020	2021	2022	2023	2024	
Виручка	67395769	85791541	67925986	62056891	90926416	134,9
Відносний приріст виручки за рік, %	30,9	27,3	-20,8	-8,6	46,5	x
Собівартість реалізованої продукції	58114495	81969080	51610825	48320726	76231246	131,2
Валовий прибуток	9281274	3822461	16315161	13736165	14695170	158,3
Загальний дохід	73262725	92278255	72534974	77591669	111864979	152,7
Активи	39355262	42791748	52445513	51033726	59908126	152,2
Грошові кошти та їх еквіваленти	886518	2366894	2627789	6707799	4202485	474,0
Довгострокові зобов'язання	883564	2814	24380	4909	8533	1,0
Довгострокові кредити банків	-	-	-	-	-	x
Короткострокові кредити банків	3335500	15060095	18211119	1230000	6943393	208,2
Поточні зобов'язання	26432651	32474583	36973760	23514495	35524716	134,4
Чистий прибуток	1648945	-1719296	5138344	4373035	5415269	328,4
Чистий борг	26429697	30110503	34370351	16811605	31330764	118,5
ЕВІТА	5764978	-991624	12512418	8738208	7513110	130,3
Відношення чистого боргу до ЕВІТА, %	4,6	-30,4	2,7	1,9	4,2	x

Джерело: розраховано автором за даними [1]

Обсяг виручки у 2024 р. порівняно з 2020 р. збільшився на 34,9 %, що вказує на розширення операційної діяльності. Водночас у 2022 – 2023 рр. зафіксовано спад виручки та від'ємні темпи її приросту, що пов'язано з вторгненням росії до України.

У той же час собівартість реалізованої продукції збільшилася на 31,2 %. У зв'язку зі зростанням виручки вищими темпами порівняно з собівартістю реалізованої продукції, валовий прибуток збільшився на 58,3 %. Відповідно, у 2024 р. підприємство досягло істотного відновлення рентабельності після погіршення показників у 2022 – 2023 рр.

Загальний дохід та активи підприємства демонструють стійку тенденцію до зростання, що свідчить про нарощування економічного

потенціалу та активізацію господарської діяльності. У 2024 р. загальний дохід перевищив рівень 2020 р. на 52,7 %, а активи – на 52,2 %. Одночасно значне збільшення грошових коштів та їх еквівалентів (у 4,7 рази) вказує на посилення ліквідності та підвищення фінансової гнучкості підприємства.

Оцінка структури зобов'язань свідчить про домінування короткострокових зобов'язань і кредитів банків, що зумовлює підвищене навантаження на оборотний капітал. Водночас відсутність довгострокових банківських кредитів протягом усього періоду може розглядатися як обмеження інвестиційних можливостей або як свідчення обережної боргової політики. Поточні зобов'язання за досліджуваний період зросли на 34,4 %, що корелює зі зростанням масштабів діяльності.

Фінансові результати характеризуються високою волатильністю. У 2021 р. підприємство зазнало чистого збитку, однак у 2022 – 2024 рр. відбулося відновлення прибутковості. У 2024 р. чистий прибуток перевищив рівень базового року більш ніж у три рази.

Співвідношення чистого боргу до EBITDA у 2022 – 2024 рр. перебуває на відносно помірному рівні, що свідчить про прийнятну боргову стійкість підприємства. Загалом результати аналізу підтверджують, що ТОВ «Кернел-Трейд» у 2024 р. змогло відновити фінансову стабільність та підвищити ефективність діяльності після кризових коливань попередніх років, зберігаючи потенціал для подальшого розвитку.

Сегмент переробки олійних культур згенерував 148 млн. дол. США EBITDA у 2025 ФР, що на 77 % більше порівняно з 83 млн. дол. США у 2024 ФР (рис. 3.4). Однак, результат попереднього року включав одноразовий збиток від знецінення в розмірі 167 млн. дол. США та прибуток у розмірі 27 млн. дол. США від страхових виплат за пошкодження майна та перерву в діяльності через вторгнення росії в Україну. З коригуванням на ці одноразові події, EBITDA у 2025 ФР знизилася на 34 % у річному вимірі [45]. Незважаючи на скорочення обсягів продажів харчової олії, загальні обсяги переробки залишалися переважно стабільними, оскільки зниження

виробництва соняшникової олії було компенсоване збільшенням переробки сої, що, своєю чергою, підтримало зростання продажів соєвого шроту.

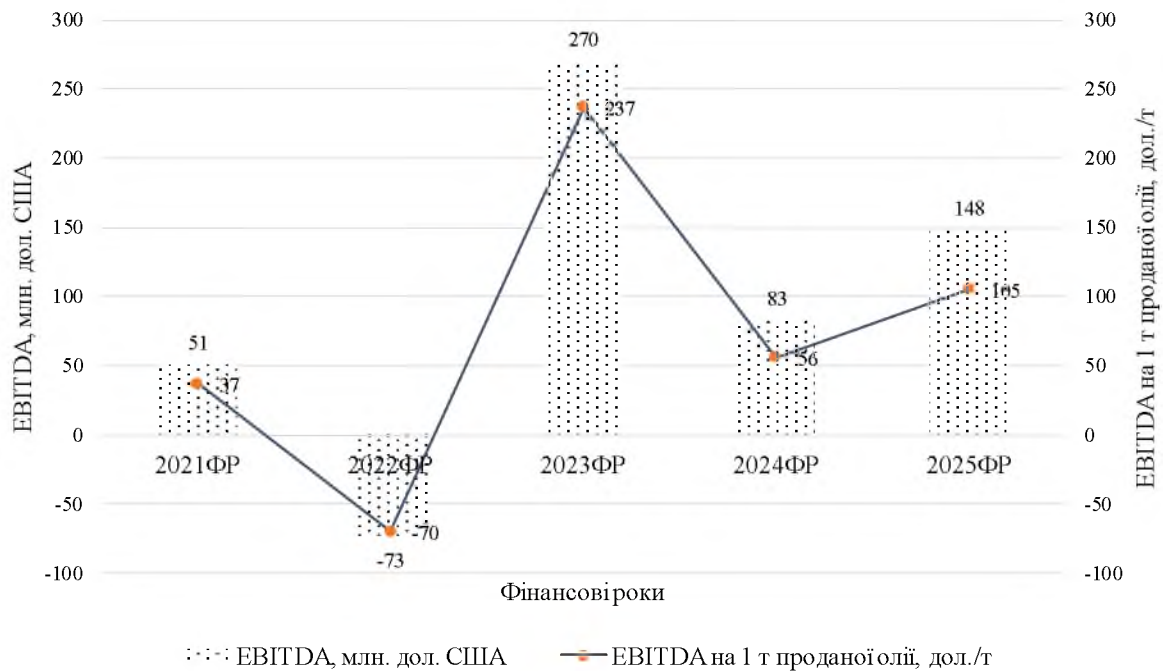

Рис. 3.4. ЕВІТДА сегменту переробки олійних культур ТОВ «Кернел-Трейд», 2021 – 2025 ФР

Джерело: побудовано автором за даними [45]

Однак, прибутковість зазнала тиску, оскільки маржа переробки значно звузилася протягом року, незважаючи на зростання цін на рослинні олії. Ключовим фактором стало зменшення врожаю насіння соняшника в Україні, що перемістило переговорну силу від переробників до фермерів. Маючи достатню ліквідність та потужності для зберігання, фермери відклали продажі до пізнього сезону, створюючи напружений та висококонкурентний ринок сировини. Ця динаміка обмежувала маржу протягом усього року, причому тиск був найбільш вираженим в останньому кварталі. У результаті, ЕВІТДА на тонну проданої олії досягла 105 дол./т у 2025 ФР, що на 86 % більше у річному вимірі [45].

Отже, з метою підвищення результативності діяльності олійно-жирових підприємств доцільним є визначення та обґрунтування ключових напрямів підвищення ефективності виробництва соняшникової олії (рис. 3.4).

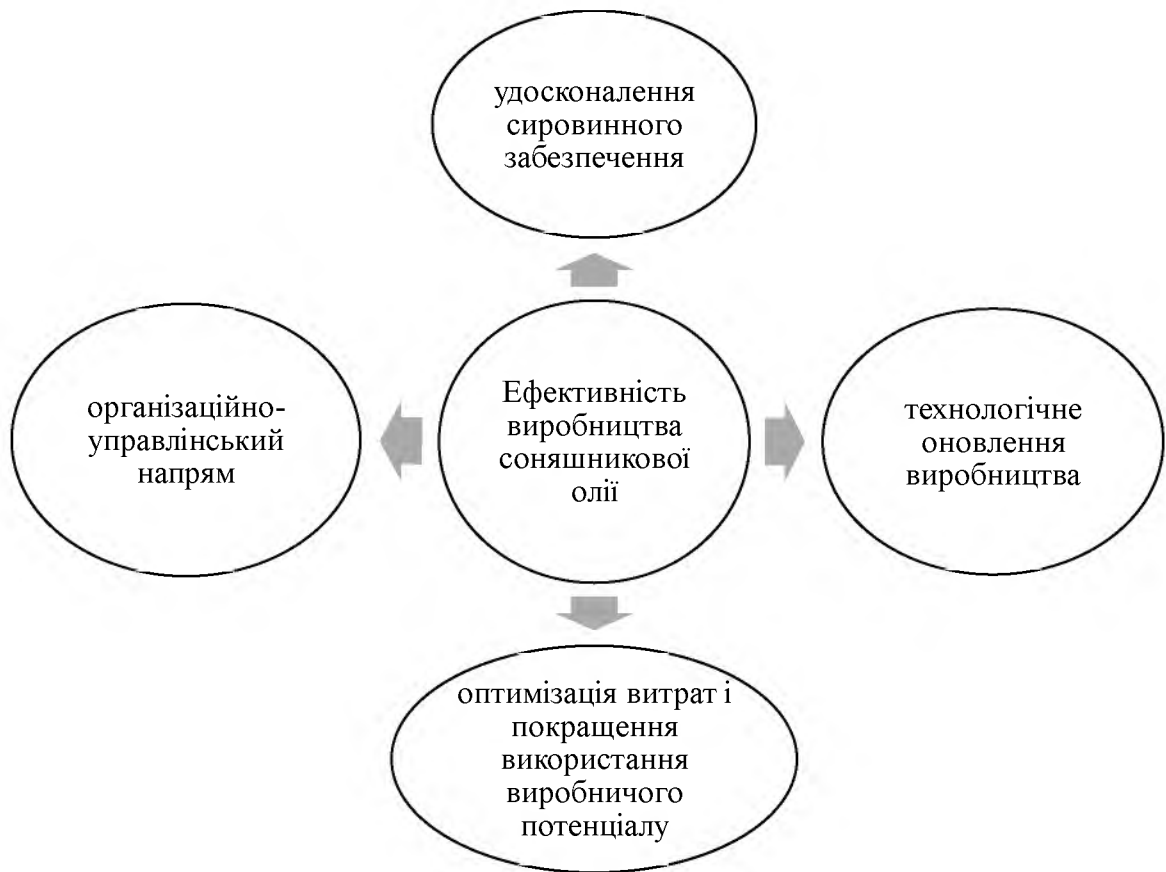

Рис. 3.5. Напрями підвищення ефективності виробництва соняшникової олії

Джерело: побудовано автором за [41]

Ключовим напрямом підвищення ефективності виробництва соняшникової олії є удосконалення сировинного забезпечення. Поліпшення якості та рівня підготовки насіння соняшнику, зокрема за показниками вологості, олійності та засміченості, безпосередньо впливає на вихід готової продукції та рівень технологічних втрат. Рациональна організація закупівель і зберігання сировини сприяє стабільності виробничого процесу та зниженню витрат на одиницю продукції.

Важливим напрямом є технологічне оновлення виробництва, що передбачає модернізацію обладнання, підвищення рівня автоматизації та дотримання оптимальних технологічних режимів. Упровадження енергоощадних технологій, оптимізація процесів пресування й екстракції, а також точний контроль температурних і часових параметрів забезпечують зростання виходу олії та зниження енергоємності виробництва.

Економічний напрям підвищення ефективності пов'язаний з оптимізацією витрат і покращенням використання виробничого потенціалу. Зниження собівартості продукції за рахунок підвищення рівня завантаження потужностей, скорочення простоїв обладнання та зростання продуктивності праці створює передумови для підвищення рентабельності й конкурентоспроможності підприємств на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Окремого значення набуває організаційно-управлінський напрям, який охоплює вдосконалення системи технічного обслуговування обладнання, підвищення кваліфікації персоналу, впровадження стандартів якості та ефективне управління виробничими ризиками. Застосування комплексного управлінського підходу дозволяє не лише підвищити поточну результативність виробництва, а й сформувати умови для його довгострокового розвитку та модернізації.

Таким чином, підвищення ефективності виробництва соняшникової олії ґрунтується на поєднанні сировинних, технологічних, економічних та організаційно-управлінських напрямів, реалізація яких забезпечує зростання результативності діяльності олійно-жирових підприємств.

3.3. Прогнозні тенденції на ринках насіння соняшнику та соняшникової олії в контексті перспектив розвитку вітчизняного експорту

Соняшник, одна з найбільш адаптованих культур у світі, вирощується головним чином заради насіння, яке використовується як сировина в багатьох різних секторах, а також у кулінарії. Соняшникова олія, одна з найпоширеніших харчових олій у світі, виробляється з насіння та цінується за свій м'який смак, високу температуру димлення та користь для здоров'я, включаючи високу кількість ненасичених жирів та низький вміст насичених жирів. Оскільки люди переходять на рослинну дієту та використовують здоровіші кулінарні олії, соняшникова олія стає все більш популярною як

альтернатива традиційним оліям, таким як соєва та пальмова. Крім того, бажання споживачів до натуральних та менш оброблених альтернатив збільшило попит на інгредієнти на основі соняшнику в харчових продуктах та напоях через зростаючу тенденцію до продуктів із чистою етикеткою.

Очікується, що до 2030 р. обсяг ринку соняшникової олії досягне 31,4 млрд. дол., зростаючи зі середньорічним темпом зростання 5,4 % протягом прогнозованого періоду 2024 – 2030 рр. Ринок соняшникової олії значно зріс за останні десять років завдяки зростаючому попиту на соняшкову олію, насіння та побічні продукти, а також різноманітності використання в харчовому, промисловому та сільськогосподарському секторах [43].

Ринок соняшника зіткнувся зі значними збоями під час пандемії COVID-19 через локдауни, дефіцит робочої сили та обмеження на транспортування в основних регіонах-виробниках та експортерах, таких як Україна, росія, Аргентина, США та частини Європи.

Ланцюги постачання зазнали серйозного впливу, особливо в переробці та експорті насіння соняшника та соняшникової олії, що призвело до різкого зниження обсягів міжнародної торгівлі. Обмеження на пересування робочої сили вплинули на потужності зі збору врожаю та переробки, тоді як затори в портах затримували відвантаження як сирого насіння, так і рафінованої олії. Крім того, обмежений доступ до сільськогосподарських ресурсів, таких як добрива та засоби захисту рослин, під час пандемії ще більше посилив навантаження на рівні виробництва.

Конфлікт між росією та Україною мав глибокий і триваючий нині негативний вплив на ринок соняшника. Україна є основним світовим експортером соняшникової олії, і конфлікт суттєво зменшив виробничі та експортні потужності країни. Блокування портів, пошкоджена інфраструктура та обмеження доступу до землі призвели до дефіциту пропозиції, спричинивши стрибок світових цін на соняшкову олію. Росія, також великий експортер, зіткнулася з обмеженнями на експорт і санкціями, що ще більше напружило глобальні ланцюги постачання.

У відповідь на ці збої країни, залежні від імпорту, особливо в Європі та Південній Азії, почали диверсифікувати свої джерела постачання, збільшуючи імпорт з Аргентини, Туреччини та Казахстану. Одночасно кілька урядів інвестують в ініціативи з розвитку внутрішнього виробництва олійних культур, щоб зменшити залежність від імпорту.

Географічно, на ринку соняшника Південна Америка, за аналізом, демонструватиме найвищий середньорічний темп зростання (CAGR) – 6,5 % протягом прогнозного періоду 2024 – 2030 рр. [43].

Ринок соняшника швидко розширюється в регіоні Південної Америки завдяки кільком важливим причинам. Вирощування соняшника в Південній Америці, особливо в Аргентині, Бразилії та Парагваї, швидко зростає завдяки ідеальному клімату регіону, великій кількості родючих земель та зростаючому споживчому попиту на продукти, виготовлені із соняшника. Очікується, що виробництво насіння соняшника в цьому регіоні різко зросте, збільшуючи як загальну пропозицію, так і можливості для експорту.

Потреба в соняшниковій олії, насінні та білковому шроті, які широко використовуються в харчовій промисловості, кормах для тварин та промислових цілях, є основним чинником, що стимулює виробництво соняшника в Південній Америці. Аргентина, найбільший виробник у регіоні, входить до числа провідних світових експортерів соняшnikової олії.

Згідно з аналізом ринку соняшника, прогнозується, що сегмент насіння зростатиме з найвищим середньорічним темпом зростання (CAGR) – 7% протягом прогнозного періоду.

Очікується, що ринок насіння соняшника розвиватиметься найшвидшими темпами через зростаючий попит з боку харчового та сільськогосподарського секторів. Насіння соняшника, багате на клітковину, білок і корисні жири, набуває популярності як закуска, а також є основним компонентом багатьох кулінарних продуктів, зокрема батончиків із гранолою, салатів та випічки. Згідно з прогнозом ринку соняшника, сегмент олії для приготування їжі утримував найбільшу частку ринку, що становила

40 % у 2023 р. За обсягом та доходом соняшникова олія залишається найпопулярнішою товарною категорією [43].

Аналітичні оцінки OilWorld (Німеччина) засвідчують істотні зміни у глобальній структурі експортних потоків соняшникової олії. На тлі скорочення виробництва в традиційних центрах – країнах Європейського Союзу та Чорноморського регіону – Аргентина демонструє значне нарощування експорту, що зумовлює переформатування позицій ключових постачальників на світовому ринку. Зниження обсягів виробництва в ЄС, Україні та росії пов'язане з черговим переглядом у бік зменшення прогнозів урожаю соняшнику та переробки у провідних країнах-виробниках [32].

Глобальний прогноз виробництва соняшникової олії у 2025/26 МР знижено до 22 млн. т. Сукупне зменшення виробництва та низький рівень перехідних запасів у провідних країнах Північної півкулі формують передумови для істотних структурних зрушень на ринку. Основні імпортери – країни Європейського Союзу, Туреччина та Індія, на які сукупно припадає близько 50 % світового імпорту соняшникової олії, за прогнозами, збільшать обсяги закупівель щонайменше на 1 – 1,1 млн. т. Натомість країни Близького Сходу та Північної Африки, що зазнають дефіциту пропозиції, вимушені будуть активніше диверсифікувати споживання, переходячи на соєву та пальмову олію [32].

Прогноз світового експорту на 2025/26 МР становить 14,8 млн. т, що на 0,5 млн. т менше порівняно з попередньою оцінкою. Ключовим обмежувальним чинником є нестача сировини для переробних підприємств Північної півкулі. За таких умов ціни на соняшкову олію з постачанням у найближчі періоди утримують високі позиції та формуються з премією відносно інших видів рослинних олій на європейському ринку [32].

У 2023 – 2024 рр. виробництво олійних культур в Україні залишалось стабільним, що дало змогу задовольнити внутрішній попит і збільшити обсяги експорту. Соняшник продовжує бути домінуючою олійною культурою, на яку припадає близько 80 % загального виробництва. Водночас спостерігається помітна тенденція до диверсифікації структури посівних

площ, зокрема – до зростання частки ріпаку та сої. У цей період ціни на олійні культури в Україні залишалися відносно високими, забезпечуючи стабільну прибутковість їх вирощування для аграріїв.

Експорт українських олійних культур та продуктів їх переробки демонстрував стабільне зростання, що посилювало позиції України на світовому ринку. Наразі країна активно розвиває свої потужності з переробки олійної сировини, що у майбутньому дасть змогу збільшити експорт продукції з вищою доданою вартістю. Загалом ринок олійних культур в Україні характеризується стабільністю та має сприятливі перспективи для подальшого зростання у середньостроковій перспективі.

Експорт українських олійних культур та продуктів їх переробки у 2023 – 2024 рр. продовжував демонструвати стабільне зростання. Соняшникова олія залишалася основною експортною продукцією, на яку припадало близько 60 % валютних надходжень від експорту олійних культур. Водночас частка експорту ріпакової та соєвої олії поступово збільшувалася, що свідчить про диверсифікацію товарної структури. Основними ринками збуту українських олійних культур були Європейський Союз, Китай, Індія та низка інших азійських країн [42].

З огляду на позитивні прогнози щодо зростання врожайності, обсягів виробництва та вартості продукції, олійно-жирова галузь в Україні демонструє перспективи поступового відновлення та розвитку до 2033 р. Однак, проблеми, пов'язані з відновленням інфраструктури та адаптацією до нових ринкових умов, залишаються.

Очікується, що посівні площі під соняшником продовжуватимуть зростати завдяки вже існуючій інфраструктурі переробки та високій прибутковості. Однак це зростання буде більш помірним порівняно з ріпаком через виснажливість ґрунту при вирощуванні соняшнику та нижчу прибутковість.

Прогнозується, що насіння соняшнику залишатиметься домінуючою олійною культурою, а до 2033 р. його частка серед усіх олійних культур дещо зменшиться з 65 % до 62 % (7 млн. га) (рис. 3.6).

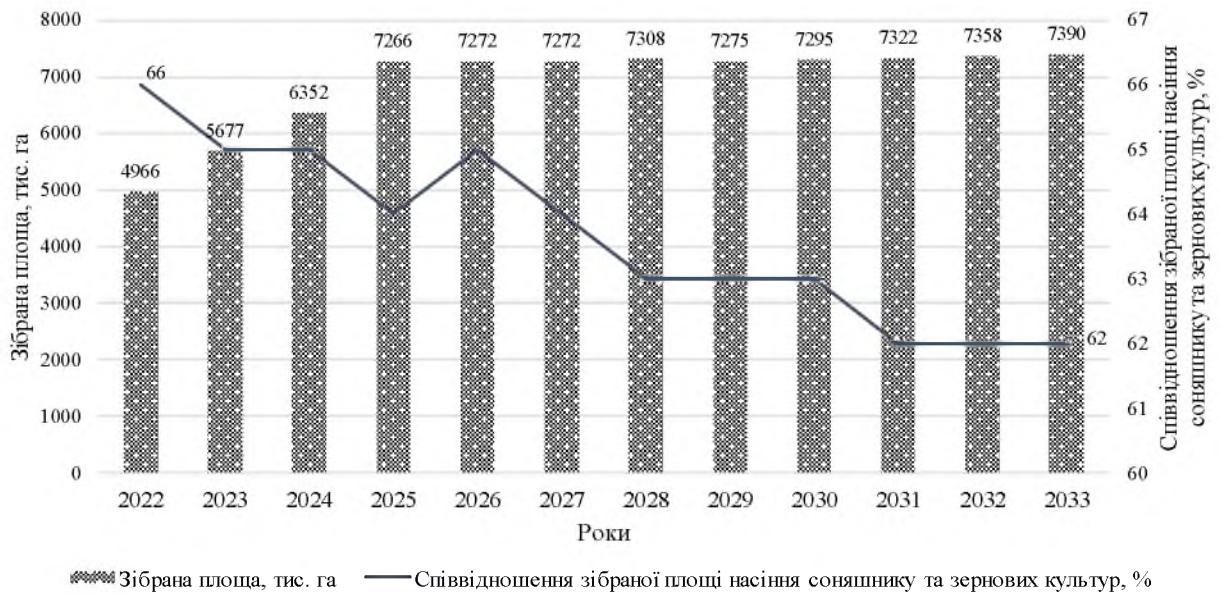

Рис. 3.6 Прогноз зібраної площі насіння соняшнику в Україні, 2025 – 2033 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4; 42]

У 2022 р. зафіксовано різке скорочення посівних площ під олійними культурами, яке становило 17,1 %, що пов'язано з наслідками збройної агресії російської федерації через тимчасову втрату частини орних земель, руйнування інфраструктури та суттєвих ускладнень у здійсненні сільськогосподарської діяльності. Такий спад є найглибшим за досліджуваний період і визначив стартові умови для подальшої динаміки ринку олійних культур.

У 2024 р. ситуація частково стабілізувалася: посівні площі під олійними культурами зросли до 7,2 млн. га. Це свідчить про адаптацію аграрного сектору до нових умов функціонування, поступове відновлення виробничого потенціалу та повернення частини господарств до стандартних циклів вирощування. Незважаючи на зовнішні виклики, сектор демонструє здатність до відновлення та збереження виробничої спроможності.

Прогноз на період до 2033 р. передбачає помірне, але стабільне розширення площ, відведених під олійні культури, із середньорічним темпом зростання на рівні 1,7 %. Водночас навіть за умов очікуваного приросту показники залишатимуться нижчими за довоєнний рівень у 8 млн. га, що

свідчить про довгостроковий характер відновлення земельного фонду та сівозмін.

Соняшник, згідно з прогнозом, зберігатиме статус домінуючої олійної культури. До 2033 року його площі становитимуть близько 7 млн. га, хоча частка у структурі олійних культур дещо знизиться із 65 % у 2022 р. до 62 %. Така динаміка відображає не стільки зменшення значення соняшнику, скільки поступове переорієнтування аграріїв на ріпак, який характеризується вищою рентабельністю в окремих регіонах та має стійкий попит на світових ринках.

Загалом прогнозована зміна структури посівних площ свідчить про стратегічний перехід від переважного вирощування зернових культур до олійних. Це зумовлено як кон'юнктурою світових ринків, так і необхідністю підвищення економічної ефективності аграрного виробництва в умовах ресурсних обмежень та підвищених ризиків.

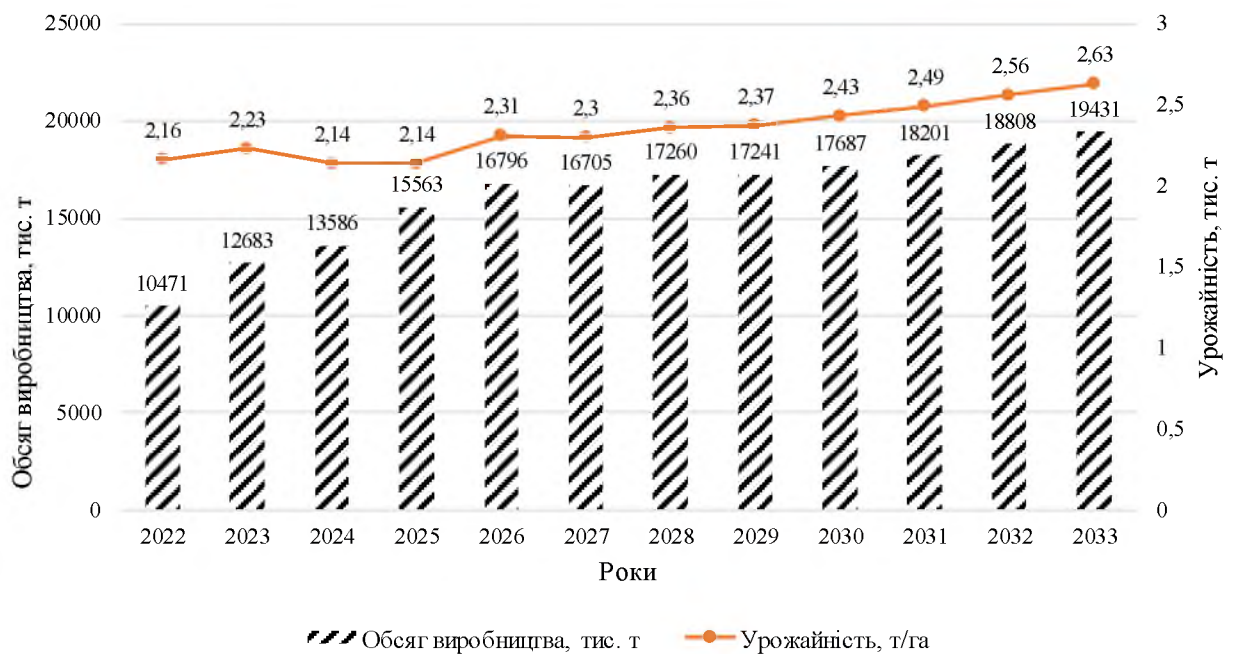

Рис. Прогноз урожайності та обсягів виробництва насіння соняшнику в Україні, 2025 – 2033 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4; 42]

У 2022 р. врожайність олійних культур в Україні продемонструвала суттєве зниження, що було безпосереднім наслідком воєнних дій, однак

2023 р. ситуація стабілізувалася. Відновлення врожайності є індикатором поступового повернення сектору до системної роботи та нормалізації виробничих процесів.

Прогноз на період до 2033 р. передбачає поступове та відносно рівномірне зростання врожайності олійних культур до 2,63 т/га. Середньорічний темп приросту оцінюється на рівні 2,3 %, що відповідає глобальним тенденціям і свідчить про впровадження виробниками сучасних агротехнологій, оптимізацію використання ресурсів та покращення систем управління земельними ресурсами. Така динаміка підкреслює довгострокову позитивну траєкторію розвитку продуктивності.

Важливою конкурентною перевагою України залишається те, що її врожайність стабільно перевищує середньосвітові значення та показники країн, що розвиваються. Це забезпечує зміцнення позицій України на глобальному ринку олійних культур та формує додаткові можливості для експортного розширення. Зростання врожайності, поєднане з тенденцією до розширення посівних площ, зумовить подальше збільшення загального обсягу виробництва, що позитивно впливатиме на експортний потенціал та позиції країни на світових продовольчих ринках.

Прогнозується, що внутрішнє споживання зростатиме за рахунок зростання обсягів переробки. Експорт залишатиметься низьким, а імпорт зростатиме (втім, обсяги залишатимуться дуже низькими) завдяки вищій рентабельності продуктів переробки.

Між 2014 і 2021 рр. ціни на олійні культури демонстрували тенденцію до зростання, досягнувши піку в 2021 р., коли ціна на світовому ринку становила 822 дол./т, а в Україні – 719 дол./т. У 2022 р. ціни на олійні культури значно знизилися як в Україні (-42,2 %), так і на світовому ринку (-34,6 %). У 2023 р. ціни в Україні впали до 439 дол./т, тоді як світові ціни досягли 509 дол./т. У довгостроковій перспективі, до 2033 р., очікується поступове зростання цін на олійні культури як в Україні, так і на світовому ринку, зі середньорічним темпом зростання +1,2% для України та +1,3% для світової ціни [42].

Ринок рослинних олій в Україні продемонстрував динамічне зростання у 2023 – 2024 рр. Соняшникова олія зберегла домінуючі позиції, забезпечуючи понад 80% внутрішнього виробництва та експорту. Водночас спостерігалось поступове збільшення частки інших видів олій, зокрема ріпакової та соєвої. Провідні українські олійно-жирові підприємства модернізували та розширили свої виробничі потужності, що дало змогу збільшити обсяги переробки олійних культур у межах країни [42].

Активно розвивалася глибока переробка олій, зокрема виробництво олійних кислот, естерів та інших похідних продуктів. Українська рослинна олія, відома високими якісними характеристиками, користувалася значним попитом на зовнішніх ринках, насамперед у країнах Європейського Союзу та Азії. Водночас внутрішнє споживання рослинних олій залишалось стабільним, повністю забезпечуючи потреби харчової та переробної промисловості. Загалом ринок рослинних олій в Україні утримував стабільні позиції та демонстрував позитивні перспективи подальшого розвитку.

Експорт рослинних олій з України у 2023 – 2024 рр. стрімко зростав, встановлюючи нові рекордні показники. Соняшникова олія залишалася провідною експортною позицією, формуючи близько 70% валютних надходжень від експорту олійних культур. Водночас частка експорту ріпакової та соєвої олії також поступово збільшувалась. Основними ринками збуту українських олій були Європейський Союз, Індія, Китай та інші країни Азії [42].

Розвиток портової інфраструктури та модернізація залізничного й автомобільного парку суттєво оптимізували логістичні ланцюги постачання. З'явилися нові мультимодальні логістичні хаби, інтегровані з виробничими та експортними потужностями олійно-жирових підприємств. Упровадження сучасних ІТ-систем для управління експортними операціями підвищило прозорість і ефективність ринкових процесів. Загалом Україна продовжувала зміцнювати провідні позиції на світовому ринку експорту рослинних олій.

Розвиток інфраструктури з переробки та логістики рослинних олій був одним із ключових пріоритетів в Україні у 2023 – 2024 рр. Провідні олійно-

жирові підприємства здійснили масштабну модернізацію виробничих потужностей, упровадивши сучасні технології переробки олійних культур. Було збудовано нові сучасні елеватори та зерносховища для зберігання олійної сировини. Оновлення парку залізничних цистерн та розвиток портової інфраструктури забезпечили оптимізацію логістичних маршрутів для експорту рослинних олій.

З'явилися нові мультимодальні хаби, що інтегрують процеси переробки, зберігання та відвантаження олійних культур. Упровадження ІТ-систем для управління товарними потоками та торговельними операціями підвищило ефективність ринкових процесів. Модернізація лабораторних потужностей для контролю якості олійної сировини стала невід'ємним елементом розвитку інфраструктури. У результаті Україна сформувала розгалужену інфраструктуру, здатну задовольнити зростаючі потреби внутрішнього та зовнішнього ринків рослинних олій.

У 2023 – 2024 рр. Україна активно зміцнювала свої позиції на світовому ринку рослинних олій, посилюючи конкуренцію з іншими провідними експортерами. Основними конкурентами України на ринку соняшникової олії були росія, Аргентина та Туреччина, які також нарощували виробництво та експорт. Водночас Україна зберігала конкурентоспроможність завдяки високій якості продукції, гнучким логістичним рішенням та привабливому рівню цін. На ринку ріпакової олії Україна успішно конкурувала з провідними європейськими виробниками, зокрема Німеччиною, Францією та Канадою [42].

Український шрот і соєва олія успішно витіснили бразильську та американську продукцію на світових ринках, особливо в країнах Азії. Зростання інвестицій у виробничі та логістичні потужності дало Україні змогу підвищити гнучкість і швидкість поставок. Паралельно активна маркетингова стратегія українських виробників сприяла розширенню присутності на нових географічних ринках. У результаті Україна зміцнила свої конкурентні позиції на глобальному ринку рослинних олій.

У 2022 – 2024 рр. спостерігалася відносна стабілізація обсягів виробництва соняшникової олії в Україні з поступовим відновленням після попереднього спаду. У 2022 р. виробництво становило 4 971 тис. т, у 2023 р. зросло до 5 777 тис. т, а у 2024 р. зафіксовано незначне підвищення до 5 783 тис. т, що свідчить про формування початкового етапу висхідного тренду.

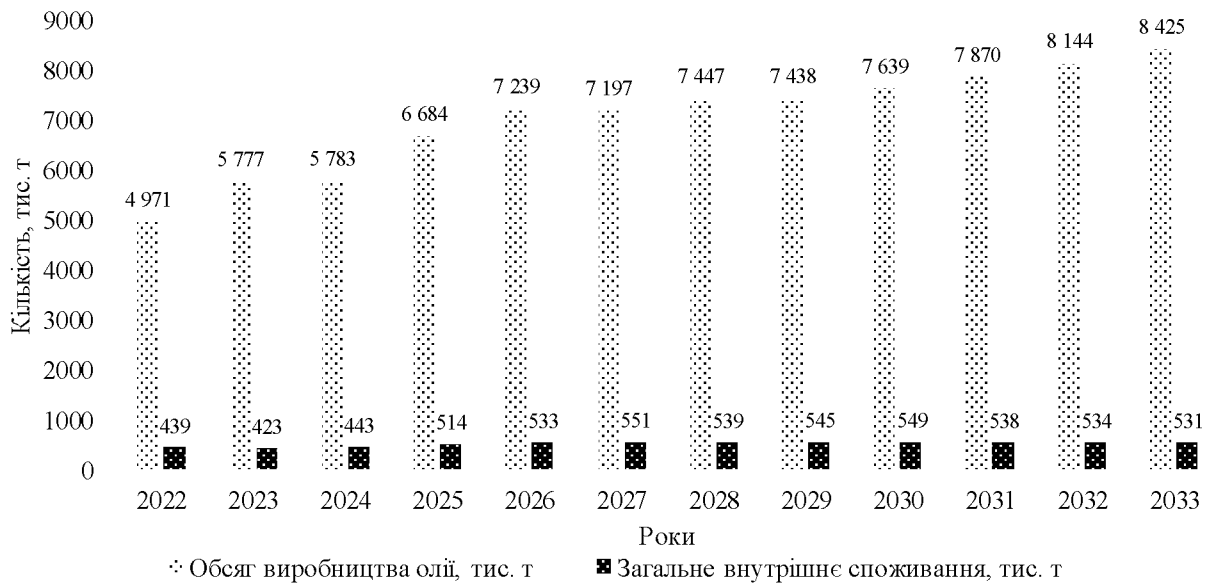

Рис. 3.7. Прогноз обсягів виробництва соняшникової олії та внутрішнього споживання в Україні, 2025 – 2033 рр., тис. т

Джерело: побудовано автором за даними [4]

Починаючи з 2025 р. прогнозується стійке зростання обсягів виробництва соняшникової олії. Так, у 2025 р. виробництво збільшиться до 6 684 тис. т, а вже у 2026 – 2027 рр. перевищить 7 000 тис. т. У середньостроковій перспективі (2028 – 2030 рр.) очікується помірна, але стабільна позитивна динаміка зростання, що зумовлено розширенням сировинної бази, а також поступовою адаптацією галузі до ринкових та логістичних викликів.

У довгостроковому періоді прогнозується подальше нарощування виробництва соняшникової олії – до 8 425 тис. т у 2033 р. Таким чином, за прогнозним сценарієм галузь не лише відновить докризові позиції, а й досягне нового максимального рівня виробництва за весь досліджуваний

період, що свідчить про високий експортний потенціал сектору олійно-жирової промисловості України.

Водночас обсяги загального внутрішнього споживання демонструють відносну стабільність із тенденцією до незначного зниження. У 2022 р. внутрішнє споживання становило 439 тис. т, у 2026 – 2030 рр. коливалося в межах 533 – 549 тис. т, а до 2033 р. прогнозується скорочення до 531 тис. т. Така динаміка зумовлена передусім демографічними чинниками, зокрема скороченням чисельності населення, при збереженні практично незмінного рівня споживання на одну особу.

Частка експорту в загальному обсязі виробництва становила 88,0 %, що відображає сильний акцент галузі на міжнародні ринки (рис. 3.8). У 2025 р. прогнозується, що обсяги виробництва дещо зростуть при цьому частка експорту в загальному виробництві зменшиться до 87,3 % [42].

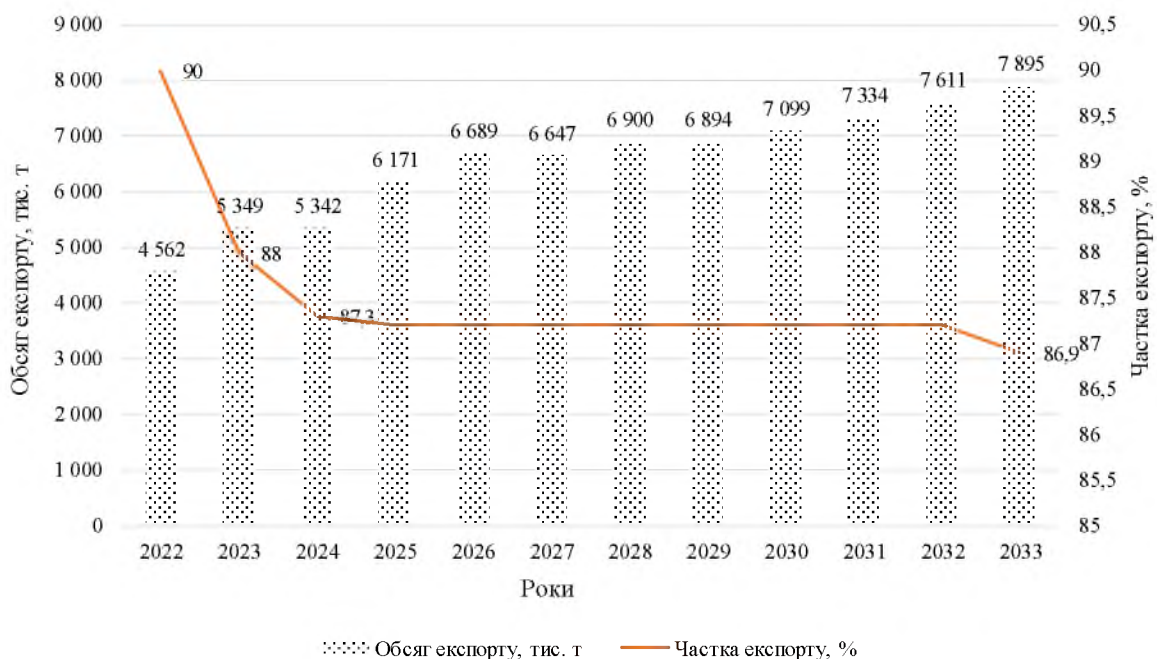

Рис. 3.8. Прогноз експорту соняшникової олії в Україні, 2025 – 2033 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [4; 42]

Загалом спостерігається чітка тенденція до нарощування фізичних обсягів експорту продукції за одночасного поступового зниження її експортної частки, що свідчить про структурні зміни у внутрішньому та зовнішньому попиті.

Упродовж усього аналізованого періоду обсяги експорту демонструють стаке зростання після різкого спаду у 2022 р., зумовленого об'єктивними кризовими чинниками. Початкове значення у 4,56 млн. т зростає до 5,35 млн. т у 2023 р., а надалі – до 6,17 млн. т у 2025 р. Після цього зростання стає більш плавним, але стійким, забезпечуючи поступове збільшення експорту до 7,895 млн. т у 2033 р. Така динаміка вказує на відновлення виробничих потужностей, розширення експортно орієнтованого виробництва та зміцнення позицій на зовнішніх ринках.

Водночас частка експорту у загальному обсязі виробництва демонструє протилежну тенденцію. Після пікового значення у 90% у 2022 році вона різко знижується до 88% у 2023 році та далі — до 87,3% у 2024–2025 роках. Упродовж наступних років показник практично стабілізується, коливаючись на рівні близько 87%, і лише у 2033 році фіксується незначне зниження до 86,9%. Це свідчить про випереджальне зростання внутрішнього споживання порівняно з експортними поставками, що може бути індикатором поглиблення переробки, розширення внутрішнього ринку або зміни у структурі виробництва.

Поєднання зростаючих обсягів експорту і поступово знижуваної експортної частки вказує на диверсифікацію напрямів реалізації продукції та певне зміщення балансу між внутрішнім та зовнішнім попитом. Такий тренд свідчить про потенційне зміцнення внутрішнього ринку, водночас зберігаючи високу експортну орієнтованість галузі. Для подальших стратегічних рішень важливо враховувати зростаючу роль внутрішніх споживачів та необхідність підтримки конкурентних позицій на міжнародних ринках.

Згідно з аналітичними даними, оприлюдненими Verkhivtsevsky Oil Extraction Plant (VOEZ), на світовому ринку соняшникової олії спостерігається корекція цін у бік зниження, що безпосередньо відбилосся на українському експортному сегменті. Причинами такої динаміки стали комплексні фактори глобальної ринкової кон'юнктури. По-перше, зафіксовано істотне розширення пропозиції рослинних олій на світовому

ринку – як соняшникової, так і ріпакової, що посилює конкурентний тиск у ключових експортних сегментах. По-друге, зниження міжнародних котирувань на пальмову олію, яка є одним із базових товарів у групі рослинних жирів, сформувало додатковий негативний ціновий сигнал. По-третє, сезонні фактори та нормалізація постачання після попереднього періоду дефіциту сировини спричинили зменшення спекулятивної премії та переналаштування ринку на більш збалансовані цінові рівні [36].

Зниження цін має різноспрямовані наслідки для учасників ринку. Для українських виробників та експортерів це означає скорочення маржинальності, особливо за умови стабільних або зростаючих витрат на логістику та переробку. Водночас для імпортерів та переробних підприємств інших країн зниження вартості української олії створює сприятливі умови для нарощування закупівель.

Представлено три сценарії цінової динаміки української соняшникової олії (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Сценарії цінової динаміки української соняшникової олії на період листопад 2025 – березень 2026 р.

Сценарій	Основні передумови	Орієнтовний діапазон цін, дол./т CPT port	Ціна роздрібна, грн/д	Ймовірність
Базовий	Високий урожай соняшнику в Україні, зниження цін на пальмову та ріпакову олію, стабільна логістика	1 100 – 1 150	80 – 90	25%
Оптимістичний	Середня врожайність, стабільний експорт, незначні глобальні коливання	1 150 – 1 200	90 – 100	50%
Песимістичний	Посуха або зниження врожайності, вищі витрати та логістичні ризики, скорочення світових запасів	1 220 – 1 280	100 – 110	25%

Джерело: побудовано автором за даними [36]

Найбільш імовірним визначено базовий сценарій, тоді як оптимістичний та песимістичний варіанти враховують можливі відхилення в урожайності, логістиці та світових цінах на інші види рослинних олій. Таким

чином, українська олія зберігає цінову перевагу на світовому ринку, що створює сталі можливості для експорту.

Висновки до 3 розділу

Встановлено, що ключовими чинниками зміцнення позицій українських підприємств-експортерів є підвищення рівня технологічності переробки насіння соняшнику, оптимізація використання виробничих потужностей та зниження енергоємності виробництва. Особливу роль відіграє розвиток глибокої переробки та розширення асортименту продукції з високою доданою вартістю, зокрема рафінованої, дезодорованої, високоолеїнової та органічної соняшникової олії, що дозволяє підвищувати експортну рентабельність і зменшувати залежність від коливань цін на сировинних ринках.

Доведено, що формування довгострокових конкурентних переваг неможливе без удосконалення сировинної бази галузі. Раціоналізація структури посівних площ, дотримання науково обґрунтованих сівозмін, впровадження сучасних агротехнологій і розвиток селекції сприятимуть підвищенню врожайності та стабільності виробництва соняшнику. Водночас підтримка середніх і великих аграрних підприємств та фермерських господарств як основних постачальників якісної сировини є важливою умовою забезпечення безперебійної роботи переробних підприємств.

Обґрунтовано необхідність диверсифікації експортних ринків та вдосконалення логістичної інфраструктури як стратегічних пріоритетів розвитку галузі. Розширення географії експорту, зниження логістичних витрат і розвиток альтернативних транспортних маршрутів підвищують стійкість експортної діяльності та зменшують залежність від зовнішніх ризиків. Важливим чинником є також адаптація продукції до вимог міжнародних стандартів якості та безпечності, що відкриває доступ до більш вимогливих і платоспроможних ринків.

Окрему увагу приділено ролі державної політики у формуванні сприятливого середовища для розвитку ринку соняшникової олії. Підтримка інвестицій у модернізацію переробних потужностей, стимулювання інноваційної діяльності, розвиток експортного кредитування та страхування ризиків сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності галузі в середньо- та довгостроковій перспективі.

Узагальнюючи результати розділу, можна зробити висновок, що стратегічний розвиток ринку соняшникової олії в Україні має орієнтуватися на модель інтенсивного зростання, засновану на підвищенні ефективності виробництва, інноваційності та експортної диверсифікації. Реалізація запропонованих стратегічних напрямів створює передумови для зміцнення позицій України на світовому ринку соняшникової олії та забезпечення сталого розвитку національної олійно-жирової галузі в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження встановлено, що соняшникова олія є стратегічно важливим продуктом для національної економіки, оскільки формує значну частку аграрного експорту та валютних надходжень держави. Україна традиційно посідає провідні позиції у світовому виробництві та експорті соняшникової олії, що зумовлено сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами, високим рівнем спеціалізації аграрного сектору та наявністю розвинених переробних потужностей.

1. Аналіз сировинного потенціалу засвідчив, що соняшник залишається ключовою олійною культурою України, проте площі його вирощування характеризуються високою мінливістю. У 2015 – 2024 рр. площі під соняшником після досягнення максимуму у 2021 р. скоротилися до 4325,4 тис. га у 2024 р. Частка соняшнику в структурі олійних культур зменшилася з 71,8 % до 52,7 %, що свідчить про поступову диверсифікацію посівної структури під впливом воєнних, логістичних та економічних чинників. Регіонально виробництво соняшнику залишається концентрованим у центральних і південних областях, серед яких провідні позиції посідають Дніпропетровська, Кіровоградська, Харківська, Миколаївська та Одеська області, тоді як західні регіони мають обмежену частку через агрокліматичні та спеціалізаційні особливості. Структура виробників зазнала змін на користь корпоративного та фермерського секторів, що свідчить про посилення ролі малого і середнього агробізнесу у формуванні сировинної бази галузі.

2. Дослідження світового ринку соняшникової олії засвідчило, що обсяги її виробництва у світі у 2020 – 2024 рр. перебували на рівні 19 – 21 млн. т. Основними виробниками олії є країни з розвинутою переробною базою, насамперед Україна та росія, які разом забезпечують понад 55 – 60 % світового обсягу виробництва. Високий рівень концентрації пояснюється значними інвестиціями у переробну інфраструктуру та орієнтацією на експорт готової продукції, а не сировини.

3. У 2020/2021 МР експорт становив 11,3 млн. т, а у 2023/2024 МР досяг максимуму – 15,3 млн. т, що зумовлено зростанням виробництва в провідних країнах-експортерах та підвищенням світового попиту на рослинні олії. Незначне зниження у 2024/2025 МР до 13,35 млн. т пов'язане з тимчасовими логістичними або політичними обмеженнями. Світовий ринок соняшникової олії має стабільний профіцит, що забезпечує конкурентні умови та підтверджує важливу роль провідних виробників у продовольчій безпеці.

4. У 2024/2025 МР світовий ринок соняшникової олії характеризується високою концентрацією пропозиції: загальний експорт становить 13,351 млн. т, понад дві третини якого припадає на Україну (35,5 %, 4,744 млн. т) та росію (31,5 %, 4,2 млн. т). Росія, незважаючи на обмеження, зберігає значну частку завдяки масштабній переробці та диверсифікації ринків. Серед інших важливих експортерів – Аргентина (10,1 %) та Туреччина (7,5 %), Казахстан, ЄС, Болівія, Сербія та інші країни разом забезпечують близько 12 % світового експорту, обмежено впливаючи на стабільність глобальної пропозиції.

5. Національний аналіз показав, що Україна традиційно зберігає лідерські позиції у світовому експорті соняшникової олії. У докризові роки частка України у світовому експорті перевищувала 45 %, тоді як у 2022 – 2024 рр. вона знизилася до 35 – 38 %. У вартісному вимірі експорт соняшникової олії забезпечував одну з найбільших часток валютних надходжень аграрного сектору, поступаючись лише зерновим культурам.

6. Вивчення динаміки експорту соняшникової олії з України засвідчив значні коливання обсягів поставок. Так, у 2021 р. експорт становив майже 6,8 млн. т, тоді як у 2022 р. він скоротився більш ніж на 38 %. У 2023 – 2024 рр. відбулося часткове відновлення експорту, що було забезпечено адаптацією логістичних маршрутів, розширенням сухопутних та дунайських напрямів перевезень, а також зростанням попиту з боку країн Європейського Союзу.

7. Структурний аналіз географії експорту показав, що ключовими ринками збуту української соняшникової олії є країни ЄС, на які у 2024 р. припадало понад 55 % загального обсягу експорту. Найбільшими імпортерами залишалися Румунія, Польща, Іспанія, Нідерланди та Італія. Водночас важливими напрямками залишаються країни Азії та Близького Сходу, частка яких у загальному експорті коливалася в межах 30 – 35 %. Така структура експорту свідчить про поступову переорієнтацію на європейський ринок, що зумовлено як географічною близькістю, так і дією торговельних преференцій.

8. У 2020 – 2024 рр. провідну частку експорту займала нерафінована соняшникова олія (85 – 88 %), проте у 2024 р. її частка знизилася до 85,7 %, що свідчить про зростання орієнтації на продукти з доданою вартістю. Попри складні умови, Україна зберігає позиції світового лідера, а збільшення частки рафінованої продукції вказує на перспективи розвитку переробки та підвищення ефективності експорту..

9. Ринок соняшникової олії в Україні має класичну олігополістичну структуру. Лідером ринку є ТОВ «Кернел-Трейд», частка якого у загальному обсязі виробничої виручки становить 47,6 %, що свідчить про високий рівень вертикальної інтеграції, значні виробничі й логістичні можливості компанії та її визначальну роль у формуванні експортного потенціалу України на світовому ринку рослинних олій. Другу групу формують середні підприємства, зокрема ТОВ «Дельта Вілмар Україна» (8,0 %), ПП «Оліяр» (4,9 %) та ТОВ «Виробнича компанія «Золотий Дракон» (3,8 %), частки яких істотно поступаються лідеру, але забезпечують наявність конкурентного середовища. Решта виробників з індивідуальними частками 1,9 – 3,4 % сукупно формують близько 19,8 % ринку, що свідчить про багатокладність галузі, диверсифікацію виробництва та відкритість ринку для середніх і нішевих підприємств.

10. Узагальнення результатів діяльності провідних вітчизняних виробників соняшникової олії свідчить, що їхні конкурентні переваги

формується на основі потужної та концентрованої сировинної бази, розвиненої переробної інфраструктури та ефекту масштабу виробництва, вертикальної інтеграції бізнес-структур, експортної орієнтації та диверсифікації ринків збуту, які забезпечують Україні стійкі позиції на світовому ринку навіть за умов високої волатильності зовнішнього середовища.

11. Український ринок демонструє стійкість та здатність до відновлення, прогноз на 2033 р. становить 7,9 млн. т, що свідчить про відновлення виробничих потужностей та зміцнення позицій на зовнішніх ринках. Водночас частка експорту у загальному виробництві поступово знижується з 90 % у 2022 р. до 2033 р. прогнозується 86,9 %, що відображає зростання внутрішнього споживання та поглиблення переробки.

12. Для забезпечення стійкого розвитку та утримання світового лідерства критично важливим є впровадження таких стратегічних напрямів:

– інноваційно-технологічний розвиток: інвестиції в глибоку переробку та виробництво високомаржинальних продуктів, зокрема високоолеїнової та органічної олії, дозволять збільшити додану вартість продукції;

– диверсифікація та логістика: подальше розширення географії експорту, оптимізація логістичних ланцюгів та розвиток альтернативних шляхів постачання є необхідними для мінімізації геополітичних та транспортних ризиків;

– стандартизація та якість: постійна адаптація до міжнародних стандартів якості (ДСТУ, ISO), а також розвиток власних торгових марок і маркетингу сприятимуть підвищенню споживчої привабливості та зміцненню позицій на висококонкурентних ринках.

Таким чином, реалізація стратегічних напрямів, орієнтованих на підвищення ефективності виробництва, інноваційність і експортну диверсифікацію, створює передумови для збереження лідерських позицій України на світовому ринку соняшникової олії та забезпечення сталого розвитку національної олійно-жирової галузі у довгостроковій перспективі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз ринків. Youcontrol Market. URL: <https://youcontrol.market/app/ua/market-analysis/ukraine/>.
2. База даних Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН. Faostat Database. URL: <https://www.fao.org>.
3. Баришполь С. Ю. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2023. Вип. 48. С. 7 – 13. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/3.pdf.
4. Богонос М., Мартишев П., Назаркіна Р., Николюк О., Пивовар П., Стольнікович Г., Чміль А. Агровигляд України 2024-2033. Центр досліджень продовольства та землекористування. URL: <https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/Agroviglyad-2024-2033.pdf>.
5. ВАРті новини: Інформація щодо ставок мита на експорт насіння соняшника до країн ЄС. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/varti-novini-informacia-sodo-stavok-mita-na-eksport-nasinna-sonasnika-do-krain-es>.
6. Групування підприємств за розмірами зібраної площі основних сільськогосподарських культур у 2024 році. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Довідка по товару УКТЗЕД: Код товару: 1512 19 90 10 станом на 20.11.2025. URL: <https://www.qdpro.com.ua/uk/goodinfo/1512199010>.
8. Дослідження ринків. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/issledovanie-rynka/analiz-rynka-podsolnechnogo-masla-v-ukraine-2025-god>.
9. Економіка підприємства: підручник / за заг. ред. Л. Г. Ліпич. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. 768 с.
10. Економіка підприємства: підручник / під заг. ред. Л. Л. Ковальської, І. В. Кривов'язюка Київ: Видавничий дім «Кондор», 2020. 700 с.
11. Експорт товарів. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/uk/explorer>.

12. Митне оформлення експорту олійних культур, особливості в 2025 році. URL: <https://brokstar.com.ua/ua/statti/mytne-oformlennia-eksportu-oliinykh-kultur>.

13. Мостенська Т. Л., Бойко І. А., Болотіна І. М. та ін. Організація виробництва на підприємствах харчової промисловості: підручник. URL: <https://surl.lt/sduamb>

14. Муравський А. Експорт соняшникової олії: Росія хоче замінити Україну на ринку Індії. URL: <https://epravda.com.ua/biznes/eksport-sonyashnikovoji-oliji-rosiya-hoche-zaminiti-ukrajinu-na-rinku-indiji-812235/>

15. Накази про затвердження мінімально допустимих експортних цін на окремі види товарів. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/eksport-do-krain-ies/nakazy-pro-zatverdzhennia-minimalno-dopustymykh-eksportnykh-tsin-na-okremi-vydy-tovariv>.

16. Особливості транспортування продуктів перероблення насіння соняшника. URL: <https://voez.com.ua/sposobi-transportuvannya-produktiv-pererobki-nasinnya-sonyashnika/>.

17. Переробники соняшника України. URL: <https://tripoli.land/ua/infrostructura/maslozavody-mezy/pererabotchiki-podsolnechnika>.

18. Петренко К. В., Скоробогатова Н. Є. Економіка і організація виробництва: навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра за технічними та інженерними спеціальностями. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 177 с.

19. Потапенко О. Виробництво соняшникової олії: секрети, технології, деталі. Gelios. URL: <https://gelios.ua/vyrobnyctvo-sonyashnykovoyi-oliyi-sekretu-tehnologiyi-detali/>.

20. Потапенко О. Країни-лідери з виробництва соняшнику: світові чемпіони. URL: <https://gelios.ua/krayiny-lidery-z-vyrobnyctva-sonyashnyku-svitovi-chempiony/>.

21. Потапенко О. Найбільші виробники соняшникової олії в Україні: лідери золотого ринку. Gelios. URL: <https://gelios.ua/najbilshi-vyrobnyku-sonyashnykovoyi-oliyi-v-ukrayini-lidery-zolotogo-rynku/>.

22. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022>.

23. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей експорту окремих видів товарів у період дії воєнного стану: Закон України від 09 трав. 2024 р. № 3706-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3706-20>.

24. Про запровадження режиму експортного забезпечення: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 жовт. 2024 р. № 1261. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-2024-%D0%BF>.

25. Про затвердження мінімально допустимих експортних цін на окремі види товарів : Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 11 листоп. 2024 р. № 4089. URL: <https://qdpro.com.ua/uk/export/document/69757>.

26. Про затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2025 рік: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 груд. 2024 р. № 1481. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1481-2024-%D0%BF>.

27. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16 квіт. 1991 р. № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12>.

28. Про Митний тариф України : Закон України від 19.10.2022 р. № 2697-IX. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-IX#Text>.

29. Про оголошення дії режиму експортного забезпечення з 1 грудня 2024 року: офіц. повідомлення Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/news/zagalne-20/post/1-grudnia-2024-roku-pochinaie-zastosovuvatis-rezhim-ekspornogo-zabezpechennia-1913>.

30. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур: Закон України від 10 верес. 1999 р. № 1033-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-14>.

31. Розвиток олійної галузі України. Соняшникова олія. URL: <https://voez.com.ua/sonyashnikova-oliya/>

32. Світовий ринок соняшникової олії втрачає обсяги з ЄС та Чорноморського регіону. URL: <https://ukragroconsult.com/news/svitovuj-rynok-sonyashnikovoyi-oliyi-vtrachaye-obsyagy-z-yes-ta-chornomorsykykogo-regionu/>.

33. Ткаченко Є. Український експорт у липні зріс до \$3,3 млрд – більше половини припадає на агропродукцію. URL: <https://latifundist.com/novosti/68077-ukrayinskij-eksport-u-lipni-zris-do-33-mlrd--bilshe-polovini-pripadae-na-agroproduktsiyu>.

34. Ткаченко К., Козаченко О. Сезон соняшникової олії 2025: менше «семечки», гірша якість, вищі ціни. Чого чекати? URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/1195-sezon-sonyashnikovoyi-oliyi-2025-menshe-syemechki-girsha-yakist-vishchi-tsini-chogo-chekati>.

35. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом... Додаток І-С (та інші додатки щодо тарифного регулювання). URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/i-s.pdf>.

36. Ціни на українську соняшкову олію падають на тлі зростання світової пропозиції. URL: <https://voez.com.ua/en/ukrainian-sunflower-oil-prices-drop-amid-global-supply-increase/>.

37. Чехова І. В. Соціально-економічне значення продукції олійних культур. Науково-технічний бюлетень Інституту олійних культур НААН. 2021. № 30, С. 146-157.

38. Шандарівська О. Є., Питуляк Н. С., Греб О. Дослідження ринку соняшникової олії у світі та Україні. Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. 2024. № 2 (12). С. 365 – 382.

39. Як виробляють соняшкову олію? URL: <https://tan.com.ua/yak-viroblyayut-sonyashnikovu-oliyu/>

40. Як запустити виробництво соняшникової олії: крок за кроком. URL: <https://tan.com.ua/iak-zapustiti-virobnitstvo-sonyashnikovoi-olii-krok-za-krokom/>.

41. Як підвищити ефективність підприємства з виробництва соняшникової олії. URL: <https://tan.com.ua/iak-pidvishchiti-efektivnist-pidpriemstva-z-virobnitstva-sonyashnikovoi-olii/>.

42. Afanasyev V., Korol D., Bobyr D., Sotnyk Y. Oil market: Current status, historical performance and prospects 2024. BDO Ukraine. URL: https://media-eur.gwt.bdo.global/cmslibrary/Ukraine/media/bdo/Insight%20promos/Insights/Oil-market-2024_eng_17-01-25.pdf.

43. Alenya P. Helianthus Annuus (Sunflower) Market – forecast 2024-2030. URL: <https://www.linkedin.com/pulse/helianthus-annuus-sunflower-market-forecast-2024-2030-alenya-p-jk8sc/>.

44. FAO Food Price Index. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en>.

45. Kernel Holding S.A. ANNUAL REPORT. For the year ended 30 June 2025. P. 13 – 18. URL: https://www.kernel.ua/wp-content/uploads/2025/10/FY2025_Kernel_Annual_Report.pdf.

46. Makarchuk O. Sunflower oil market in ukraine: state and challenges. *Біоекономіка і аграрний бізнес*. 2022. № 2. С. 100 – 110.

47. OECD-FAO Agricultural Outlook 2025-2034. 15 July 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-fao-agricultural-outlook-2025-2034_601276cd-en.html

48. Oil, Sunflowerseed. World. Crush for all Years. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/compositeViz>.

49. Production – Sunflowerseed. URL: <https://www.fas.usda.gov/data/production/commodity/2224000>.

50. United States Department of Agriculture. Foreign Agricultural Service. Sunflowerseed Oil: Production, Supply and Distribution. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/advQuery>.

ДОДАТКИ